

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΓΡΑΦΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΚΕΙΜΕΝΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΩΝ ΡΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΝ 11^Ο ΩΣ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20^{ΟΥ} ΑΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΓΡΑΦΗΣ»

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΚΑΛΛΙΟΠΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΒΑΚΑΛΗ ANNA

ΦΛΩΡΙΝΑ 2022

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	5
Περίληψη	6
Εισαγωγή.....	6
Μέρος 1 ^ο	9
Δημιουργική γραφή: Τι είναι.....	9
Είναι δυνατόν να διδάξουμε τη (Δημιουργική) γραφή;	10
Δημιουργική Γραφή και εκπαίδευση	11
Η καθιέρωση της Δημιουργικής γραφής ως γνωστικό αντικείμενο	13
Η Δημιουργική γραφή στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα: Αναφορές στα Αναλυτικά Προγράμματα.....	16
Η Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στη Γ' Γυμνασίου σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα του Νοεμβρίου 2021	20
Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας.....	20
Το δημοτικό τραγούδι	21
Κρητική Λογοτεχνία.....	23
Οι δεκαετίες πριν από την Επανάσταση. Νεοελληνικός Διαφωτισμός	28
Η Λογοτεχνία στα Επτάνησα	30
Οι Φαναριώτες και οι Ρομαντικοί των Αθηνών.....	31
Νέα Αθηναϊκή Σχολή. Η γενιά του 1880	33
Δημιουργικό μέρος	36
Συμπεράσματα	38
Μέρος 2 ^ο : Διδακτικά σενάρια	40
1. Διδακτικό σενάριο	40
2. Διδακτικό σενάριο	56
3. Διδακτικό σενάριο	66
4. Διδακτικό σενάριο	76
5. Διδακτικό σενάριο	81
6. Διδακτικό σενάριο	92
Βιβλιογραφία	104

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την επόπτριά μου, Βακάλη Άννα, για την συνεχή υποστήριξη και καθοδήγηση τόσο κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας όσο και καθ' όλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος. Ευχαριστώ επιπλέον τα άλλα δύο μέλη της επιτροπής, τον κύριο Κωτόπουλο Τριαντάφυλλο και την κυρία Κωτσαλίδου Ευδοξία. Από το σημείο αυτό, δεν θα μπορούσα να παραλείψω να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, που στάθηκαν όλοι, καθένας με τον τρόπο του, πολύτιμη βοήθεια και εμπύχωση στο ταξίδι αυτό που φτάνει τώρα στο τέλος του.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία που εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Διδρυματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Δημιουργική Γραφή στην Εκπαίδευση» έχει ως αντικείμενό της μια πρόταση διδασκαλίας της Ιστορίας Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στη Γ' Γυμνασίου μέσα από δραστηριότητες Δημιουργικής Γραφής. Αρχικά, παρουσιάζονται αναλυτικά στοιχεία για τη Δημιουργική Γραφή, την ιστορία, τα χαρακτηριστικά, τους στόχους και τα οφέλη της καθώς και η καθιέρωσή της ως γνωστικό αντικείμενο στο εξωτερικό αλλά και στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Επίσης, γίνεται αναφορά στο νέο Πρόγραμμα Σπουδών (2021) και τους στόχους του σχετικά με την ένταξη της Δημιουργικής Γραφής. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται διαδοχικά τα ρεύματα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας από τον 11^ο ως τις αρχές του 19^{ου} αι με τα βασικά χαρακτηριστικά και τους εκπροσώπους τους καθώς και emblematic έργα. Τέλος, προτείνονται έξι διαδοχικά διδακτικά σενάρια που αντιστοιχούν στην εκάστοτε περίοδο από αυτές που προαναφέρθηκαν.

ABSTRACT

This paper was conducted within the frame of the Inter-institutional Master Degree Programme “Creative Writing in Education”. It suggests a teaching proposal for the third grade of junior high school subject of History of Modern Greek Literature through creative writing activities. It presents detailed information about Creative Writing, its origins, its features, its aims, its benefits as well as its establishment as a subject in other countries and in the Greek educational system. Furthermore, there is a reference to the new Syllabus (2021) and its aims regarding the integration of Creative Writing. In addition, the paper successively presents the movements of Greek Literature from the 11th century until the beginnings of the 19th with their main features and representatives as well as their emblematic works. Lastly, it presents six consecutive scenarios that correspond to the aforementioned respective periods.

Εισαγωγή

Η Γ' Γυμνασίου αποτελεί ένα εκπαιδευτικό ορόσημο για τη μαθητική κοινότητα καθώς είναι η τελευταία χρονιά της υποχρεωτικής κατά το νόμο εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Είτε ο μαθητής συνεχίσει, κατ' ευχήν, στο Λύκειο, είτε όχι, η διδακτική αυτή χρονιά οφείλει να του δώσει τα πνευματικά και γνωστικά εκείνα εφόδια που θα τον συντροφεύουν στο εξής. Ο ρόλος λοιπόν του εκπαιδευτικού και πιο συγκεκριμένα, του φιλόλογου, είναι αφενός να «ανακεφαλαιώσει» τη διδαχθείσα ως τώρα γνώση και αφετέρου να παρέχει στους μαθητές τα «σχήματα» εκείνα και τα εργαλεία που θα τους βοηθήσουν να συγκρατήσουν το απόσταγμα όσων έχουν μάθει. Τα παιδιά φεύγοντας από το Γυμνάσιο θα έχουν έτσι όχι μόνο τις γνώσεις αλλά και τα εργαλεία απόκτησής της, την κριτική σκέψη, τη φαντασία και τη μεθοδικότητα ώστε

να πορευτούν στη ζωή τους και ανεξάρτητα από την επαγγελματική τους ιδιότητα, να προοδεύσουν ως άτομα σκεπτόμενα και δημιουργικά.

Ειδικότερα, το μάθημα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, σύμφωνα και με το ισχύον ΔΕΠΠΣ, έχει ως στόχο την επικοινωνιακή και συναισθηματική ανάπτυξη μέσα από την επαφή με λογοτεχνικά κείμενα. Οι μαθητές ενθαρρύνονται να αποκτήσουν μια βιωματική σχέση με την ανάγνωση που θα τους συντροφεύει για όλη τους τη ζωή. Ταυτόχρονα όμως, λαμβάνουν γνωστικά εργαλεία σχετικά με την ιστορία και τη θεωρία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας που θα λειτουργήσουν ως κριτήριο για την αξιολόγηση της ποιότητας του λόγου των κάθε λογής κειμένων που θα συναντήσουν. Με τον τρόπο αυτό, προωθείται μία ολιστική εκπαίδευση η οποία θεμελιώνει ανθρωπιστικές αξίες όπως αυτές του αλληλοσεβασμού, της δημοκρατίας, της φιλοπατρίας κ.α.

Η Δημιουργική Γραφή όπως θα δούμε παρακάτω αναλυτικότερα συντελεί τα μέγιστα στην επίτευξη των στόχων που αναφέρθησαν. Μέσα από τις δραστηριότητες που προτείνονται και τον τρόπο εργασίας, οι μαθητές πραγματώνονται, σχηματίζουν μια πολυσχιδή προσωπικότητα με ποικίλα ενδιαφέροντα και κριτική σκέψη. Καλλιεργούν, επίσης, την ενσυναίσθηση που τόσο λείπει από τις σύγχρονες κοινωνίες. Η Δημιουργική γραφή αν και σχετικά πρόσφατα κατονομασμένη στα σχολικά προγράμματα, γρήγορα κατακτά τη θέση που της αξίζει και την αναγνώριση της ωφέλειας που έχει να προσφέρει στην εκπαιδευτική, και όχι μόνο, διαδικασία.

Συνοψίζοντας, στην παρούσα εργασία, με τη χρήση των πολύτιμων εργαλείων της Δημιουργικής γραφής, θα παρουσιάσουμε διαδοχικά διδακτικά σενάρια που θα αφορούν το καθένα σε ένα ξεχωριστό «κεφάλαιο» της νεοελληνικής ιστορίας. Τα διδακτικά αυτά σενάρια, δεδομένου ότι θα αφορούν τα ρεύματα, τις τάσεις κ.λ.π της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και όχι τα συγκεκριμένα κείμενα που βρίσκονται στο σχολικό εγχειρίδιο αυτήν την περίοδο θα αποτελούν πάντα ένα χρηστικό εργαλείο για κάθε ενδιαφερόμενο εκπαιδευτικό που θέλει να διδάξει την Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας με τρόπο εναλλακτικό, βιωματικό και ενδιαφέροντα ανεξάρτητα από πιθανές αλλαγές στην ύλη του μαθήματος. Η ελευθερία επιλογής λογοτεχνικών κειμένων εκτός του σώματος των κειμένων που εμπεριέχονται στο σχολικό εγχειρίδιο ή στο σχολικό Ανθολόγιο κατοχυρώνεται επίσημα κι από το Πρόγραμμα Σπουδών (2011) στο οποίο συνιστάται η χρήση μιας ποικιλίας κειμένων από το εγχειρίδιο ή όχι, αποσπάσματα ή ολόκληρα ακόμη και κειμένων που βρίσκονται στις παρυφές της λογοτεχνίας.¹ Επιπλέον, στον Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό για το μάθημα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας που συνοδεύει το Πρόγραμμα Σπουδών του 2011 αναφέρεται ρητά πως το μάθημα δεν βασίζεται σε ένα συμπαγή όγκο λογοτεχνικών κειμένων προαποφασισμένων από μια ομάδα ειδικών

¹ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο στο πλαίσιο υλοποίησης της Πράξης «*ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα)* – *Νέο πρόγραμμα σπουδών, στους Άξονες Προτεραιότητας 1,2,3, -Οριζόντια Πράξη*», με κωδικό MIS 295450 και ειδικότερα στο πλαίσιο του Υποέργου 1: «*Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και οδηγών για τον εκπαιδευτικό «Εργαλεία Διδακτικών Προσεγγίσεων».*

αλλά είναι ανοικτό προς ως προς τα κείμενα. Συγκεκριμένα «Το νέο ΠΣ, χωρίς να απαξιώνει τα εν χρήσει σχολικά ανθολόγια λογοτεχνικών κειμένων, δεν τα θεωρεί αποκλειστικό εκπαιδευτικό υλικό για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας ούτε προτείνει τη συγγραφή νέων. Αντίθετα, συνιστά τη χρήση μιας ποικιλίας κειμένων, κάποια από τα οποία μπορεί να προέρχονται από τα σχολικά ανθολόγια, μαζί με ολόκληρα λογοτεχνικά βιβλία αλλά και άλλα είδη «κειμένων». Ακόμη, τα προτεινόμενα στην παρούσα εργασία διδακτικά σενάρια μπορούν να αξιοποιηθούν διδακτικά σε οποιαδήποτε εκπαιδευτική δομή εκτός σχολείου η οποία λειτουργεί υποστηρικτικά προς αυτό όπως πχ ένα ιδιωτικό εκπαιδευτήριο, ένα φιλολογικό φροντιστήριο κ.τ.λ το οποίο απευθύνεται σε μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου ή σε κάποιο άλλο σύνολο το οποίο διδάσκεται την ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Η Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας φιλοδοξούμε να πάψει να είναι ένας «πονοκέφαλος» για τους μαθητές που πλέον θα έχουν τα απαραίτητα «σχήματα» ώστε να εντάσσουν και να διαβάζουν κριτικά οποιοδήποτε κείμενο συναντήσουν.

Μέρος 1^ο

Δημιουργική γραφή: Τι είναι

Πριν ακόμα προχωρήσουμε στην διδακτική πρόταση, πριν ακόμα μιλήσουμε για την αξία και τη σπουδαιότητα της δημιουργικής γραφής στην εκπαίδευση αλλά και γενικότερα, θα πρέπει πρώτα να ορίσουμε τη φύση και την ταυτότητα του ίδιου του αντικειμένου μας, της Δημιουργικής Γραφής. Δεν είναι τόσο η πρόσφατη ιστορία της ως θεσμοθετημένο με αυτό το όνομα διδακτικό αντικείμενο όσο η μετάφραση και η νοηματοδότηση της λέξης «creative» μπροστά από γενικώς αποδεκτό και κατανοητό «writing». Ενώ δηλαδή η γραφή είναι έννοια κοινώς αποδεκτή και κατανοητή, η έννοια της δημιουργικότητας που τη χαρακτηρίζει παραμένει ασαφής, ρευστή, υπό συζήτηση και πολλαπλώς νοηματοδοτημένη. Ποιος είναι δημιουργικός; Είναι αυτός που δραστηριοποιείται καλλιτεχνικά όπως πίστευαν στα χρόνια της Αναγέννησης; Είναι αυτός που μετέχει της θεϊκής ιδιότητας του κατεξοχήν Δημιουργού; Θα χρειαστεί να φτάσουμε μόλις στα 1950 ώστε η έννοια της δημιουργικότητας να συζητηθεί επί επιστημονικής βάσης και από τότε διάφοροι ορισμοί θα τη συνοδέψουν. Η επιστήμη της Ψυχολογίας ορίζει ως δημιουργικότητα «τη γνωστικά οργανωμένη αλλά ευέλικτη και συχνά πολύπλοκη νοητική διεργασία που διακρίνεται για την πρωτότυπη, περίτεχνη, και μη αναπαραγόμενη επεξεργασία γνωστικών στοιχείων και σχημάτων σκέψης, η οποία καταλήγει συνήθως στην παραγωγή ασυνήθιστων και μοναδικών προϊόντων τουλάχιστον για το δημιουργό τους τους. Μερικά από τα χαρακτηριστικά της δημιουργικής προσωπικότητας είναι η πρωτοτυπία, η μοναδικότητα της απάντησης, η ευαισθησία στον εντοπισμό προβλημάτων, η ευελιξία και η ευχέρεια σκέψης, η έκθεση σε ρίσκα, η ανοχή σε διαφορούμενες καταστάσεις, οι ευέλικτοιμ τυχαίοι και ετερογενείς συνδυασμοί». (Κατσίκη- Γκίβαλου, 2001). Ο Guilford και ο Ροντάρι κάνουν λόγο για αποκλίνουσα σκέψη που πηγάζει από την εφευρετικότητα (Ροντάρι, 1994). Σε κάθε περίπτωση παρά την αδυναμία σύνταξης ενός γενικά αποδεκτού ορισμού, είναι σαφές πως η χρήση της λέξης «δημιουργικότητα» στην καθημερινή ζωή λαμβάνει θετικό πρόσημο. Σύμφωνα με τον Davis (1992), τρεις βασικές θεωρήσεις της δημιουργικότητας αναδεικνύονται απ' την διεθνή βιβλιογραφία, αυτές που εστιάζουν στον δημιουργό, στη διαδικασία και τέλος, στο παραγόμενο προϊόν ενώ σταδιακά προστέθηκαν η εστίαση στις κοινωνικές παραμέτρους, στην πειθώ του δασκάλου και στην εγγενή δυναμική των συμμετεχόντων.

Ο όρος Δημιουργική Γραφή στη βιβλιογραφία συνδέεται με μια ποικιλία εννοιών όπως τέχνη της λογοτεχνικής γραφής, πεδίο συγγραφικών δραστηριοτήτων, βιωματική εκπαιδευτική μέθοδο για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας και της λογοτεχνικής γραφής, μορφή ψυχικής εκτόνωσης και τρόπο ενίσχυσης της αυτοεκτίμησης, πανεπιστημιακό γνωστικό αντικείμενο κ.ά. (Κωτόπουλος, 2012) (Καρακίσιος, 2012). Ως αυτόνομο επιστημονικό αντικείμενο συνδέεται με την τέχνη

της συγγραφής, ωστόσο οι πρακτικές της εντάσσονται στη φιλοσοφία του εκπαιδευτικού συστήματος. Σύμφωνα με τον Dawson, η Δημιουργική Γραφή αφορά οποιοδήποτε γράψιμο και όχι απαραίτητα τη δημιουργία κάποιου λογοτεχνικού έργου. Γι αυτόν, η Δημιουργική Γραφή διαθέτει τέσσερις άξονες: τη δημιουργική προσωπική έκφραση, τον γραμματισμό, την τεχνική και τη μελέτη εκ των έδων. (Dawson P. , 2005). Σύμφωνα, τέλος, με την Ντιούδη, η Δημιουργική Γραφή θα μπορούσε να ενταχθεί στο χώρο της Φιλολογίας, της Παιδαγωγικής και της Ψυχολογίας. (Ντιούδη, 2012)

Είναι δυνατόν να διδάξουμε τη (Δημιουργική) γραφή;

Μπροστά σε αφοριστικές απαντήσεις συνθηματικού χαρακτήρα όπως «οι ποιητές/λογοτέχνες γεννιούνται και δεν γίνονται» η σύγχρονη επιστημονική κοινότητα προτάσσει πληθώρα παραδειγμάτων και επιχειρημάτων υπέρ της διδασκαλίας της δημιουργικής γραφής της οποίας τις αρχές αναζητούμε ήδη από το έργο του Αριστοτέλη. Μέσα από την Ποιητική του, ο Αθηναίος φιλόσοφος δίνει στους μαθητές του κατευθυντήριες γραμμές, μια «συνταγή επιτυχίας», για τους δραματοουργούς σχετικά με τα μέσα και τις τεχνικές τις οποίες πρέπει να διέλθουν. Οι συμβουλές αυτές καθώς και η σημαντικότερη θέση που κατείχε η Ρητορική στη δημόσια ζωή υπογραμμίζουν ακριβώς τη σημασία της αποτελεσματικής διδασκαλίας της στα επιμέρους σημεία της (εύρεσις, τάξις, λέξις, μνήμη, υπόκριση) και στο σύνολό της. Η θεώρηση της Ρητορικής ως έννοιας συμπεριληπτικής για τη λογοτεχνική και μη λογοτεχνική γραφή δεν άλλαξε ριζικά από την κλασική αρχαιότητα ως και τον 17^ο αι περίπου όταν η Λογοτεχνία εξελίσσεται και αποκόπτεται από τη Ρητορική εξοβελίζοντας την τελευταία από την εκπαιδευτική διαδικασία. (Βακάλη, Ζωγράφου-Τσαντάκη, & Κωτόπουλος, Η δημιουργική γραφή στο νηπιαγωγείο, 2013)

Με την κυριαρχία του Ρομαντισμού η έννοια της Λογοτεχνίας ορίζεται πια ως μια «έκφραση» της πραγματικότητας και όχι απλώς «μίμησή» της. Με την έννοια αυτή, ο λογοτέχνης, εν είδει δημιουργού, πλάθει έναν δικό του κόσμο, μια έκφραση της δική τους ψυχοπνευματικής πραγματικότητας. Η ποίηση που ως τότε περικόλλει σχεδόν συνολικά τη λογοτεχνική παραγωγή σηματοδοτεί πια τη λυρική ποίηση ενώ ο όρος λογοτεχνία συμπεριλαμβάνει τη παραγωγή σε πεζό λόγο στα είδη του που αρχίζουν τώρα να γνωρίζουν ιδιαίτερη ανάπτυξη όπως είναι το διήγημα, η νουβέλα και το μυθιστόρημα. (Βελουδής, Γραμματολογία. Θεωρία της Λογοτεχνίας., 1994) Την περίοδο εκείνη συντελούνται κοινωνικές και κυρίως εθνικές ανακατατάξεις, καθώς το «έθνος» προβάλλεται ως ιδανικό το οποίο πρέπει να περατωθεί και μέσα από επαναστατικές εξεγέρσεις με πρωτεργάτρια την Γαλλική επανάσταση. Το εθνικό ιδεώδες προϋποθέτει εκτός των άλλων μία ταυτότητα, στόχος που επιτυγχάνεται μέσω της κοινής ιστορικής μνήμης και κατεξοχήν του πολιτισμού και της γλώσσας, της οποίας βασικό όχημα είναι η λογοτεχνική παραγωγή, του παρελθόντος και του σήμερα. (Bernstein & Milza, 1999) Αναδύονται έτσι σταδιακά γλωσσολογικές θεωρίες που φέρνουν εκ νέου στην επιφάνεια το αν η (δημιουργική) γραφή είναι

δυνατόν να διδάσκεται ή όχι με τη δειλή εμφάνιση τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αμερική ορισμένων «εγχειριδίων» με οδηγίες ή σχόλια σχετικά με τη συγγραφή.

Μετατοπιζόμενοι στην Αμερική, εντοπίζουμε, μόλις το 1939 σε ένα θερινό εργαστήρι του Iowa University με τίτλο Iowa Writer's Workshop την καθιέρωση της δημιουργικής γραφής ως σύγχρονο επιστημονικό κλάδο αν και δεν θα πρέπει να παραλείψουμε το γεγονός πως αυτό απευθυνόταν σε άτομα «αποδεδειγμένα ταλαντούχα» με στόχο την ανάπτυξη του ήδη υπάρχοντος ταλέντου. (Dawson P. , 2005) Σταδιακά και μέσα στο πλαίσιο της «εκθρόνισης» της αμιγώς φιλολογικής κριτικής επί των λογοτεχνικών έργων παραγκωνίζοντας κάποτε την αισθητική αξία τους, η Δημιουργική γραφή κερδίζει έδαφος στην επιστημονική κοινότητα και συντάσσονται προπτυχιακά προγράμματα σε άλλα τέσσερα πανεπιστήμια των ΗΠΑ (John Hopkins, Stranford, Denver, Cornell). Το ίδιο συμβαίνει και με τα μεταπτυχιακά προγράμματα που κάνουν τη σταδιακή εμφάνισή τους καθιερώνοντας πλέον τη δημιουργική γραφή και δημιουργώντας ένα οριστικό σχίσμα από την ως τότε στείρα θεωρητική προσέγγιση που παραγκωνίζε εκ προοιμίου την αυτονομία της λογοτεχνικής γραφής. (Cowan, 2011)

Από τη δεκαετία του '60 έχει σημειωθεί αλματώδης πρόοδος στην καθιέρωση της δημιουργικής γραφής σε όλο τον κόσμο ενώ στον ελλαδικό χώρο, το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας ήδη από το 2008 συγκρότησε αντίστοιχο μεταπτυχιακό πρόγραμμα με πρωτεργάτη τον Μίμη Σουλιώτη γύρω από τον οποίο συσπειρώθηκε μια ομάδα διακεκριμένων συνεργατών προερχόμενων από ποικίλα γνωστικά αντικείμενα. Η Δημιουργική γραφή παρά τις φωνές που επιμένουν να την μειώνουν ως μη επιστημονικό αντικείμενο ή μη διδακτέα καθιερώνεται (δικαίως) ολοένα στην εκπαιδευτική πραγματικότητα όλων των βαθμίδων όπως θα δούμε και στη συνέχεια. (Βακάλη, Ζωγράφου-Τσαντάκη, & Κωτόπουλος, Η δημιουργική γραφή στο νηπιαγωγείο, 2013)

Δημιουργική Γραφή και εκπαίδευση

Η εκπαιδευτική διαδικασία στη σύγχρονη βιβλιογραφία στοχεύει μεταξύ άλλων στη συγκρότηση ατόμων που διαθέτουν φαντασία και αυτοέκφραση, αποβάλλοντας κατά το δυνατόν την περιρρέουσα μηχανιστική και χρησιμοθηρική αντίληψη της πραγματικότητας. Επιπλέον, τα άτομα οφείλουν να διαμορφώνουν ένα πνευματικό στερέωμα βασισμένο σε ευαισθησίες κοινωνικές, περιβαλλοντικές, ανθρωπιστικές κ.α. Η ενθάρρυνση της δημιουργικότητας ωστόσο μένει δυστυχώς μόνο στις «προγραμματικές δηλώσεις» της πλειονότητας των εκπαιδευτικών συστημάτων τα οποία συστηματικά παραγκωνίζουν τα διδακτικά αντικείμενα ή δραστηριότητες που ενισχύουν τους μηχανισμούς της φαντασίας των μαθητών όλων των βαθμίδων με σταδιακή μάλιστα αλλά συστηματική σχεδόν εξοβέλισή τους κατά την κορύφωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Την αυτενέργεια, τη φαντασία, τον πειραματισμό οφείλει στα πρώτα χρόνια τουλάχιστον της ζωής του ατόμου να τα εμψύσει η οικογένεια, όμως είναι το σχολείο ο φορέας εκείνος ο οποίος είναι υπεύθυνος να

αντισταθμίσει τυχόν έλλειψη τους ή να προωθήσει την περαιτέρω ανάπτυξή τους. Τα μέσα των οποίων πρέπει να διέλθει το σχολείο προς αυτή την κατεύθυνση είναι η δημιουργία ενός πολυπρισματικού περιβάλλοντος, με ποικίλα ερεθίσματα, διεπιστημονικά ενδιαφέροντα και ευέλικτο τρόπο διδασκαλίας. Όλα αυτά δεν αποτελούν παρά τις ακρογωνιαίες λίθους της διδασκαλίας της δημιουργικής γραφής και γι αυτό ακριβώς υπογραμμίζεται η εκπαιδευτική της αξία. (Βακάλη, Ζωγράφου-Τσαντάκη, & Κωτόπουλος, Η δημιουργική γραφή στο νηπιαγωγείο, 2013) Μη παρεμβατική, ενεργητική, ωφέλιμη αισθητικά και ταυτόχρονα γνωστικά, η Δημιουργική Γραφή προσφέρει μια διέξοδο από την ωφελμιστική προς τη γλωσσική κατάκτηση χρήση της Λογοτεχνίας όπως έχει καθιερωθεί στο εκπαιδευτικό σύστημα. Ο μαθητής ταυτόχρονα με την αποκωδικοποίηση του έργου, το κατανοεί βαθύτερα και πολύ περισσότερο γίνεται «συν-γραφέας» καθώς του δίνεται η ευκαιρία να συμπληρώσει, να επανανοηματοδοτήσει ή να ανακατατάξει απaráβατες ως τώρα σταθερές του.

Στην ελληνική πραγματικότητα η Δημιουργική γραφή άνθισε αρχικά στο επίπεδο της μη τυπικής εκπαίδευσης, σε λέσχες, εργαστήρια κλπ συγκροτημένα από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς οι οποίοι παρά τις αγνές ίσως προθέσεις τους δεν πετύχαιναν μια σοβαρή και επιστημονικά τεκμηριωμένη διδασκαλία.

Στην τυπική εκπαίδευση πιλοτικά προγράμματα συναντήσαμε σύμφωνα με τις Ντιούδη (2012) και Φιλιππούλου (2013) πρώτα σε φορείς δια βίου εκπαίδευσης, Καλλιτεχνικά σχολεία, πανεπιστημιακά τμήματα σε προπτυχιακό ή και μεταπτυχιακό επίπεδο, σε προγράμματα Πειραματικών σχολείων της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και τέλος σε επιμορφωτικά σεμινάρια εκπαιδευτικών με τη μορφή συνεργασίας σχολείου- συγγραφέων. Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ελάχιστη βαρύτητα δίνει στην εξάσκηση στη γραφή ποιητικού λόγου καθώς η πλειοψηφία των οδηγίων στα γλωσσικά μαθήματα αφορούν τη σύνταξη «χρησιμοθηρικών» πεζών κειμένων όπως επιστολές, μείλ, οδηγίες, προγράμματα εκδηλώσεων κλπ παρά την επιβεβαιωμένη από εφαρμοσμένες έρευνες θετική επίδραση της παραγωγής ποιητικού λόγου στη γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών. Η Δημιουργική γραφή δεν απαντά σε καμία από τις βαθμίδες της εκπαίδευσης ως αυτόνομο μάθημα αλλά ούτε και ως μέρος κάποιου άλλου παρά τις προγραμματικές δηλώσεις για ανάπτυξη της φαντασίας, καλλιέργεια της αισθητικής και προώθηση της επικοινωνιακής διάστασης της Λογοτεχνίας.

Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα την παραγωγή πεζού κατεξοχήν λόγου έχουμε συνδέσει ανά τα χρόνια με διάφορους όρους όπως έκθεση, έκθεση ιδεών, σύνθεση ή και ακριβώς παραγωγή γραπτού λόγου. Η Δημιουργική γραφή εμφανίζεται αλλά κάποτε απλώς για να αντικαταστήσει τα προηγούμενα λεκτικά μόνο και όχι στην ουσία τους ενώ παρά την επισήμανση της δημιουργικότητας ήδη από το ΕΠΠΣ του 1998, μόλις πρόσφατα άρχισε η ουσιαστική παρουσία της.

Η καθιέρωση της Δημιουργικής γραφής ως γνωστικό αντικείμενο

Όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, ο όρος Δημιουργική Γραφή ως απόδοση του «creative writing» φέρει μια σημασιολογική σύγχυση αναφορικά κυρίως με το χαρακτηρισμό της δημιουργικότητας. Σήμερα, ο όρος Δημιουργική Γραφή χρησιμοποιείται διττά ως αναφορά «στην ικανότητα να ελέγχει κανείς τις δημιουργικές σκέψεις και να τις μετατρέπει σε γραφή, αλλά και στην ευρεία του σημασία, όπου εμπεριέχει το σύνολο των διάφορων εκπαιδευτικών πρακτικών και τεχνικών που στοχεύουν στην κατάκτηση συγγραφικών (κυρίως λογοτεχνικών) δεξιοτήτων, δηλαδή τις εκπαιδευτικές διαδικασίες κατά τις οποίες διεγείροντας κατάλληλα τη δημιουργικότητα, οδηγούμαστε στην παραγωγή λόγου με τρόπο ελκυστικό και παιγνιώδη» (Κωτόπουλος, Από την ανάγνωση στη λογοτεχνική ανάγνωση και την παιγνιώδη διάθεση της Δημιουργικής Γραφής, 2011) Ένα χαρακτηριστικό της είναι το γεγονός ότι η διδασκαλία της Δημιουργικής Γραφής αποτελείται από δύο διαδικασίες, τη γραφή καθ αυτή και τη «μετά- γραφή» θα λέγαμε, τη σκέψη και τη κριτική στην πράξη της γραφής. Η διττή αυτή ενέργεια συμβάλει ώστε το υποκείμενο να εισέλθει σε έναν φαινομενικά φαύλο κύκλο γραφής-κριτικής-αυτοδιόρθωσης/ βελτίωσης στο πέρασμα του οποίου ωστόσο αποκτά δεξιότητες γνωστικές και πνευματικές. Η αναφορά ακριβώς στην πράξη και στον αναστοχασμό επάνω σ' αυτήν είναι το διαφοροποιητικό στοιχείο της δημιουργικής γραφής από τα παραδοσιακά πανεπιστημιακά γνωστικά αντικείμενα. (Βακάλη, Ζωγράφου-Τσαντάκη, & Κωτόπουλος, Η δημιουργική γραφή στο νηπιαγωγείο, 2013) Παρολαυτά, μια επισήμανση είναι στο σημείο αυτό απαραίτητη. Είναι γενικευμένη άποψη ή καλύτερα προσδοκία πολλών συμμετεχόντων σε μαθήματα δημιουργικής γραφής η συγγραφή και πιο συγκεκριμένα η έκδοση ενός πετυχημένου έργου εφάμιλλου για παράδειγμα εκείνων των διδασκόντων στη Δημιουργική γραφή που πολλές φορές είναι αναγνωρίσιμοι και καταξιωμένοι συγγραφείς. Η προσδοκία αυτή είναι σαφώς μετέωρη παρότι κάτι τέτοιο δεν αποκλείεται ως ενδεχόμενο.

Ένα άλλο θεμελιώδες χαρακτηριστικό της Δημιουργικής Γραφής είναι η ευελιξία της, το γεγονός ότι οι μαθητές έρχονται αντιμέτωποι με ερωτήματα ανοικτού τύπου χωρίς τον φόβο της κριτικής εφόσον δεν υπάρχει η έννοια του σωστού/ λάθους στην πρόσληψη ενός έργου. Μοιάζει πραγματικά να είναι ένα αντικείμενο «αυθύπαρκτο» όπως αναφέρει ο Harper (2006), μακριά από τα στεγανά της παραδοσιακής διδασκαλίας της Λογοτεχνίας που είχε ως επίκεντρο την αυθεντία, τη γνώση, την ιστορική και θεωρητική κατάρτιση. Τα παιδιά (και όχι μόνο) βιώνουν αυτή τη διαδικασία ως μια «περιπέτεια» μέσα από την οποία οδηγούνται στην ανακάλυψη του προσωπικού τους ύφους, της δικής τους «φωνής» και παράλληλα εξοικειώνονται με τις αμέτρητες δυνατότητες της γραφής και της ανάγνωσης.

Βάσει αυτών των χαρακτηριστικών της, η Δημιουργική Γραφή μπορεί -όπως και έχει ήδη συμβεί, κυρίως όμως στο εξωτερικό (βλ. και παρακάτω)- να ενταχθεί ως γνωστικό αντικείμενο σε ένα ευρύ φάσμα τομέων και ειδικοτήτων της τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης. Στον τομέα της Παιδαγωγικής μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως

μέθοδος βιωματικής διδασκαλίας κυρίως στη Γλώσσα και τη Λογοτεχνία αλλά και σε όλα τα γνωστικά πεδία όπως αποδεικνύουν οι ποικίλες προτάσεις που έρχονται σταδιακά στο φως μέσα από πρωτότυπες εργασίες εκπαιδευτικών που τους απασχολεί ενεργά η εφαρμογή της. Η σύνδεσή της με τη Γλώσσα και τη Λογοτεχνία μπορεί να χρησιμοποιηθεί και στον κατεξοχήν σχετικό τομέα της Φιλολογίας ως συνδεδεμένος κρίκος με τη λογοτεχνική γραφή αλλά και τη λογοτεχνική θεωρία της ανάγνωσης. (Κωτόπουλος). Ο τομέας της Ψυχολογίας δύναται να αξιοποιήσει εξίσου τη Δημιουργική Γραφή ως μέθοδο αυτογνωσίας και θεραπείας αλλά και τομείς όπως εκείνοι της Διαφήμισης και της Γραφιστικής έχουν αγκαλιάσει τις πολυάριθμες δυνατότητές της και την έχουν εντάξει ενεργά στο γνωστικό τους πεδίο παρότι η διεθνής αυτή πραγματικότητα δεν είναι ιδιαίτερα εμφανής (ακόμη) στον ελλαδικό χώρο.

Όπως ήδη αναφέρθηκε προηγουμένως, η ιστορία της Δημιουργικής Γραφής βρίσκεται τις απαρχές της ήδη στην κλασική Αθήνα στο έργο του Αριστοτέλη με τίτλο *Περί Ποιητικής*. Όπως δηλώνει ο συμβουλευτικός χαρακτήρας του έργου αυτού, η Δημιουργική Γραφή απέκτησε εν τη γενέσει της την ιδιότητα του γνωστικού αντικείμενου, ως φύσει χαρακτηριστικό της σύμφωνα με την αριστοτελική ορολογία. Ο Αριστοτέλης συνέγραψε ακριβώς ένα έργο διδακτικό με σκοπό τη μεταλαμπάδευση της γνώσης μιας μεθόδου (επιτυχούς) συγγραφής. Ωστόσο, τις απαρχές της καθιέρωσής ως γνωστικό αντικείμενο στη σύγχρονη εκπαιδευτική ιστορία θα πρέπει να τις αναζητήσουμε σύμφωνα με την (μοναδική) ιστορία της Δημιουργικής Γραφής με τίτλο *The Elephants Teach: Creative Writing Since 1880* (2006) του Myers ακριβώς στις δεκαετίες 1870-1880 στην Αμερική. Ήδη το 1870 στο Harvard υπάρχει ως μέθοδος διδασκαλίας που προτάσσει τη βιωματική μάθηση ως αντίποδα στην στείρα απομνημόνευση.

Πρόδρομοι αυτής της καθιέρωσης υπήρξαν ποικίλες αντιδράσεις για το περιεχόμενο του μαθήματος της Λογοτεχνίας και την ένταξη σε αυτό σύγχρονων συγγραφέων αλλά και το κίνημα της προοδευτικής εκπαίδευσης στα αμερικάνικα σχολεία τον 20^ο αι με αποτέλεσμα την εισαγωγή του μαθήματος με τίτλο «Σύνθεση λόγου». Το μάθημα αυτό συμπεριελάμβανε ασκήσεις λογοτεχνικής πρακτικής με στόχο οι μαθητές να κατανοήσουν κριτικά τα λογοτεχνικά κείμενα. (Myers, 2006). Το κίνημα της προοδευτικής μάθησης ήταν αυτό στο πλαίσιο του οποίου για πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε ο όρος Δημιουργική Γραφή ως μέθοδος διδασκαλίας. Ο Hughes Mearns, διευθυντής στο Lincoln school και συγγραφέας του *Creative Youth*, ιδρυτικού κειμένου του κινήματος, ήταν εκείνος ο οποίος όρισε την ελεύθερη παραγωγή λόγου που δεν υπόκειται σε βαθμοκεντρικά στεγανά στον αντίποδα της κανονιστικής διδασκαλίας της γλώσσας. Μισό αιώνα αργότερα, το 1930, ο Norman Foerster ανέλαβε διδακτικά καθήκοντα στο νεοσύστατο αυτόνομο γνωστικό αντικείμενο της Δημιουργικής Γραφής στο Πανεπιστήμιο της Iowa, βασισμένο στις αρχές της Νέας Κριτικής. Τα μαθήματα αυτά στάθηκαν στον αντίποδα τόσο των μελετητών όσο και των συγγραφέων, ενάντια στην «περιχαράκωση των φιλολογικών

μελετών από τη σύγχρονη λογοτεχνική παραγωγή»² των πρώτων και το μονοπώλειο του ενδιαφέροντος των δεύτερων γύρω από την προσωπική τους τεχνική βελτίωση. (Myers, 2006) Η βαθύτερη κατανόηση με όχημα τη δημιουργική άσκηση παρέμεινε ο στόχος αυτών των μαθημάτων τα οποία προσέλκυσαν το ενδιαφέρον πολλών μαθητών σε προπτυχιακό επίπεδο. Η αυξανόμενη δημοτικότητα και ζήτηση που γνώρισαν οδήγησαν στη σύσταση τμημάτων τη δεκαετία του '60 στα οποία συμμετείχαν συγγραφείς είτε ως διδάσκοντες είτε ως μαθητές. Η κυριαρχία της Θεωρίας που κρατούσε παραγκωνισμένη την αισθητική αξία και την αυτονομία της λογοτεχνικής γραφής οδήγησε το επόμενο διάστημα στην επέκταση της Δημιουργικής Γραφής ως γνωστικό αντικείμενο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο στην Αμερική και αλλού.

Στην Ευρώπη και συγκεκριμένα στη Βρετανία, η Δημιουργική Γραφή έγινε δεκτή ως γνωστικό αντικείμενο και γνώρισε ιδιαίτερη ζήτηση και ακαδημαϊκή αναγνώριση σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες αλλά και με τη μορφή σεμιναρίων και εξ αποστάσεως διδασκαλίας. Η εκρηκτική αυτή καθιέρωση του νέου γνωστικού αντικείμενου οδήγησε τον Sir Malcolm Bradbury, καθηγητή στο East Anglia, να την χαρακτηρίσει ευφυολογώντας «ύποπτη» όσο το χάρμπουγκερ. Στις αρχές του 21^{ου} αι. τα μεταπτυχιακά προγράμματα Δημιουργικής Γραφής είχαν πολλαπλασιαστεί εκθετικά, φτάνοντας τον αριθμό των 40 ενώ την πρώτη δεκαετία του αιώνα μετρούσαν 90 μεταπτυχιακά και 10.000 ιδιωτικά σεμινάρια. Το 1963, ένας από τους δύο ανθρώπους που εισηγήθηκαν την ένταξη της Δημιουργικής Γραφής ως γνωστικό αντικείμενο σε Μεταπτυχιακό επίπεδο, ο Angus Wilson, μυθιστοριογράφος, προσλήφθηκε με αυτή του την ιδιότητα στο πανεπιστήμιο ως καθηγητής, κάτι που θεωρήθηκε πρωτοφανές και ανορθόδοξο. Το 1970 αποφοίτησε ο πρώτος μαθητής από το πρόγραμμα αυτό, ο συγγραφέας Ian Russel McEwan ενώ ένας άλλος απόφοιτος του τμήματος ο Kazuo Ishiguro οδήγησε με τη δημοτικότητά του σε μια νέα έκρηξη αιτήσεων. Αντίστοιχη πορεία γνώρισε το μάθημα της Δημιουργικής Γραφής και σε διεθνή κλίμακα με πληθώρα προπτυχιακών και Μεταπτυχιακών τμημάτων. (Κωτόπουλος, Η "νομιμοποίηση" της Δημιουργικής Γραφής, 2012)

Παρά τα κύματα αποδοχής που είδαμε μόλις, υπάρχουν ωστόσο ακόμη «φωνές» στους κόλπους της ακαδημαϊκής κοινότητας που εκφράζουν ενδοιασμούς για την καθιέρωση της Δημιουργικής Γραφής ως γνωστικό αντικείμενο προτάσσοντας το επιχείρημα περί ταλέντου και διδασκαλίας της λογοτεχνικής γραφής. Είναι ο Dawson (2005) εκείνος που εξετάζει τη Δημιουργική Γραφή ως επιστημονικό πεδίο το οποίο συνοδεύεται από τις αντίστοιχες τεχνικές μετάδοσής του. Παρά την προαπαιτούμενη γνώση λογοτεχνικής γραμματείας, η Δημιουργική Γραφή στέκεται αυτόνομα ως άσκηση της γραφής με αισθητικές αξιώσεις. Η διδασκαλία της σε όλο το φάσμα της εκπαιδευτικής διαδικασίας μόνο ωφέλιμη μπορεί να αποδειχθεί όπως επιβεβαιώνουν σχετικές μελέτες (Συμεωνάκη, 2013) και μάλιστα συνάδει απόλυτα με τις σύγχρονες εκπαιδευτικές θεωρίες όπως η βιωματική, παιδοκεντρική και συνεργατική μάθηση.

² Η «νομιμοποίηση» της Δημιουργικής Γραφής, *Κείμενα 15*, Τ. Κωτόπουλος (2012)

Θα λέγαμε, κλείνοντας, πως η Δημιουργική γραφή είναι το γνωστικό αντικείμενο εκείνο που λειτουργεί ταυτόχρονα ως τρόπος αντιμετώπισης ψυχικών ή άλλων ασθενειών, βάλσαμο και μέθοδος ψυχικής εκτόνωσης και εφαλτήριο της προσωπικής ανάπτυξης, της επαναφοράς της αυτοεκτίμησης και της χαμένης δημιουργικότητας του ατόμου. Μέσα από τη γραφή, το άτομο αναστοχάζεται, προβληματίζεται και δημιουργεί σε ένα ασφαλές περιβάλλον χωρίς τον φόβο της κριτικής με αποτέλεσμα την ολιστική του ευεξία και την άνθιση όλων των δυνατοτήτων του.

Η Δημιουργική γραφή στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα: Αναφορές στα Αναλυτικά Προγράμματα

Τον Νοέμβριο του 2021 δημοσιεύτηκε το νέο Πρόγραμμα Σπουδών που θα τεθεί σε ισχύ στα σχολεία από τον Σεπτέμβριο του 2023 (ΦΕΚ 5871/Β/15-12-2021) Το παρόν Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών για το Γυμνάσιο που ισχύει ως σήμερα (9/2022) υπάρχει από το 2003 και γράφουμε περισσότερα γι αυτό στη συνέχεια. Πριν φτάσουμε ωστόσο στο νέο Πρόγραμμα Σπουδών (2021) είναι απαραίτητη μια σύντομη αναδρομή στα αναλυτικά προγράμματα των τελευταίων ετών και τις αναφορές σε αυτά στην παραγωγή λόγου και τη Δημιουργική Γραφή.

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, εξαίρεση πλέον για τα ευρωπαϊκά δεδομένα, ακολουθεί εδώ και δεκαετίες την πρακτική του μοναδικού σχολικού εγχειριδίου χωρίς να προσφέρει την επιλογή στο διδάσκοντα να προσαρμόσει τις διδακτικές του μεθόδους και το υλικό στη σύσταση και την ταυτότητα της εκάστοτε τάξης. Το μάθημα των Νεοελληνικών Κειμένων εμφανίζεται στο πρόγραμμα το 1884 και συμπεριλαμβάνει έργα με ιστορικό ή ρητορικό περιεχόμενο με στόχο τη γλωσσική ανάπτυξη. Ουσιαστική μεταβολή στο αντικείμενο διδασκαλίας συντελείται το 1976 από τον Αλέξανδρο Καρανικόλα όταν το μάθημα μετονομάζεται σε Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και καταρτίζονται από φιλόλογους νέα Αναλυτικά προγράμματα για το Γυμνάσιο και το Λύκειο τα οποία τίθενται σε εφαρμογή ως και το 2001. Έπειτα, το σώμα των κειμένων αντικαταστάθηκε χωρίς κάποια αισθητή διαφοροποίηση. Όπως θα διαπιστωθεί και στη συνέχεια, ενώ στις δύο πρώτες τάξεις του Γυμνασίου υπάρχει θεματική διάταξη, το ίδιο δεν ισχύει για τη Γ' Γυμνασίου όπου οι μαθητές καλούνται να μελετήσουν το σώμα των κειμένων σύμφωνα με την ιστορική τους διάταξη και με κριτήριο τα διάφορα ρεύματα και τα ακόλουθα είδη που καλλιεργήθηκαν. Σε κάθε κείμενο μάλιστα, προτάσσεται μια σύντομη αναφορά σε βιογραφικά στοιχεία του εκάστοτε συγγραφέα ή πραγματολογικά σχετικά με το έργο ή το είδος στο οποίο ανήκει. Βασικός άξονας της διδασκαλίας του κειμένου είναι η ερμηνευτική προσέγγιση μέσα από την ανάγνωση και το συνδυασμό ενδοκειμενικών και εξωκειμενικών στοιχείων. (Βακάλη, Η παραγωγή γραπτού λόγου στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση μετά το 1975: Από την Έκθεση στη Δημιουργική Γραφή, 2014)

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω στις διάφορες διδακτικές προσεγγίσεις η παραγωγή (κυρίως πεζού) γραπτού λόγου έχει συνδεθεί με ποικίλους όρους όπως έκθεση, σύνθεση, έκθεση ιδεών ή ακριβώς, παραγωγή γραπτού λόγου. Μόλις το 1999 το Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΦΕΚ 561/ 1999) κάνει αναφορά στην επικοινωνιακή διάσταση της Λογοτεχνίας και οι μαθητές καλούνται να γράψουν κείμενα ποικίλου περιεχομένου προτείνοντας και αντίστοιχες δραστηριότητες. Τα κείμενα αυτά είναι διάλογοι, αφηγήσεις για περιστατικά, πραγματικά ή πλαστά, που περιέχουν διαλογικά μέρη, κείμενα πεζά ή ποιητικά προσέχοντας τη μορφή τους, ημερολόγιο ή φιλικό γράμμα, απόδοση με το γραπτό λόγο ένα εικαστικό έργο, ένα χάρτη, μια φωτογραφία, έναν πίνακα ζωγραφικής, ένα διάγραμμα. Ορισμένες από τις προτεινόμενες δραστηριότητες είναι αφηγηματικά κείμενα όπως φανταστικές ιστορίες στο μέλλον, είδηση, κόμικς, βιογραφικό κείμενο κ.ά. Επιπλέον, καλούνται οι μαθητές να συνδυάζουν αφηγηματικούς τρόπους και να είναι σε θέση να αφηγηθούν το ίδιο περιστατικό από διαφορετική οπτική γωνία. Παρά τις διαβεβαιώσεις των Αναλυτικών Προγραμμάτων πως στόχος του μαθήματος της Λογοτεχνίας είναι η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, τους ήθους και του πολιτισμού και πιο συγκεκριμένα όπως αναφέρεται στο Πρόγραμμα Σπουδών της Α' Λυκείου ότι ο μαθητής αποτελεί το επίκεντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας παρατηρούμε πως η σχολική πραγματικότητα απέχει πολύ. Οι μαθητές ασκούνται κατεξοχήν στην παραγωγή γραπτού λόγου και μάλιστα συγκεκριμένων ειδών κειμένων με αποτέλεσμα τις περιορισμένες στο ελάχιστο ευκαιρίες για ελεύθερη έκφραση ιδεών, συναισθημάτων και σκέψεων. Η γλώσσα υπόκειται τις πιέσεις μιας χρησιμοθηρικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας που ακούει συχνά στον γενικευτικό όρο «έκθεση» ενώ η αισθητική απόλαυση που μπορεί ο μαθητής να αποκομίσει παραγκωνίζεται αισθητά. Το κενό αυτό έρχεται να συμπληρώσει η Δημιουργική Γραφή και να εμπνεύσει εκ νέου τους μαθητές να γράψουν λογοτεχνία, να αναδημιουργήσουν, να σκεφτούν κριτικά χωρίς τη σκιά ενός βαθμοθηρικού συστήματος και του φόβου της λανθασμένης απάντησης. (Βακάλη, Η παραγωγή γραπτού λόγου στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση μετά το 1975: Από την Έκθεση στη Δημιουργική Γραφή, 2014)

Το Αναλυτικό Πρόγραμμα του 2001 στο οποίο αναφερθήκαμε και προηγουμένως κάνει διάκριση ανάμεσα σε προφορικό και γραπτό λόγο, στον οποίο εντάσσεται και η «Γραφή και Παραγωγή γραπτού λόγου». Στο πλαίσιο αυτό οι μαθητές καλούνται να γράψουν κείμενα ή να επικοινωνήσουν γραπτώς, αναφέροντας παράλληλα μια ποικιλία κειμενικών ειδών και ειδών γραπτού λόγου ή και πολυτροπικά κείμενα (πχ κόμικς, διαφημίσεις, αφίσες κλπ). Στο Αναλυτικό Πρόγραμμα του 2002 η δημιουργικότητα, η απόλαυση της ανάγνωσης και η ανάπτυξη της ατομικής έκφρασης συμπεριλαμβάνονται στους στόχους που αναφέρονται.

Η Δημιουργική Γραφή εμφανίζεται για πρώτη φορά μόλις το 2011 αλλά μόνο στο Πρόγραμμα Σπουδών για την Α' Λυκείου (ΦΕΚ 1562/27-6-11) όπου προτείνονται δραστηριότητες με στόχο να εξασκηθούν οι μαθητές σε διάφορους κειμενικούς τύπους (συμπεριλαμβανομένων των λογοτεχνικών κειμένων). Στο Γυμνάσιο ωστόσο, που μας ενδιαφέρει εδώ συγκεκριμένα, οι προτάσεις είναι σαφώς λιγότερες και

περιορίζονται μόνο στον πεζό λόγο. (Βακάλη, Η παραγωγή γραπτού λόγου στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση μετά το 1975: Από την Έκθεση στη Δημιουργική Γραφή, 2014)

Στους στόχους για τις τρεις τάξεις του Γυμνασίου όπως αναφέρονται στο ΔΕΠΠΣ για τη Νεοελληνική Γλώσσα (2003), στην ενότητα που αφορά την γραπτή επικοινωνία οι μαθητές καλούνται να «συντάσσουν κείμενα διαφορετικού είδους», να «εμπλουτίζουν τα κείμενα τους με πραγματολογικές και σημασιακές αποχρώσεις» αλλά στον άξονα της Γραμματικής παρότι γίνεται αναφορά για διαφορετικά κειμενικά είδη προηγείται η επισήμανση «να εκφράζονται γραπτά στο δοκιμακό λόγο». Επιπλέον, σύμφωνα με τους ειδικούς σκοπούς για τη Γλώσσα, στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών 2003) αναφέρεται η ικανότητα των μαθητών να αναγνωρίζουν και να χρησιμοποιούν το κατάλληλο επίπεδο λόγου σε διάφορα κείμενα όπως «π.χ. ημερολόγιο, βιογραφικό σημείωμα, επιστολή κτλ.» Συγκεκριμένα, αναφορικά με τη Γ' Γυμνασίου υπάρχει ο στόχος στη 2^η ενότητα να συντάσσει κείμενο «ενταγμένο σε λειτουργικό περιβάλλον» ενώ στη συντριπτική πλειοψηφία των γραμματικοσυντακτικών φαινομένων ή αφηγηματικών τρόπων καλείται απλώς να τα εντοπίσει και να εξετάσει για ποιο λόγο ο συγγραφέας χρησιμοποιεί την εκάστοτε τεχνική (πχ κυριολεξία/μεταφορά). Στην 6^η ενότητα οι μαθητές καλούνται να συντάξουν ένα κείμενο αφηγηματικό με την επισήμανση να γίνει χρήση «ποικιλίας χρονικών προτάσεων». Παρά την απουσία δημιουργικότητας, στο τέλος του ΔΕΠΠΣ υπάρχει ως κύριος (αν και τελευταίος από τους τρεις στόχους) η «ανάπτυξη της δημιουργικής του ικανότητας, που συντελείται τόσο με την κατανόηση, επεξεργασία και παραγωγή γραπτού και προφορικού λόγου, όσο και με τη βαθύτερη σχέση του με τα κείμενα, καθώς από δέκτης γίνεται πομπός, οργανώνοντας το δικό του κείμενο με συνοχή και συνεκτικότητα. Τέλος, στην ικανότητά του για πρόσληψη των κειμένων. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η γλωσσική επάρκεια του μαθητή.»

Προχωρώντας στο ΔΕΠΠΣ (2003) για τη Νεοελληνική Λογοτεχνία στις τρεις τάξεις του Γυμνασίου υπάρχει στους γενικούς σκοπούς η ενδυνάμωση της επικοινωνιακής ικανότητας και η συναισθηματική ανάπτυξη αλλά μέσα από την «ανάγνωση, κατανόηση και ερμηνεία» των υπό εξέταση έργων. Αλλά και έπειτα, συγκεκριμένα για τη Γ' Γυμνασίου και την επαφή με αντιπροσωπευτικά έργα της λογοτεχνία μας συναντούμε όρους όπως κατανόηση, επίγνωση, αναγνώριση, συνειδητοποίηση, εξοικείωση. Ωστόσο, σαν ειδικός σκοπός στο Αναλυτικό Πρόγραμμα για το Γυμνάσιο (πάλι στις δύο τελευταίες θέσεις) διαβάζουμε την ερμηνεία των λογοτεχνικών έργων «με δημιουργικό τρόπο» και την ανακάλυψη και άσκηση των καλλιτεχνικών δεξιοτήτων των μαθητών. Παρακάτω στις προτεινόμενες δραστηριότητες ανά θεματική ενότητα και τους αντίστοιχους στόχους δεν συναντούμε πάλι παρά κατανόηση, αναγνώριση, μελέτη, ανάγνωση κειμένων διαφόρων εποχών, ρευμάτων και περιόδων τόσο στους στόχους όσο και στις προτεινόμενες από το Υπουργείο δραστηριότητες. Μόνη αναφορά σε κάποια δημιουργική δραστηριότητα είναι η πρόταση για διαθεματική δραστηριότητα με θέμα «Δραματοποίηση μυθιστορήματος» όπου οι μαθητές καλούνται να μετατρέψουν ένα

πεζό κείμενο σε θεατρικό. Θα αφήσουμε στο σημείο αυτό τα ίδια τα ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ να μιλήσουν για τη θέση της δημιουργικότητας στην τελευταία τάξη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Φτάνοντας, τέλος, στο πιο πρόσφατο Αναλυτικό Πρόγραμμα που θα τεθεί σε ισχύ τον Σεπτέμβριο του 2023(ΦΕΚ 5871/Β/15-12-2021) διαβάζουμε ήδη στις πρώτες παραγράφους πως «η επαφή με τη λογοτεχνία, η ανάγνωση, συνιστά «δημιουργική πράξη». Στις Γενικές κατευθύνσεις της προσέγγισης της λογοτεχνίας γίνεται επίσης αναφορά στη συνεργατική προσέγγιση και τις τεχνικές συν-ανάγνωσης και συνεργατικής γραφής. Στη συνέχεια, στους επιμέρους στόχους και για τις τρεις τάξεις του Γυμνασίου περιλαμβάνεται η καλλιέργεια του γλωσσικού αισθήματος μέσα από την άσκηση στον προφορικό και γραπτό λόγο μετέχοντας σε δραστηριότητες δημιουργικής γραφής. Επίσης, επιδιώκεται οι μαθητές να παίζουν με την ανάγνωση των κειμένων προεκτείνοντας καταστάσεις ή σχέσεις τροφοδοτώντας με κειμενικά ερεθίσματα τη φαντασία και δημιουργικότητά τους αλλά και να παράγουν άλλες μορφές τέχνης (πχ θεατρικές παραστάσεις, εικαστικά έργα) με αφορμή τα κείμενα. Στις Γενικές αρχές του σχεδιασμού μάθησης γίνεται επίσης ρητή αναφορά στη δημιουργική γραφή η οποία σε συνδυασμό με την ανάγνωση, τις θεατρικές τεχνικές/διακαλλιτεχνικές δράσεις και την καλλιέργεια της φιλιαναγνωσίας αποτελούν βασικούς πυλώνες του. Επιπλέον, στις οδηγίες για τη συνεργατική μάθηση ιδιαίτερη θέση «κατέχει η άσκηση στη δημιουργική γραφή, η οποία ξεκινά με απλές δραστηριότητες αρχικά, που εξελίσσονται και προσαρμόζονται στο είδος των κειμένων και στην ηλικία των παιδιών» Η ανάπτυξη μάλιστα της φιλιαναγνωσίας και της δημιουργικής γραφής συγκαταλέγονται και στους δείκτες αξιολόγησης του μαθήματος. Η δημιουργική γραφή υπάρχει μάλιστα ως αυτόνομος άξονας στο θεματικό πεδίο της παραγωγής λόγου με επιμέρους στόχους όπως η μετάπλαση λογοτεχνικών κειμένων, ο πειρασματοπισμός στη δημιουργία δικών τους λογοτεχνικών κειμένων και η εμπλοκή σε δραστηριότητες δημιουργικής γραφής και μέσω της αξιοποίησης ψηφιακών εργαλείων. Μέσα από τις δραστηριότητες δημιουργικής γραφής τα μαθησιακά αποτελέσματα που αναμένονται είναι η έκφραση με δημιουργικό τρόπο των σκέψεων και των συναισθημάτων τους και η ενίσχυση της φαντασίας και των γλωσσικών δεξιοτήτων σε κλίμα πειραματισμού, παιγνιώδους ελευθερίας και εξερεύνησης ενώ στις προτεινόμενες δραστηριότητες συμπεριλαμβάνεται και η γραφή ποιήματος με τον τρόπο του ποιητή, η γραφή διηγήματος, η μετατροπή σε άλλο κειμενικό είδος. Ταυτόχρονα υπάρχει συγκεκριμένη θεματική ενότητα με στόχο τον προσανατολισμό στη φιλιαναγνωσία η οποία διακρίνεται από τη δημιουργική γραφή. Συγκεκριμένα για τη Γ' Γυμνασίου, οι μαθητές επιδιώκεται να αναπτύσσουν τις δημιουργικές τους κλίσεις, να ενισχύουν τη φαντασία τους μέσα από τον πειραματισμό και να εκφράζονται δημιουργικά με αφορμή τα κειμενικά ερεθίσματα. Στις προτεινόμενες δραστηριότητες περιλαμβάνεται η δημιουργία ποιητικού κειμένου, μικρού διηγήματος και η μετατροπή αποσπάσματος σε κάποια άλλη κειμενική μορφή ή με βάση κάποιον συγκεκριμένο δείκτη όπως η εστίαση, ο αφηγητής κ.λ.π. (ΦΕΚ 5871/Β/15-12-2021)

Η Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στη Γ' Γυμνασίου σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα του Νοεμβρίου 2021

Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση της ταυτότητας της παρούσας εργασίας και στον τρόπο που έχει δομηθεί η διδακτική μας πρόταση, είναι σημαντικό να τη θεμελιώσουμε και τυπικά, να τη συνδέσουμε με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (2021) (αν και υπάρχει επιμέρους σύνδεση σε κάθε θεματική ενότητα, βλ. και στη συνέχεια) έτσι ώστε να υπάρχει τυπική κάλυψη και τεκμηρίωση. Ανατρέχοντας στην ενότητα για τη διδακτική της Λογοτεχνίας στη Γ' Γυμνασίου στο ΑΠΣ (2021, στο εξής απλώς «ΑΠΣ») οι μαθητές επιδιώκεται να αντιλαμβάνονται τον τρόπο διαμόρφωσης της λογοτεχνικής παράδοσης, να διακρίνουν ποικίλες στάσεις ζωής όπως αυτές αποδίδονται στα λογοτεχνικά κείμενα διαφορετικών εποχών, να αναγνωρίζουν διαφορετικά λογοτεχνικά γένη και είδη και να εξοικειωθούν με λογοτεχνικά μοτίβα και σύμβολα. Πιο συγκεκριμένα μέσα από τα κείμενα στη Γραμματολογική- ιστορική πορεία της λογοτεχνίας επιδιώκεται να εντοπίζουν στοιχεία που αποτυπώνουν το ιστορικοκοινωνικό περιβάλλον της δράσης των ηρώων, να εξοικειωθούν με βασικούς όρους και χαρακτηριστικά των λογοτεχνικών σχολών και γενιών της εγχώριας λογοτεχνικής ιστορίας, να κατανοήσουν σταθμούς εξέλιξης εκφραστικών τρόπων και τεχνικών της πεζογραφίας και της ποίησης στο πέρασμα των χρόνων και τέλος, να προσεγγίζουν με βάση τα κοινωνικά συμφραζόμενα το ήθος και τη δράση των λογοτεχνικών προσώπων. Επίσης, καλούνται να συνδέσουν τα κείμενα με την εποχή που γράφτηκαν και να εκφράζονται πάνω στη διαχρονικότητα των νοημάτων τους και τη σχέση τους με τον ιστορικό ορίζοντα. Ακόμη, στους στόχους για τη Γ' Γυμνασίου συμπεριλαμβάνονται η αναγνώριση των ειδών και των συμβάσεων του λογοτεχνικού έργου καθώς και η διάκριση των ιδιαίτερων γνωρισμάτων τους με βάση το είδος, το ύφος, την τεχνοτροπία. Μέσα από τα κείμενα από της Γραμματολογική-ιστορική πορεία της λογοτεχνίας οι μαθητές καλούνται να συνδέουν τα κείμενα με την εποχή που έχουν γραφτεί.

Τέλος, παραθέτοντας ακριβώς από το ΑΠΣ σχετικά με το Περιεχόμενο και τα Θεματικά Πεδία για κάθε τάξη του Γυμνασίου, αναφέρεται:

«Στη Γ Γυμνασίου οι μαθητές/-τριες μελετούν συστηματικότερα τα λογοτεχνικά κείμενα και εισάγονται στην κατανόηση της εξέλιξης και τη συνειδητοποίηση της αλλαγής της νεοελληνικής λογοτεχνίας στην πορεία του χρόνου. Η διάταξη των κειμένων είναι ιστορικογραμματολογική και έχει ως πυρήνα των επιλογών την παρουσίαση του έργου αξιόλογων δημιουργών, σχολών, γενεών και τεχνοτροπιών και αφορά θεματικές που ενδιαφέρουν ιδιαίτερα τους/τις μαθητές/-τριες και εμπίπτουν στον παραστατικό κύκλο τους»

Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Αρχές

Αν και ελάχιστες διαφοροποιήσεις υπάρχουν ως προς τον διαχωρισμό και την αλληλουχία των ρευμάτων και περιόδων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, δεν συμβαίνει το ίδιο και με τις αρχές της. Έχουν προταθεί, τρία σημεία «εκκίνησης» της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας με βάση άλλοτε, ιστορικά γεγονότα, άλλοτε γλωσσικά στοιχεία ή τέλος, ένα συνδυασμό και των δύο. Έτσι, ορισμένοι μελετητές, όπως ο Γ. Π. Σαββίδης και ο Εμμανουήλ Κριαράς τοποθετούν τις αρχές της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας περίπου την περίοδο της Κρητικής Αναγέννησης (17^{ος} αι.) ενώ άλλοι τοποθετούν την τομή μεταξύ βυζαντινής και νεοελληνικής περιόδου στην πτώση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας το 1453. Αν στην πρώτη περίπτωση μπορούμε πράγματι να διακρίνουμε μία πνευματική στροφή προς τον Διαφωτισμό που θα δικαιολογούσε ίσως τον διαχωρισμό, σίγουρα το 1453 είναι μια βεβαιωμένη και πρόχειρη λύση. Η βυζαντινή αυτοκρατορία είχε ήδη αρχίσει να παρακμάζει νωρίτερα και να συρρικνώνεται ενώ επίσημη γλώσσα του κράτους ήταν η ελληνική.

Πράγματι, όταν έπεσε η Πόλη, ο λαός θρήνησε σε ρυθμούς και μοτίβα του δημοτικού τραγουδιού, κάτι το οποίο αποδεικνύει ότι ήδη νωρίτερα είχαν ολοκληρωθεί καίριες ζυμώσεις γλωσσικές και πνευματικές. Έτσι, παρότι το έτος 1453 είναι τυπικά η διαχωριστική γραμμή μεταξύ Βυζαντινής και Νεοελληνικής Ιστορίας, δεν συμβαίνει το ίδιο όταν μιλάμε για τη Λογοτεχνία και τη γλώσσα γενικότερα καθώς όπως θα δούμε και αργότερα, στις περισσότερες περιπτώσεις, υπάρχουν μεγάλες μεταβατικές περιόδους όπου το παλιό συνυπάρχει με το καινούριο. Μία τρίτη άποψη, η οποία συνδυάζει γλωσσικά και ιστορικά κριτήρια, είναι επιστημονικά τεκμηριωμένη και ακολουθείται όλο και περισσότερο από τους σύγχρονους μελετητές είναι η τοποθέτηση των αρχών της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας τον 11^ο αι. στο έπος του Διγενή Ακρίτα. Ο Διγενής Ακρίτας πέρα από τα στοιχεία της ομιλούμενης γλώσσας που έχει, στα δημοδέστερα χειρόγραφα που έχουν σωθεί, περιέχει ακόμα τους εκφραστικούς τρόπους του δημοτικού τραγουδιού και επιπλέον στοιχεία μιας νέας συνείδησης με εθνικό πια χαρακτήρα. Όλα αυτά τα στοιχεία, επομένως, μας οδηγούν αν πιάσουμε το νήμα από το πρώτο γραπτό αυτό δείγμα της νεοελληνικής γλώσσας. Σε ό,τι αφορά την περίοδο μεταξύ του Διγενή και τον Ερωτόκριτο, ο Λίνος Πολίτης σημειώνει «Από τον Διγενή ως τον Ερωτόκριτο υπάρχει ενότητα και εξέλιξη οργανική, αδιάσπαστη, ώστε μια τομή στα 1453 που θα χώριζε τη λογοτεχνία σε βυζαντινή και «μεταβυζαντινή», θα ήταν αυθαίρετη και θα εκβίαζε την πραγματικότητα.» (Πολίτης Λ., 1978)

Το δημοτικό τραγούδι

Το δημοτικό τραγούδι κατέχει εξέχουσα θέση στη νεοελληνική λογοτεχνία «κι αυτό όχι μόνο για την αναμφισβήτητη ποιοτική και ποιητική του υπεροχή[...] αλλά και γιατί βρισκόταν πάντοτε κοντά στην έντεχνη, προσωπική ποίηση, ασκούσε ισχυρή επίδραση σ' αυτήν και καθόριζε πολλές φορές τους εκφραστικούς της τρόπους» (Πολίτης Λ., 1978). Το δημοτικό τραγούδι διατρέχει όλη την νεοελληνική λογοτεχνία ως πηγή και ως χωνευτήρι ιδεών, είναι η φωνή του λαού, το μέσον για να εκφράσει όλα εκείνα τα συναισθήματα που συνοδεύουν κάθε πτυχή της καθημερινής ζωής. Ο έρωτας, ο θάνατος, η εργασία, οι φυσικές καταστροφές, τα ιστορικά

γεγονότα και πρόσωπα τραγουδιούνται μέσα στη δημοτική παράδοση και μένουν έτσι στη συλλογική μνήμη ζωντανά. Για να κατανοήσουμε καλύτερα τη δημοτική ποίηση πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι ταυτόχρονα με το τραγούδι υπάρχει και μια επιτελεστική λειτουργία που αφορά την καθημερινότητα μιας συλλογικότητας και επομένως δρα συνεκτικά στη συνέχεια των κοινωνικών δεσμών εφόσον αναπαράγεται και μεταδίδεται η κοινή τους γνώση και εμπειρία κάτι που αποτελεί τη φυσική βάση για τη λειτουργία του. (Πολίτης Α. , 2010)

Τόσο τα ακριτικά τραγούδια όσο και τα γνωστότερα δημοτικά (του Νεκρού αδερφού, της Άρτας το γεφύρι) τοποθετούνται αρχικά τον 11^ο αι. (είχαν αρχίσει να διαμορφώνονται νωρίτερα, ίσως τον 9^ο ή 10^ο αι) στη Μικρά Ασία και έπειτα στα Βαλκάνια με μικρές παραλλαγές. Τα τραγούδια αυτά έχουν επικό, διηγηματικό χαρακτήρα σε αντίθεση με τα μοιρολόγια που το ύφος τους είναι καταρχήν λυρικό.

Τα δημοτικά τραγούδια με κριτήριο το περιεχόμενό τους διαιρούνται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες α) αυτά που αναφέρονται σε διάφορες εκδηλώσεις της καθημερινότητας (πχ νυφιάτικα, μοιρολόγια, της τάβλας) , β) τα ιστορικά (πχ κλέφτικα, ακριτικά) και γ) τις παραλογές που τις χαρακτηρίζει η αφηγηματικότητα και η δραματική εξέλιξη.

Μία επισήμανση είναι απαραίτητη στο σημείο αυτό. Αν σκύψουμε πάνω από τα δημοτικά τραγούδια θα δούμε έναν κόσμο μυθικό, εύπορο, όμορφο εξωτερικά, με λεπτά χαρακτηριστικά και συνήθειες και πολύτιμα αντικείμενα αναντίστοιχο θα λέγαμε με την σκληρή καθημερινότητα μιας αγροτικής κοινωνίας. Η φαινομενική μόνο αυτή αντίφαση αίρεται ωστόσο αν παρατηρήσουμε ότι ο κόσμος αυτός της επιθυμίας, του ιδεατού δεν είναι εξιδανικευμένος αλλά παραμένει στην ουσία του ρεαλιστικός με όλες τις δυσκολίες και τα εμπόδια της πραγματικής ζωής.

Όσον αφορά τα τραγούδια των διαφόρων εκδηλώσεων της καθημερινής ζωής αν και στη σύγχρονη σκέψη η κηδεία με τον γάμο είναι διαμετρικά αντίθετες περιστάσεις, δεν συνέβαινε το ίδιο και τότε. Πράγματι, η Χαρά (ο γάμος) φαίνεται να συγγενεύει όχι μόνο ακουστικά με τον Χάρο (θάνατος), αλλά και η ξενιτιά ακόμη κι αν προκαλείται από το γάμο της κοπέλας βιώνεται κι αυτή ως θάνατος. Τα θέματα, τα μοτίβα, το λεξιλόγιο είναι κοινά σε όλα αυτά τα είδη δημοτικών τραγουδιών, η ζωή είναι συνυφασμένη με τον θάνατο σαν τις δύο όψεις ενός νομίσματος. (Saunier, 1999)

Τα κλέφτικα τραγούδια υμνούν τα πρόσωπα εκείνα της επανάστασης που αντιστάθηκαν στον τούρκικο ζυγό πολεμώντας οργανωμένοι σε ομάδες πάνω στα βουνά, ζώντας μέσα σε σπηλιές, σαν τα άγρια ζώα. Τα τραγούδια αυτά υμνούν τη γενναιότητα, τον ετοιμοπόλεμο χαρακτήρα αλλά και την ελεύθερη ζωή του βουνού σε αντίθεση με τον σκλαβωμένο κάμπο. (Vitti, 2003). Οι κλέφτες στους οποίους αναφέρονται τα τραγούδια αυτά δεν είναι τα πρόσωπα εκείνα που στα πρώιμα χρόνια της Τουρκοκρατίας ζούσαν μοναχικά μια ληστρική ζωή, χωρίς οικογένεια, αποκομμένοι από το κοινωνικό σύνολο και προκαλούσαν την απέχθεια των αγροτών

αλλά εκείνοι που αργότερα συντάχθηκαν στον απελευθερωτικό αγώνα έναντι του τουρκικού ζυγού.

Μορφολογικά, τα δημοτικά τραγούδια παρουσιάζουν μια ορισμένη ομοιογένεια. Η έλλειψη ομοιοκαταληξίας, ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος στίχος, η λιτή γλώσσα και οι στερεοτυπικές εκφράσεις είναι κάποια από τα κοινά τους χαρακτηριστικά. Αλλά και στο περιεχόμενο, η χρήση εικόνων οπτικών και ακουστικών, ο συμβολικός αριθμός τρία και τα πολλαπλάσιά του, η προσωποποίηση των ζώων, τα άστοχα ερωτήματα, τα σχήματα λόγου, η επανάληψη του α' στο β' ημιστίχιο και η κορύφωσή τους στον επόμενο στίχο είναι κάποια από τα στοιχεία που επανέρχονται τακτικά στο δημοτικό τραγούδι και αποτελούν αναπόσπαστα χαρακτηριστικά του.

Κρητική Λογοτεχνία

Τον 16^ο αι. η οθωμανική κυριαρχία έχει εξαπλωθεί σχεδόν σε όλο τον «ελλαδικό» χώρο. Εξάιρεση, μετά την πτώση της Κύπρου το 1571, αποτελούν πια μόνο η Κρήτη και τα Επτάνησα. Οι δύο αυτές περιοχές θα διαδραματίσουν ωστόσο καίριο ρόλο στην πνευματική εξέλιξη και στη λογοτεχνία με κορύφωση την κρητική αναγέννηση. Η κρητική λογοτεχνία του τέλους του 16ου και του 17ου αιώνα είναι μια χρυσή περίοδος στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. (Πολίτης Λ. , 1978) Στην Κρήτη, την περίοδο αυτή συνυπάρχουν όλες εκείνες οι προϋποθέσεις για την άνθιση της τέχνης του θεάτρου και γι αυτό όλα τα έργα της κρητικής αναγέννησης εκτός από τη Βοσκοπούλα και τον Ερωτόκριτο, είναι θεατρικά. Στην Ιταλία έχει ήδη ωριμάσει η Αναγέννηση και η καλλιέργεια σχεδόν όλων των νεοκλασσικών ειδών, κωμωδία, τραγωδία, ποιμενικό και θρησκευτικό δράμα. (Holton, Η Κρητική Αναγέννηση». Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης, 2006). Προηγουμένως, η λογοτεχνική παραγωγή της νήσου χαρακτηριζόταν από στοιχεία περισσότερο «μεσαιωνικά» καθώς τα θέματα περιστρεφόταν για παράδειγμα γύρω από την ιδέα του θανάτου, της ηθικής σωτηρίας, της ξενιτιάς. Στη συνέχεια ωστόσο, οι λογοτέχνες επηρεάζονται από τη συγγραφική παραγωγή της Δύσης μέσα από τις μετακινήσεις τους και τις σπουδές τους στην Ιταλία με αποτέλεσμα να φέρουν πίσω το εμπνευσμένο από την αρχαία Ελλάδα επικό και λυρικό ύφος. Παρατηρείται επίσης μια γλωσσική μεταστροφή, καθώς εργαλείο τους είναι πια η δημώδης γλώσσα η οποία στα χέρια άξιων τεχνιτών της γλώσσα ανυψώνεται, εκφράζει με ακρίβεια λεπτά και υψηλά νοήματα του ποιητικού στοχασμού. «Οι ποιητές της περιόδου αυτής χρησιμοποιούν την ομιλουμένη κρητική διάλεκτο, εντελώς καθαρμένη από μεσαιωνικά κατάλοιπα ή άλλα λόγια στοιχεία· το ντόπιο ιδίωμα υψώνεται σε μια γλώσσα λογοτεχνική, κομψή [...] Ίσως ποτέ άλλοτε η δημοτική δε γράφτηκε με τόση καθαρότητα και με τόση συνέπεια στη νεοελληνική λογοτεχνία. (Πολίτης Λ. , 1978)

Τα έργα της κρητικής Αναγέννησης αγαπήθηκαν από το κοινό, ταξίδεψαν μαζί με τους Κρήτες πρόσφυγες στα Επτάνησα και συνέχισαν να διαβάζονται ως λαϊκά

αναγνώσματα για περισσότερο από δύο αιώνες ενώ κάποια από αυτά ενσωματώθηκαν παραλλαγμένα στην προφορική παράδοση. Επίσης, υπάρχει μια μακρά παράδοση αποστήθισης και απαγγελίας αποσπασμάτων του Ερωτόκριτου που συνέβαλε στη διάδοσή του. Τα έργα αυτά επανεκτιμήθηκαν και επαναπροσδιορίστηκαν τον 18^ο και 19^ο αι. όταν λογοτέχνες όπως ο Σεφέρης, ο Σικελιανός κ. α εμπνεύστηκαν από αυτά και τα χρησιμοποίησαν δημιουργικά.

Στη συνέχεια θα μιλήσουμε αναλυτικότερα για τα σπουδαιότερα έργα της κρητικής αναγέννησης και τα είδη στα οποία ανήκουν.

Εξέχουσα προσωπικότητα της εποχής αυτής και εισηγητής του θεατρικού είδους στη λογοτεχνική σκηνή της νήσου είναι ο Γεώργιος Χορτάτσης ή Χορτάτζης. Ο Χορτάτσης έγραψε τρία θεατρικά έργα που αντιστοιχούν το κάθε ένα στα τρία είδη που καλλιεργούνταν εκείνη την εποχή στην Ιταλία, την τραγωδία, την κωμωδία και το ποιμενικό δράμα. Αυτή η σύμπτωση δεν είναι βέβαια καθόλου τυχαία καθώς ο Χορτάτσης, σύγχρονος του Σαίξπηρ αλλά και του ζωγράφου Δομήνικου Θεοτοκόπουλου, είχε όπως και πολλοί νέοι της εποχής του, πνευματικές συγγένειες και επιρροές από τους συγγραφείς της Δύσης. Ταυτόχρονα όμως γνώριζε και το αρχαίο ελληνικό και ιταλικό θέατρο από το οποίο έλκει τις καταβολές του. Ο Χορτάτσης ήταν αυτός που χρησιμοποιώντας στα έργα του την κρητική διάλεκτο την ανύψωσε και παρότι χρησιμοποιεί το μέτρο του δημοτικού τραγουδιού, διαφοροποιείται σε καίρια σημεία όπως πχ ο διασκελισμός ο οποίος απαντά συχνά στην Ερωφίλη αλλά και τον Ερωτόκριτο.

Τραγωδίες

Ερωφίλη: Όπως συμβαίνει και στα περισσότερα έργα που ακολουθούν, οι Κρητικοί συγγραφείς είχαν συχνά ως πρότυπο σε ό,τι αφορά την υπόθεση και κάποια κύρια σημεία του έργου, ένα ή περισσότερα ιταλικά πρότυπα. Ωστόσο, τα νέα έργα διέφεραν σημαντικά από τα πρότυπά τους και μάλιστα υπερείχαν σε ποιητική δύναμη και ζωντάνια. Έτσι, ενώ τα πρότυπα ξεχάστηκαν στο χρόνο, τα έργα της κρητικής Αναγέννησης άντεξαν, αγαπήθηκαν και διαδόθηκαν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό. Το ίδιο συνέβη και με την Ερωφίλη, της οποίας το πρότυπο υπήρξε η Orbecche του Giann Battista Giraldi (1547). Ο ποιητής ανάμεσα στις τέσσερις πράξεις έχει προσθέσει τέσσερα ιντερμέδια, συνδυάζοντας έτσι την ποίηση με τη μουσική και τον χορό. Το έργο χαρακτηρίζεται από το δραματικό ύφος, τη ζωντάνια και την παραστατικότητα, τις έντονες συγκρούσεις και το πάθος που σαρκώνονται μέσα από μια καλοδουλεμένη κρητική διάλεκτο. Η υπόθεση διαδραματίζεται στην Αίγυπτο της προχριστιανικής εποχής. Η Ερωφίλη, κόρη του βασιλιά παντρεύεται κρυφά με έναν στρατηγό του πατέρα ο οποίος οργισμένος ζητά την τιμωρία τους. Το έργο καταλήγει με τον θάνατο των τριών κύριων προσώπων. Η δομή της είναι η εξής: πρόλογος , 5 πράξεις, 4 ιντερμέδια και 4 χορικά.

Βασιλεύς Ροδολίνος: Η σύγκρουση ανάμεσα στη φιλία και τον έρωτα είναι το θέμα που διαπραγματεύεται ο Ιωάννης Ανδρέας Τρωίλος σ' αυτήν την τραγωδία. Πρότυπό του υπήρξε ο Re Terrismondo του Tasso (1587)

Ζήνων: Πρότυπό του είναι η ομώνυμη τραγωδία του Ιησουίτη Joseph Simon αλλά ο συγγραφέας αυτής της τραγωδίας (που κατά πάσα πιθανότητα παρουσιάστηκε στα Επτάνησα) μας είναι άγνωστος. Η τραγωδία αυτή έχει προπαγανδιστικό χαρακτήρα και βρίθει σκοτεινών και ζοφερών εικόνων που ανάγονται στη βυζαντινή εποχή. Διεκδίκηση του θρόνου και ανήθικες πράξεις που τιμωρούνται είναι το θέμα που διαπραγματεύεται με πρωταγωνιστές έναν αυτοκράτορα του 5^{ου} αιώνα και του ξαδέρφου του, Λογγίνου.

Κωμωδίες

Πρότυπο και των τριών κρητικών κωμωδιών είναι το είδος της *comedia erudita* που καλλιεργήθηκε στην Ιταλία του 16^{ου} αι. Τόσο η υπόθεση (παραπλήσια και στα τρία έργα) με το μοτίβο της αναγνώρισης χαμένων παιδιών όσο και οι τυποποιημένοι χαρακτήρες που επαναλαμβάνονται σχεδόν αυτούσιοι είναι στοιχεία που βλέπουμε και στα κρητικά έργα. Τέτοιοι χαρακτήρες είναι ο φαφλατάς στρατιωτικός, ο δάσκαλος που με τη (λανθασμένη συνήθως) χρήση λατινικών λέξεων προκαλεί παρεξηγήσεις, ο «παράσιτος» (ο καλοφαγάς δούλος), οι «πολιτικές» (πόρνες), ο «ριδικολόζος» (αστείος) και άλλες τυποποιημένες μορφές περνάνε από τη σκηνή δημιουργώντας κωμικές σκηνές περισσότερο παρά προωθώντας μια περίπλοκη δράση που είναι απύσχα.

Κατζούρμπος: Συγγραφέας της πιο επιτυχημένης κρητικής κωμωδίας είναι ο ίδιος με της Ερωφίλης, ο Γεώργιος Χορτάτης. Η Κασσάντρα υιοθετημένη κόρη μιας «πολιτικής», της Πουλισένας, αγαπά τον Νικολό όμως εκείνη την τάξει σε έναν γέρο Αρμένη προκειμένου να κερδίσει χρήματα. Στο τέλος, η Κασσάντρα αποδεικνύεται κόρη του Αρμένη και γίνονται οι γάμοι των δύο νέων. Γρήγορη δράση, κωμικές καταστάσεις, καλλιεργημένος και σφιχτός στο μεγαλύτερο μέρος του στίχος, ο Κατσούρμπος είναι μια κωμωδία με λογοτεχνικές αξιώσεις.

Στάθης: Αν και πιθανόν να είναι μια κωμωδία του Χορτάτη, ο Στάθης μας παραδίδεται ανώνυμος. Η υπόθεση αφορά πάλι νέους που θέλουν να παντρευτούν αλλά συναντούν εμπόδια τόσο εξωτερικά όσο και εσωτερικά μιας και ο Πάμφιλος αγαπά τη Φαίδρα που αγαπά τον Χρύσιππο που αγαπά τη Λαμπρούσα.

Φορτουνάτος: Ο Μάρκος Αντώνιος Φώσκολος επηρεάστηκε, σχεδόν αντιγράφει, την υπόθεση του Κατζούρμπος. Δύο ερωτευμένοι νέοι, ο γερό-γιατρός που είναι ξεμωραμένος και η αναγνώριση στο τέλος του χαμένου παιδιού

Ποιμενικό δράμα

Πανώρια: Τρίτο έργο του Χορτάτζη που ολοκληρώνει τη σπουδή του στα τρία διαφορετικά είδη που καλλιεργήθηκαν και στην Ιταλία. Πρότυπό του είναι η Calisto του Luigi Groto ο οποίος άντλησε αντίστοιχα το θέμα του από τη μυθολογία. Η Πανώρια και η Αθούσα, δύο νεαρές βοσκοπούλες ζουν ελεύθερες και κυνηγούν στα δάση και παρά τις παραινέσεις των μεγαλύτερων, του Γερο- Γιαννούλη και της κυρά-Φροσύνης δεν καταδέχονται τους νέους που τις αγαπάνε, τον Γύπαρη και τον Αλέξη αντίστοιχα. Η μεταστροφή και οι γάμοι επέρχονται μόνο μετά από παρέμβαση της Αφροδίτης και του Έρωτα.

Βοσκοπούλα: Ένας βοσκός και μια βοσκοπούλα συναντιούνται και περνούν επτά ηδονικές μέρες σε μια σπηλιά. Ο βοσκός φεύγει προσωρινά με την υπόσχεση να γυρίσει, όμως δεν την πραγματοποιεί καθώς αρρωσταίνει και αναγκάζεται να μείνει στο κρεβάτι. Η βοσκοπούλα περιμένοντας τον αγαπημένο της πεθαίνει από την στενοχώρια και έτσι ο έρωτάς τους καταλήγει άδοξα.

ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ

Πέρα από τις αναφερθείσες κατηγοριοποιήσεις, ξεχωριστή μνεία επιβάλλεται να γίνει σε ένα ποιητή του οποίου τα έργα δεν emπίπτουν σε αυτές αλλά έχουν αναμφίβολη και εξέχουσα καλλιτεχνική αξία. Ό, τι γνωρίζουμε με βεβαιότητα για τον **Βιντσένζο Κορνάρο**, όνομα συχνό στην Κρήτη του 16^{ου}-17^{ου}, είναι από τα λόγια του ίδιου στην αρχή του Ερωτόκριτου αλλά και από άλλα εσωτερικά στοιχεία όπως οι ιατρικές γνώσεις που παρεμβάλλονται σε πληθώρα σημείων στο έργο. (Holton, «Μυθιστορία», Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης, 1997)

*ΒΙΤΣΕΝΤΖΟΣ είν' ο ποιητής και στη γενιά ΚΟΡΝΑΡΟΣ,
που να βρεθή ακριμάτιστος, σα θα τον πάρη ο Χάρος.
Στη Στείαν εγεννήθηκε, στη Στείαν ενεθράφη,
εκεί 'καμε κ' εκόπιασεν ετούτα που σας γράφει.
Στο Κάστρον επαντρεύτηκε σαν αρμηνεύγει η φύση,
το τέλος του έχει να γενή όπου ο Θεός ορίση.*

«Ο Ερωτόκριτος ωριμάζει μέσα στις ίδιες συνθήκες που εκδηλώθηκαν όταν εμφανίστηκαν ο Χορτάτζης και οι άλλοι δραματουργοί: ανήκει σε είδος διαφορετικό, αφού είναι ποίημα αφηγηματικό, αλλά μοιράζεται με το θέατρο τις ίδιες πολιτισμικές και αισθητικές αντιλήψεις.» (Vitti, 2003) Αφηγηματικό ποίημα, «ποίημα ερωτικών» κατά τον ποιητή, έμμετρο μυθιστόρημα (Λίνος Πολίτης), ιπποτική μυθιστορία είναι μερικοί από τους πιο ακριβείς όρους που έχουν προταθεί για να χαρακτηρίσουν το μακροσκελές αυτό έργο των πάνω από 10.000 στίχων που αφηγείται την ιστορία του Ερωτόκριτου και της Αρετούσας.

Η υπόθεση του έργου τοποθετείται σε μια αόριστη ιστορικά εποχή, στην προχριστιανική Αθήνα ενώ συνυπάρχουν στοιχεία της κλασσικής εποχής, του βυζαντίου και του μεσαιωνικού ιπποτισμού αλλά και της φραγκικής Πελοποννήσου.

Στοιχεία ετερόκλητα τα οποία ωστόσο συναρμόζονται αρμονικά χωρίς παραφωνίες σε ένα σύμπαν παραμυθικό. («Εισαγωγή». Βιτσέντσο Κορνάρο Ερωτόκριτος, κριτ. έκδ.-εισαγ.-σημ.-γλωσσ.: Στυλιανός Αλεξίου, 1980)

Με φόντο λοιπόν την Αθήνα όπου βασιλεύει ο Ηράκλης με την γυναίκα του την Αρτέμη βλέπουμε έναν έρωτα να γεννιέται ανάμεσα στην κόρη τους, Αρετούσα, και τον γιο του πιστού τους συμβούλου Πεζόστρατου, τον Ερωτόκριτο. Ένας έρωτας αταίριαστος λόγω της κοινωνικής θέσης και καταγωγής και επομένως ανεπιθύμητος από πλευράς του Βασιλιά. Στο Β' μέρος, παρακολουθούμε μια κονταρομαχία προς τιμήν της Αρετούσας στην οποία παρελαύνουν όλα τα παλικάρια του τότε γνωστού κόσμου και φυσικά νικητής αναδεικνύεται ο Ερωτόκριτος ο οποίος καταφέρνει πια και συναντά την Αρετούσα. Όταν μαθαίνει ο βασιλιάς για τη σχέση των δύο νέων φυλακίζει την κόρη του και εξορίζει τον Ερωτόκριτο (Γ' μέρος). Στο Δ' μέρος, πόλεμος ξεσπά ανάμεσα στους Αθηναίους και τους Βλάχους και σε μια κρίσιμη στιγμή ο Ερωτόκριτος, μεταμφιεσμένος μαύρος, σώζει τον βασιλιά και κερδίζει την εύνοιά του. Στο Ε' και τελευταίο μέρος του έργου ο βασιλιάς θα δώσει την Αρετούσα στον άγνωστο ευεργέτη του όμως εκείνη θα αρνηθεί. Ο άγνωστος θα την δοκιμάσει λέγοντάς της ότι ο Ερωτόκριτος πέθανε κι αφού σιγουρευτεί ότι εκείνη έμεινε πιστή σ' αυτόν θα της φανερωθεί και θα ζήσουν μαζί ευτυχισμένοι.

Όπως συμβαίνει και στη «Θυσία του Αβραάμ» που θα δούμε αμέσως παρακάτω, ο στίχος του Ερωτόκριτου χαρακτηρίζεται από μια θερμότητα, είναι σφιχτός και ζωντανός. Περιγραφικός αλλά χωρίς πλατειασμούς, λυρικός χωρίς παράφρονες εξάρσεις, ευρηματικός, στέκει μακριά από το πρότυπό του, το γαλλικό Paris et Vienne, και δημιουργεί μια ολόκληρη ποιητική παράδοση μετά από αυτόν. Πράγματι, οι αλλεπάλληλες επανεκδόσεις, οι φυλλάδες, η αποστήθιση και διάδοση στίχων και αποσπασμάτων από γυρολόγους ιδιαίτερα στην Κρήτη, η αναφορά των προσώπων της ιστορίας σε άλλα αυτοσχέδια τραγούδια αλλά και η επίδραση του έργου στο σύνολό του στη νεοελληνική ποίηση δείχνει πόσο ο Ερωτόκριτος καθιερώθηκε ως μνημείο του ελληνικού πολιτισμού και πιο συγκεκριμένα της Ελληνικής Αναγέννησης. (Holton, «Μυθιστορία», Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης, 1997)

Θυσία του Αβραάμ

Οι εκφραστικοί τρόποι της Θυσίας και η παραστατικότητα του στίχου και ο σφριγηλός στίχος μας παραπέμπουν να ταυτίσουμε τον ποιητή της με αυτόν του Ερωτόκριτου. Ο Κορνάρος θα πρέπει να συνέγραψε τη θυσία γύρω στα 1635 (τυπώθηκε ωστόσο πρώτη φορά το 1696) με πρότυπό του το έργο Luigi Groto, Lo Isach. Όπως συνέβη και με το Paris et Vienne, ο Κορνάρος ξεπέρασε και εδώ κατά πολύ το πρότυπό του.

Το περιεχόμενο του έργου είναι ουσιαστικά η δραματοποίηση του γνωστού επεισοδίου της Παλαιάς Διαθήκης. Η αναγγελία στον Αβραάμ για τη θυσία, η πορεία

προς αυτήν και το αίσιο τέλος. Ωστόσο, είναι το ταλέντο του ποιητή που κατορθώνει να μετουσιώσει αυτή την αφήγηση σε ένα έργο όπου οι χαρακτήρες διακρίνονται για τη δυναμική, την πειστικότητα, την στέρεα ανθρώπινη υπόστασή τους.

Η Θυσία του Αβραάμ ανήκει στο είδος του θρησκευτικού δράματος. Διαφέρει ωστόσο από τα θεατρικά έργα της κρητικής λογοτεχνίας που είδαμε ως τώρα κυρίως ως προς τη δομή της η οποία δεν είναι πεντάπρακτη. (Πολίτης Λ. , 1978)

Οι δεκαετίες πριν από την Επανάσταση. Νεοελληνικός Διαφωτισμός

Ο δυτικός Διαφωτισμός διήρκησε στη Δύση από τον 17^ο αι περίπου ως και το ξέσπασμα της Γαλλικής Επανάστασης. Η μεσαιωνική κοσμοθεωρία ανήκε πια στο παρελθόν καθώς η πίστη στον ορθό λόγο ανέλαβε τα σκήπτρα στον δυτικό τρόπο σκέψης. Το άνοιγμα της σκέψης και των οριζόντων της διάνοησης μέσα από την κατάκτηση της επιστημονικής γνώσης κυρίως γύρω από την φύση διέλυσε τα σκοτάδια της άγνοιας και της δεισιδαιμονίας που ταλάνιζε και δέσμευε την ανθρωπότητα. Η νέα φιλοσοφία αναγνώριζε κάθε άνθρωπο ως ανεξάρτητη μονάδα η οποία με την κατάλληλη εκπαίδευση που θα καλλιεργούσε τις γνωστικές του ικανότητες θα είχε και αντίστοιχη λογική κρίση. Ο πολιτικός φιλελευθερισμός και η προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου γνώρισαν την κορύφωσή τους στο σύνθημα-επιταγή της Γαλλικής Επανάστασης «ελευθερία, ισότητα, αδελφосύνη». (Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες, 2000)

Στην Ελλάδα, ο Διαφωτισμός έφτασε λίγο αργότερα σε σχέση με την Δύση, δηλαδή τις δεκαετίες 1774-1821. Προηγουμένως, από την πτώση της Κρήτης και έπειτα, οι Έλληνες λόγιοι ταξίδεψαν στις σχολές της Ιταλίας και μαθήτευσαν εκεί ενώ η λογοτεχνική παραγωγή μειώθηκε αισθητά. Η λογοτεχνική αυτή ηρεμία, και όχι ερημία όπως έχει ειπωθεί οδήγησε να ονομαστεί αυτός ο αιώνας «αντιποιοητικός» κάτι που ωστόσο έχει ανατραπεί. Παρολαυτά, την κορύφωση του Ερωτόκριτου, δεν ακολούθησε αντίστοιχης αξίας λογοτεχνική παραγωγή.

Σύμφωνα με τον Κ.Θ Δημαρά στο έργο του Νεοελληνικός Διαφωτισμός θα μπορούσαμε να χωρίσουμε την εξέλιξη του Διαφωτισμού στον ελληνικό χώρο σε τρεις περιόδους. Η προδρομική περίοδος συνδέθηκε με το πρόσωπο του Βολταίρου ενώ κυρίαρχες προσωπικότητες στον ελληνικό χώρο υπήρξαν ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ, ο Θωμάς Μανδακάσης και ο Ευγένιος Βούλγαρης. Η δεύτερη φάση του χαρακτηρίζεται από τον κύκλο των Εγκυκλοπαιδιστών. Ο Μοισιόδακας που είδαμε στην προδρομική περίοδο ανοίγει τον δρόμο προς τη δημοτική με το «κοινόν ύφος». Εκπρόσωποι αυτής της περιόδου είναι ο Δημήτριος Καταρτζής και οι ακόλουθοί του, ανάμεσα στους οποίους και η εμβληματική προσωπικότητα του Ρήγα Βελεστινλή (Φεραίου) όπως και ο Αθανάσιος Χριστόπουλος και ο Ιωάννης Βηλαράς. Τέλος, χαρακτηριστικός εκπρόσωπος της τρίτης περιόδου είναι ο Αδαμάντιος Κοραΐς. Την περίοδο εκείνη συνυπάρχουν εκ διαμέτρου αντίθετες τάσεις σχετικά με τη γλώσσα, συντηρητικές και ριζοσπαστικές. Οι τελευταίες εκφράζονται από έργα κατεξοχήν

ανώνυμα, «ο ανώνυμος του 1789», ο «Ρωσοαγγλογάλλος», η «ελληνική Νομαρχία» και τέλος οι «Κρίτωνος στοχασμοί». (Δημαράς Κ. Θ., 2009). Τα κείμενα αυτά εκφράζουν τη δυσαρέσκεια για τις συνθήκες ζωής στην οθωμανική αυτοκρατορία και προσβλέπουν στην εθνική απελευθέρωση.

Την τελευταία δεκαετία του 18^{ου} αιώνα και για τριάντα περίπου χρόνια ο κοινωνικός ιστός μεταβάλλεται, αποκτά μια ηθική αστική, απομακρυσμένη από την χριστιανική της ως τότε ταυτότητα. Στις παραδουνάβιες ηγεμονίες και γύρω από τους φαναριώτες πρίγκιπες δημιουργούνται κύκλοι λογίων, σχολεία ιδρύονται ή ανανεώνονται και τα αρχοντικά στις μικρές εμπορικές πόλεις διακοσμούνται πια με ευρωπαϊκό αέρα. Η Ελληνική Νομαρχία, οραματίζεται μια κοινωνία ευνομούμενη ενώ ο Ρωσοαγγλογάλλος δείχνει την αγανάκτησή του προς τις οθωμανικές αρχές και όσους συνεργάζονται μαζί της αλλά την απογοήτευση από τις ξένες δυνάμεις στις οποίες δεν θα πρέπει να ελπίζει κανείς για βοήθεια.

Ο Ρήγας Βελεστινλής (ή Φεραίος) υπήρξε ο «πρόδρομος και πρωτομάρτυρας» κατά τον Λίνο Πολίτη της ελληνικής ελευθερίας. Ο Ρήγας ήταν προσωπικότητα πληθωρική, συνέγραφε, μελετούσε, μιλούσε πολλές γλώσσες, συνέθετε και τραγουδούσε ο ίδιος τα τραγούδια του. Δίπλα στις μεταφράσεις διηγημάτων (Σχολείον των ντελικάτων εραστών) και στο εγχειρίδιο φυσικής (Φυσικής απάνθισμα) εξαίρουσε ένα έργο πρωτότυπο, μια έμμετρη επαναστατική προκήρυξη, ο γνωστός Θούριος.

Περίπου δύο δεκαετίες αργότερα, το 1811, στο Φανάρι, την συνοικία της Κωνσταντινούπολης όπου στεγάζεται μέχρι και σήμερα το Οικουμενικό Πατριαρχείο, ο Αθανάσιος Χριστόπουλος με την ποιητική συλλογή του «Λυρικά» θα πιάσει πάλι το νήμα από τον Ερωτόκριτο και θα ανυψώσει πάλι τη δημοτική σε γλώσσα ποιητική. Ο Χριστόπουλος ακολουθεί τις «κλασικιστικές» τάσεις της Ευρώπης εκείνης της εποχής καθώς στα ποιήματά του έρχονται νύφες, θεοί, ο Έρωτας ως γιος της Αφροδίτης κτλ αλλά πάντα σε ένα κλίμα χαριεντισμού, όχι ως πάθος. Τα ποιήματα του Χριστόπουλου έχουν ανάλαφρη διάθεση, το κλίμα παραμένει πάντοτε εύκρατο όπως παρατηρεί ο Λ. Πολίτης.

Ο Γιάννης Βηλαράς, τέλος, γιατρός στην αυλή του Αλή Πασά στα Ιωάννινα, γνώρισε λόγω της ιδιότητάς του τη δημοτική ποίηση διαφόρων περιοχών αλλά ταυτόχρονα και τη φαναριώτικη ποίηση. Το 1814 δημοσίευσε τη «ρομέικη γλώσσα» γραμμένη σε ένα σύστημα σχεδόν φωνητικό το οποίο χρησιμοποίησε και στα ποιήματά του. Όπως και στον Χριστόπουλο οι μυθολογικές προσωποποιήσεις παρελαύνουν στα ποιήματά του (Άνοιξη, Χλόη κτλ) και δημιουργούν ένα κλίμα αντίστοιχο με αυτό της φαναριώτικης ποίησης στην οποία εντάσσεται.

Βλέπουμε, συμπερασματικά, ότι την λογοτεχνική παραγωγή πριν από το ξέσπασμα της επανάστασης τη διακρίνει μια ποικιλία αναφορικά με τη γλώσσα, από υπερασπιστές της δημοτικής μέχρι και της καθαρεύουσας αλλά ταυτόχρονα χαρακτηρίζεται από μια σύγκλιση ιδεών που συνοψίζεται στην επικράτηση του ορθού

λόγου, στην απόκτηση γνώσης και την τοποθέτηση της χαράς της ζωής στο κέντρο της πνευματικής σκέψης και της κατάκτησης της ευτυχίας.

Η Λογοτεχνία στα Επτάνησα

Σε αντίθεση με το μεγαλύτερο μέρος του ελλαδικού χώρου, τα Επτάνησα διετέλεσαν κατά κύριο λόγο υπό ενετική και όχι οθωμανική κατοχή γεγονός που συνέβαλε τα μέγιστα στην μόρφωση των Ελλήνων στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια κυρίως της Ιταλίας και στην διακίνηση των ιδεών του διαφωτισμού. Επιπλέον, όμως, επέτρεψε στους επτανήσιους λογοτέχνες να έρθουν σε επαφή τόσο με τη νεοκλασικιστική λογοτεχνία όσο και με το κίνημα του Ρομαντισμού που βρισκόταν τότε στα σπάργαλα.

Από την επτανησιακή λογοτεχνική παραγωγή ξεχωρίζουν δύο προσωπικότητες, ο Ανδρέας Κάλβος και ο Διονύσιος Σολωμός που κατά παράδοξο τρόπο, δεν γνώρισαν ποτέ ο ένας τον άλλον. Την παράλληλη αυτή πορεία ακολούθησαν και λογοτεχνικά καθώς η ποιητική τους παραγωγή, αν εξαιρέσουμε ίσως κάποια ρομαντική συγγένεια, διέφερε κατά πολύ.

Ο Ανδρέας Κάλβος, Ζακυνθινός, γεννήθηκε το 1792 από αριστοκράτισσα μητέρα και πατέρα κατώτερης κοινωνικής τάξης. Σταθμός για τη μετέπειτα εξέλιξή του υπήρξε η συνάντηση και μαθητεία του κοντά στον Ugo Foscolo. Κοντά του θα ασκηθεί στην ποίηση τόσο στα ελληνικά όσο και στα ιταλικά. Είναι όμως, το 1824 και το 1826 που ο Κάλβος θα τυπώσει τις δυο σημαντικότερες ποιητικές του συλλογές, τη Λύρα και τα Λυρικά αντίστοιχα, που αφορούν καταρχήν την ελληνική επανάσταση. Τόσο ο στίχος του όσο και η γλώσσα του είναι ιδιότυποι. Οι στίχοι είναι τέσσερις οκτασύλλαβοι ή εξασύλλαβοι και ένας καταληκτικός πεντασύλλαβος. Θυμίζει αλκαϊκή στροφή αλλά ταυτόχρονα έλκει από τον δεκαπεντασύλλαβο της δημοτικής. Το ίδιο αναμειγμένη είναι και η γλώσσα του. Η ομιλούμενη γλώσσα αναμιγνύεται με αρχαϊκές εκφράσεις ή σπάνιες λέξεις. (Πολίτης Λ. , 1978). Ο Κάλβος φαίνεται να κατασκευάζει ο ίδιος ένα ιδιότυπο σχήμα, κάτω από το νεοκλασικιστικό περίβλημα των θεοτήτων, των ανέμων κλπ αναδύεται μια ρομαντική ουσία αντίστοιχη του εν τη γενέσει ρομαντικού ρεύματος της Ευρώπης. Και είναι ακριβώς αυτά τα ρομαντικά στοιχεία που αποτελούν σημείο συνάντησης με την άλλη εξέχουσα προσωπικότητα των Επτανήσων, τον σχεδόν σύγχρονό του, τον τόσο κοντινό και ταυτόχρονα μακρινό, Διονύσιο Σολωμό.

Γεννημένος το 1798, Ζακυνθινός κι αυτός, από πατέρα αριστοκράτη και μητέρα κατώτερης τάξης, ο Διονύσιος Σολωμός σπούδασε κοντά στον δάσκαλό του, Don Santo Rossi, όπως όλα τα αρχοντόπουλα των Επτανήσων στα πανεπιστήμια της Ιταλίας, στην Κρεμόνα και την Παβία. Τα χρόνια εκείνα, τη δεύτερη δεκαετία του 19^{ου} αι., αναδύεται το κίνημα του Ρομαντισμού. Όταν, εικοσαετής περίπου, επιστρέφει στο νησί του καταπιάνεται με την ποίηση στην ελληνική όπου διοχετεύει κάποια αλλά σίγουρα όχι τη μετέπειτα δυναμική του, στους πρώτους του στίχους που

δεν είναι γραμμένοι στην ιταλική. Το ξέσπασμα ωστόσο της ελληνικής επανάστασης θα επιδράσει πάνω του καταλυτικά. Το 1823 γράφει τον «Ύμνο εις την Ελευθερία», ένα ποίημα που αγκαλιάστηκε τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη όπου κυκλοφόρησε μεταφρασμένος και καθιέρωσε τον Σολωμό ως καταξιωμένο ποιητή και μάλιστα εθνικό. Ο ποιητής ολοένα εξελίσσεται, προσπαθεί να υποτάξει την ευκολία με την οποία συνθέτει στίχους σε ένα υψηλό «νόημα της τέχνης» όπως το αποκαλεί ο ίδιος. Τα επόμενα ποιήματά του βρίσκονται στην καρδιά του κινήματος του ρομαντισμού με εικόνες και συλλήψεις ζοφερές. Το 1833 ο ποιητής γράφει τον Κρητικό, ποίημα επικολυρικό, που φαινομενικά μόνο είναι αποσπασματικό. Ο Κρητικός αποτελεί «μια διείσδυση προς τις ρίζες της εθνότητας, προς μια βαθύτερη συνείδηση του νεοελληνικού λυρικού λόγου» (Πολίτης Λ. , 1978). Την ίδια περίπου περίοδο γράφει τους Ελεύθερους Πολιορκημένους, ένα ποίημα που θα μείνει ανολοκλήρωτο, σε σχεδιάσματα. Ο Σολωμός παραθέτει τις απόψεις του για τη γλώσσα και απαντά στις αρχαϊστικές τάσεις αλλά και στην καθαρεύουσα στο πεζό του έργο «Διάλογος», το 1824. Σε αντίθεση με τον Κάλβο, ο Διονύσιος Σολωμός είναι υπέρμαχος της δημοτικής ως καθαρής λαϊκής έκφρασης, δεν την καθαρίζει ούτε την εμπλουτίζει αλλά τη φέρνει στο λυρικό ύψος που υπάρχει εν δυνάμει μέσα στην ταυτότητά της. Μόνο ο ποιητής μπορεί σύμφωνα με αυτόν να ξεδιπλώσει το εύρος και το βάθος που δυνητικά διαθέτει η λέξη και να εκφράσει τα πιο λεπτά και υψηλά νοήματα.

Η μορφή του Σολωμού και τα διδάγματά του είναι τόσο καταλυτικά που δημιουργούν μια ολόκληρη σχολή από συγχρόνους και μεταγενέστερους του ποιητή όπως ο Ανδρέας Λασκαράτος, ο Ιούλιος Τυπάλδος, ο Ιάκωβος Πολυλάς. Ξεχωριστή μνεία γίνεται για τον Αριστοτέλη Βαλαωρίτη ο οποίος σε αντίθεση με τους ρομαντικούς της εποχής του ακολούθησε τη σολωμική διδαχή και έγραψε στην ομιλούμενη γλώσσα, αυτή του δημοτικού τραγουδιού. Ο Βαλαωρίτης εμπνέεται κι αυτός από την επανάσταση παρόλο που είναι γεννημένος το 1824. Στο τελευταίο του έργο, ο Φωτεινός, μας δίνει μια καθαρή εικόνα του λόγου του, απαλλαγμένη από υπερφυσικά στοιχεία, υπερβολές και ρητορείες.

Οι Φαναριώτες και οι Ρομαντικοί των Αθηνών

Τον 19^ο αιώνα στην Ευρώπη έχει επικρατήσει μια πνευματική νηνεμία με την καθιέρωση των διδαγμάτων του νεοκλασικισμού. Τα κτίρια, η πολιτική και η πνευματική δραστηριότητα χαρακτηρίζονται από αρμονία, η κοινωνική ζωή προχωρά βασιζόμενη στις επιταγές του ορθού λόγου και στις ικανότητες της διάνοιας να αντιληφθεί το χώρο και το χρόνο στον οποίο εντάσσεται το άτομο. Παρά την αρμονία αυτή, ή και εξαιτίας αυτής, συμβαίνει το εξής παράδοξο. Οι άνθρωποι δυσαρεστημένοι θαρρείς από αυτή την ησυχία στρέφονται έξαφνα στα πάθη, τους φόβους και τα αισθήματα της πρωτόγονης φύσης τους. (Berlin, 2000) Μια νέα τάση γεννιέται, στην πραγματικότητα αντι-κλασικιστική. Η αγάπη για την άκρατη

ελευθερία μεταφράζεται πια ως άρνηση εναντίον οποιουδήποτε κανόνα, το πνεύμα στρέφεται προς το ενδότερο, το εγώ, το υποκείμενο και τις αισθήσεις του. Η νηνεμία δίνει τη θέση της σε μια εσωτερική αλλά και εξωτερική τρικυμία, μελαγχολία, απελπισία, απόγνωση. Οι άνθρωποι στρέφονται ξανά προς το υπερφυσικό, τη θρησκεία, τον σκοτεινό μύθο, την ανυπότακτη φύση. (Βελουδής, Ο επτανησιακός, ο αθηναϊκός και ο ευρωπαϊκός ρομαντισμός, 1992) Επιπλέον, κοινοί τόποι της πνευματικής αναζήτησης γίνονται τα εθνικά και λαογραφικά στοιχεία ως σταθερές της πρωτόγονης φύσης, οι θρύλοι, οι παραδόσεις κλπ. Οι άνθρωποι γίνονται μελαγχολικοί, πνεύματα αενάως περιπλανώμενα, ο έρωτας και ο θάνατος συνυφαίνονται στην τραγική τους διάσταση. Ο έρωτας, σχεδόν πάντα ανεκπλήρωτος, δεν οδηγεί ποτέ στην ευτυχία, καταλύεται από ανεξέλεγκτες σκοτεινές δυνάμεις και συχνά επισφραγίζεται με τον θάνατο. (Δημαράς Κ. Θ., 2009)

Το ρεύμα αυτό παρασύρει όλη την Ευρώπη και συναντά την Ελλάδα σε μια ιδιαίτερη ιστορικά περίοδο. Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος σημαδεύεται από το πυροτέχνημα που ακούει στο όνομα Ιωάννης Καποδίστριας. Μετά το όραμα της εθνικής παλιγγενεσίας ακολουθεί η εκλογίκευση και η απογοήτευση. Οι προσπάθειες για τη συγκρότηση μιας ευνομούμενης πολιτείας προσκρούουν σε εμπόδια που προσωρινά μόνο είχαν ξεπεραστεί για το καλό του εθνικού αγώνα. Αποτέλεσμα και κορύφωση του αναβρασμού είναι η δολοφονία του πρώτου κυβερνήτη. Πράγματι, ακόμα και μετά την έλευση του Όθωνα, η κατάληψη των θέσεων εξουσίας στάθηκε μήλον της έριδος ανάμεσα στους παραγκωνισμένους αρχηγούς του Αγώνα και τους ξενόφερτους Φαναριώτες που διεκδικούσαν τώρα σημαντικές θέσεις με επιχείρημα τις σπουδές τους και την εμπειρία χρόνων στο παλάτι και τους ηγεμόνες των παραδουνάβιων περιοχών. Στον πολιτικό αυτό αναβρασμό προσέκρουσε το κίνημα του Ρομαντισμού το οποίο στην ελληνική του εκδοχή και συγκεκριμένα στην αθηναϊκή του, κατέληξε ως κράμα με το νεοκλασικισμό. Αποτέλεσμα ήταν χρήση από μέρους των ρομαντικών όχι της δημοτικής γλώσσας αλλά της καθαρεύουσας, συχνά μάλιστα στην πιο στριφνή της έκφανση. Δύο στοιχεία λοιπόν αντίρροπα συνέθεσαν την ιδιάζουσα περίπτωση του «ρομαντικού νεοκλασικισμού». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Βελουδής μιλάμε «για ένα τοπικά μεν διαφοροποιημένο, εθνικά εντούτοις ενιαίο πολιτισμικό-καλλιτεχνικό-λογοτεχνικό κίνημα»

Ενώ λοιπόν στα Επτάνησα, ο Ρομαντισμός βρήκε το όργανό του στη δημοτική γλώσσα, στην Αθήνα καθιερώνεται η καθαρεύουσα. Ο «Οδοιπόρος» του Παναγιώτη Σούτσου (1806-1868) ένα «δραματικό ποίημα» όπως χαρακτηρίζεται στην πρώτη του έκδοση, έχει όλα εκείνα τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον Ρομαντισμό. Δύο ερωτευμένοι νέοι απομακρύνονται, συναντιούνται πάλι χωρίς να αναγνωριστούν, βλέπουν οράματα και τελικά αυτοκτονούν μέσα σε μια παραληρηματική ζάλη. Η ποίηση του ρομαντισμού έχει κατά βάση ελεγειακό χαρακτήρα. Η μελαγχολία του ποιητή, η ερωτική θλίψη, η ρεμβαστική θέαση του φεγγαριού, η απαισιοδοξία είναι μοτίβα που επαναλαμβάνονται. Γρήγορα όμως, οι ρομαντικές αυτές υπερβολές θα γίνουν αντικείμενο σάτιρας και οι λογοτέχνες θα στραφούν σε νεοκλασικιστικά

πρότυπα μέχρι να βρουν το δρόμο τους προς τη λαογραφία και την ηθογραφία της γενιάς του 1880.

Ο ελληνικός ρομαντισμός μάς έδωσε κυρίως ποιήματα. Στην πεζογραφία από την άλλη, αν και παλιότερα θεωρούνταν ότι κυριάρχησε το ιστορικό μυθιστόρημα, νεότερες έρευνες έφεραν στο φως έργα με ποικίλες θεματικές. Σκοπός της πεζογραφικής παραγωγής στάθηκε το δίπολο διδαχή και τέρψη και προς αυτή την κατεύθυνση κινούνται κατά κύριο λόγο τα έργα. Σε ό, τι αφορά το ιστορικό μυθιστόρημα, ο Αυθέντης του Μορέως του Αλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβή είναι το χαρακτηριστικό παράδειγμα και ακολουθούν κι άλλα όπως η Ηρωίς της Ελληνικής Επανάστασεως του Στέφανου Ξένου, *Ο Κατσαντώνης* και *Αι τελευταίαι ημέραι του Αλή Πασά* του Κωνσταντίνου Ράμφου κ.α. Συναντούμε επιπλέον διηγήματα και μυθιστορήματα που σατιρίζουν τη μιμητική στάση των Ελλήνων απέναντι στα ευρωπαϊκά ήθη με χαρακτηριστικότερο τον Πίθηκο Ξουθ του Ιάκωβου Γ. Πιτσιπίου. Όμως η κριτική στρέφεται και στην εσωτερικά αποδιοργανωμένη μετεπαναστατική κατάσταση στα μυθιστορήματα Θάνος Βλέκας του Παύλου Καλλιγά και στη Στρατιωτική Ζωή εν Ελλάδι του Χαρίλαου Δημόπουλου. Κορύφωση της σάτιρας που ανοίγει το δρόμο για τη μετάβαση σε νέα είδη λογοτεχνικά είναι η Πάπισσα Ιωάννα του Εμμανουήλ Ροΐδη για την οποία στιγματίστηκε και αφορίστηκε. Την ίδια περίοδο έχουμε μερικά ακόμα διηγήματα, μυθιστορήματα και θεατρικά έργα με θέματα από την καθημερινή ζωή της Αθήνας, εξωτικά μέρη αλλά και ευρωπαϊκά σαλόνια τα οποία δεν θα μας απασχολήσουν σ' αυτή τη σύντομη παρουσίαση.

Νέα Αθηναϊκή Σχολή. Η γενιά του 1880

Ήταν το 1877 όταν ο Εμμανουήλ Ροΐδης έγραψε το δοκίμιο «Περί συγχρόνου ελληνικής ποιήσεως» απορρίπτοντας ουσιαστικά τα υποψήφια έργα για τον διαγωνισμό που είχε προκηρύξει ο «Παρνασσός», ένας φιλολογικός σύλλογος. Ο Ροΐδης με την οξεία κριτική ματιά του έβλεπε πως ποίηση στην Ελλάδα δεν υπήρχε εφόσον έλειπε η κατάλληλη «περιρρέουσα ατμόσφαιρα» (milieu). Έλειπε όμως από τον κριτικό η συμπάθεια προς τους λογοτέχνες της μεταιχμιακής αυτής περιόδου. Πράγματι, η Ελλάδα ακροβατούσε εκείνο το διάστημα ανάμεσα στις πατροπαράδοτες αξίες της και τις νέες τάσεις που εισέρρεαν συνεχώς από τις ευρωπαϊκές διόδους όπως ο νατουραλισμός, ο ρεαλισμός, ο παρνασσισμός, ο συμβολισμός, αν και ακόμα δεν συμμετείχε διανοητικά σε αυτές. Στην Ευρώπη, η επιστημονική πρόοδος και η τεχνολογική ανάπτυξη διαμορφώνουν ένα κλίμα αισιοδοξίας τουλάχιστον για κάποιες πληθυσμιακές ομάδες (Travers, 2005). Η μεταβατική αυτή ατμόσφαιρα της ελληνικής ταυτότητας αντανακλάται και στην πολιτική ζωή με φόντο την εδαφική επέκταση και την κρατική αναδιάρθρωση. Οι δύο παρατάξεις, από τη μια του Θεόδωρου Δηλιγιάννη με την άκρα εθνικιστική πολιτική και από την άλλη η μεταρρυθμιστική στροφή του Χαρίλαου Τρικούπη που είχε την υποστήριξη των λογίων είναι

αντιπροσωπευτικές των δύο αντίρροπων δυνάμεων που πιέζουν την ελληνική κοινωνία (Vitti, 2003).

Η αμφιταλάντευση αυτή δεν περιορίζεται μόνο στην πολιτική και την πνευματική ζωή αλλά επεκτείνεται και στο γλωσσικό ζήτημα. Η προηγούμενη διαμάχη μεταξύ «αρχαϊζουσας» και «καθαρεύουσας» δίνει τα σκήπτρα στις ολοένα αυξανόμενες φωνές που υποστηρίζουν τη χρήση της δημοτικής γλώσσας στη λογοτεχνία. «Το ταξίδι μου» του Ψυχάρη, το 1888 φέρνει δυναμικά τη γραμμή υπεράσπισης της δημοτικής στο προσκήνιο και τον ακολουθούν ο Ανδρέας Καρκαβίτσας, ο Αργύρης Εφταλιώτης κ.α. Ωστόσο, όπως συμβαίνει πάντα με τις γλωσσικές επιλογές, απόλυτες γραμμές δεν μπορούν να υπάρξουν, η εγκατάλειψη της καθαρεύουσας είναι δύσκολη και μακρά και τα όρια όταν μπαίνουν στο μικροσκόπιο γίνονται όλο και πιο ασαφή. Ένα κείμενο που πρεσβεύει ακριβώς αυτό το δίλημμα περισσότερο παρά διχασμό της ελληνικής πραγματικότητας σε πολλαπλά επίπεδα είναι το διήγημα «Μεταξύ Πειραιώς και Νεαπόλεως» του Γεώργιου Βιζυηνού.

Το 1880 συντελείται μια τομή. Στο Ραμπαγά αφενός, ένα σατιρικό και πολιτικό φύλλο, εμφανίζονται με στίχους έξω από τους καθιερωμένους όλοι εκείνοι οι ποιητές που θα σηματοδοτήσουν την επόμενη γενιά όπως ο Πολέμης, ο Δροσίνης, ο Παλαμάς, ο Σουρής. (Πολίτης Λ. , 1978). Ο Λάμπρος Κορομηλάς, αφετέρου, θα εκδώσει την ίδια χρονιά, στα χνάρια των Γάλλων ομολογών του, δύο ποιητικές συλλογές, τους Στίχους του Νίκου Καμπά που «σα να πρωτοχαιρετούσαν κάποιο ξημέρωμα» όπως λέει ο Κωστής Παλαμάς και τους Ιστούς Αράχνης του Γεώργιου Δροσίνη. Η γενιά του 1880 είναι επίσημα εδώ. (Δημαράς Κ. , 2000) (Πολίτης Λ. , 1978)

Η δεκαετία 1880-1890 αρχίζει με την απόρριψη κάθε τι ρομαντικού. Η εξάπλωση του θετικισμού και η κυριαρχία των επιστημονικών δομών προώθησε την εμπειρία ως μέτρο επεξεργασίας της πραγματικότητας. Τα δεδομένα της εμπειρίας στάθηκαν ενάντια στον ιδεαλισμό και την κυριαρχία της φαντασίας. Μια στροφή προς το πραγματικό, το απτό, το καθημερινό και γενικά η μίμηση και πιστή αναπαράσταση της πραγματικότητας στην τέχνη (ρεαλισμός) καθιέρωσε το «εδώ και τώρα» και στη λογοτεχνία. Η επιστημονική μεθοδολογία του πειράματος και η θετικιστική σκέψη μεταφέρεται τώρα στο λογοτεχνικό γίνεσθαι. Στο νατουραλισμό ο συγγραφέας δοκιμάζει τον ήρωά του σε αντίξοες συνθήκες για να παρατηρήσει πώς θα διαμορφωθεί ο χαρακτήρας του. Το ίδιο και στην ηθογραφία παρατηρούμε την εκ του σύνεγγυς μελέτη της δημοτικής γλώσσας, των ηθών, της λαογραφίας. Βρίσκεται όμως η νέα τάση σε ρήξη με τον ρομαντισμό; Όπως παρατηρεί και ο Μουλάς ένα τέτοιο συμπέρασμα θα ήταν οπωσδήποτε αυθαίρετο και μηχανιστικό. Στην πραγματικότητα, όλα εκείνα τα ρομαντικά χαρακτηριστικά που στοίχειωσαν τη γενιά του 1880, η φαντασία, η στροφή προς το σκοτεινό παρελθόν, η φύση, η εθνική ταυτότητα, δεν εξοβελίστηκαν αλλά μετουσιώθηκαν μέσα από το πρίσμα της αντικειμενικότητας και της πιστής αναπαράστασης της «αλήθειας». Η θεματική πρωτοτυπία, συνεχίζει, είναι ουσιαστικά η στροφή προς το «σπίτι» ως συνέπεια της αστικής αναδιάρθρωσης της κοινωνίας. (Μουλάς, 1993)

Στην ποίηση αυτής της περιόδου κυριαρχεί ο Παρνασσισμός, εμπνευσμένος από τους αντίστοιχους Γάλλους παρνασσιακούς. Ανάμεσα στις επιταγές του Παρνασσισμού είναι η επιμέλεια της μορφής του στίχου που τόσο είχε παραμεληθεί απ' τους ρομαντικούς. Οι ποιητές ενδιαφέρονται πια για το ρυθμικό και μελωδικό στίχο και για έντεχνα στροφικά συμπλέγματα, ακόμη και για το σονέτο. Επιπλέον, πραγματεύονται θέματα της φύσης, της επιστήμης, της φιλοσοφίας και απέφευγαν τις προσωπικές ενδοσκοπήσεις. (Δεσποτίδης, 2007). Ξεχωριστή μνεία γίνεται πάλι σ' έναν ποιητή, τον Κωστή Παλαμά. Με «τα τραγούδια της πατρίδας μου» ο Παλαμάς πλησιάζει μορφολογικά το δημοτικό τραγούδι ενώ στη συνέχεια γράφει σονέτα και εντάσσεται στους παρνασσιστές. Ανήσυχο πνεύμα όμως όπως ήταν, εξελίσσεται συνεχώς, ο συμβολισμός τον κερδίζει και του χαρίζει ίσως το γνωστότερο έργο του τον «Δωδεκάλογο του Γύφτου» όπου η ποίηση χρησιμοποιείται κατά κόρον για την υποβολή ιδεών.

Στην πεζογραφία από την άλλη, κυριαρχεί το διήγημα, μια φόρμα συντομότερη του μυθιστορήματος που ανταποκρίνεται στην «ταχύτητα» της αστικής νοοτροπίας που βρίσκεται υπό διαμόρφωση. Βασικό θέμα είναι παραδοσιακοί πυρήνες στο φυσικό τους περιβάλλον, είτε αγροτικό είτε αστικό και τα ήθη τους. Το ηθογραφικό διήγημα χαρακτηρίζεται από ρεαλισμό, πιστή αναπαράσταση της εικόνας, όπως τα άλλα είδη τέχνης της εποχής. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω τα ελληνικά σύνορα αλλά και η ελληνική ταυτότητα είναι ακόμα ρευστά, οι συγγραφείς αναζητούν τα όρια και τις ρίζες τους σε γνήσιες εικόνες, στερεοτυπικούς χαρακτήρες, παιδικές αναμνήσεις. Η συντομία του διηγήματος ευνοεί και έναν άλλο παράγοντα, πρακτικό. Την εποχή εκείνη τα έργα αυτά δημοσιεύονταν σε στήλες περιοδικών σε συνέχειες με βασικότερο περιοδικό την «Εστία», τίτλος διόλου τυχαίος εφόσον συμπορεύεται με τις κεντρομόλες δυνάμεις που επικρατούσαν. Είναι το 1883 όταν στο περιοδικό αυτό θα προκηρυχθεί «Διαγωνισμός της *Εστίας* προς συγγραφήν ελληνικού διηγήματος» με τίτλος ασαφώς διατυπωμένος, σύμφωνος πάντως με τον παλμό της περιόδου. Αν και προηγουμένως είχαμε τα έργα του Δημήτρη Βικέλα και του Παύλου Καλλιγά που ανήκαν κι αυτά στο είδος, το σύνθημα δίνεται τώρα και ξεκινά μια σειρά παραγωγής ηθογραφικών διηγημάτων με κύριους εκπροσώπους τον Γεώργιο Βιζυηνό, τον Γεώργιο Δροσίνη, τον Μιχαήλ Μητσάκη, τον Ανδρέα Καρκαβίτσα, τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη. Στο πλαίσιο του διηγήματος αλλά και όχι μόνο γράφτηκαν και έργα που εντάσσονται στον νατουραλισμό. Ο νατουραλισμός εισήχθηκε στην Ελλάδα με τη μετάφραση της *Νανάς* του Εμίλ Ζολά. Το ντοκουμέντο, η αληθινή ιστορία ως φωτογραφική αναπαράσταση και το πείραμα είναι οι αρχές του νατουραλισμού. Το πείραμα άλλωστε είναι απόρροια όπως είδαμε νωρίτερα της θετικιστικής σκέψης που επικρατούσε, ο άνθρωπος δοκιμάζεται όπως ακριβώς σε ένα επιστημονικό πείραμα, σε αντίξοες συνθήκες και ο συγγραφέας ως ψυχρός παρατηρητής καταγράφει τις μεταβολές του. Αν η ηθογραφία κατηγορήθηκε για ειδυλλιακή αναπαράσταση και έλλειψη βάθους, ο ρεαλισμός και ο νατουραλισμός την απάλλαξαν από αυτά τα βαρίδια και την ανύψωσαν, στις καλύτερες στιγμές της, σε έργα ψυχογραφικά, πραγματικές «ακτινογραφίες» της ελληνικής και εν γένει ανθρώπινης ψυχικής ανατομίας. Άλλα είδη που καλλιεργούνται αυτή την περίοδο είναι το συμβολιστικό

μυθιστόρημα το οποίο εκπροσωπείται καταρχήν από τον Κωνσταντίνο Χρηστομάνο αλλά και το κοινωνικό-ιδεολογικό με γνωστότερα τα έργα του Κωνσταντίνου Θεοτόκη όπου εμφανίζονται πια κατονομασμένες έννοιες της μαρξιστικής ιδεολογίας.

Δημιουργικό μέρος

Στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας παρουσιάζονται κάποιες δραστηριότητες οι οποίες μπορούν να εφαρμοστούν από παιδιά που φοιτούν στη Γ' Γυμνασίου. Πρόκειται για ασκήσεις δημιουργικής γραφής οι οποίες αντιστοιχούν σε κάθε μία από τις περιόδους της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας από τον 11^ο έως τις αρχές του 20^{ου} αι όπως αυτή διαιρείται τόσο στο σχολικό βιβλίο όσο και κυρίως στις εγκεκριμένες ιστορίες νεοελληνικής λογοτεχνίας που κυκλοφορούν όπως αυτή του Λίνου Πολίτη κ.α. Οι ασκήσεις έχουν επιλεγεί με γνώμονα τα ζητούμενα και τους στόχους των δύο γλωσσικών μαθημάτων της Γλώσσας και της Λογοτεχνίας και στοχεύουν κατά το δυνατόν στη πλήρωση των στόχων όπως αυτοί τίθενται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών του Γυμνασίου(2021) έτσι ώστε να αποτελέσει συνολικά το έργο ένα χρήσιμο βοήθημα για τον εκπαιδευτικό και ταυτόχρονα ένα όχημα πνευματικής και γλωσσικής ανάπτυξης για τον μαθητή, ταυτόχρονα με τη γνωστική κατάκτηση και την όξυνση της κριτικής σκέψης και του αισθητικού κριτηρίου.

Σε κάθε μία από τις ενότητες παρατίθενται αρχικά ο τίτλος του διδακτικού σεναρίου και η αντίστοιχη ενότητα από το σχολικό εγχειρίδιο ή το κομμάτι της ύλης που καλύπτεται εξ ολοκλήρου ή μερικώς από το διδακτικό σενάριο. Με τον τρόπο αυτό, η προτεινόμενη διδασκαλία αντικαθιστά τον συμβατικό τρόπο διδασκαλίας με έναν περισσότερο δημιουργικό που στοχεύει στην αποτελεσματικότερη κατανόηση των εννοιών και τη συνολικότερη συμμετοχή των μαθητών πάντα ωστόσο σε συνάρτηση με το Αναλυτικό Πρόγραμμα όπως αυτό είναι αναρτημένο από το Υπουργείο. Η αντιστοιχία αυτή λειτουργεί εκτός από δείκτης αναφοράς και ως μια δικλείδα ασφαλείας για τον εκπαιδευτικό εφόσον υπάρχει απόλυτη εναρμόνιση με τις επίσημες κατευθυντήριες γραμμές. Παρότι σε ορισμένες ενότητες προηγείται ενσωματωμένο κάποιο κομμάτι της θεωρίας οφείλουμε να υπογραμμίσουμε πως αυτή σε καμία περίπτωση δεν καλύπτεται απόλυτα από τα παρόντα διδακτικά σενάρια. Έτσι, όταν στην αντιστοιχία με το ΔΕΠΠΣ αναφέρεται κάποια ενότητα του βιβλίου (πχ Περιγραφή/αφήγηση) είναι απαραίτητο ότι έχει προηγηθεί στην τάξη κάποια θεωρητική προσέγγιση όπως αυτή παρουσιάζεται στο σχολικό εγχειρίδιο ή αλλού. Τα

διδασκαστικά σενάρια αφορούν την κατανόηση της ιστορίας της Λογοτεχνίας και των συνδέσεων που υπάρχουν μεταξύ των περιόδων με στόχο την εξοικείωση των μαθητών με τα ρεύματα και τις τεχνολογίες, και σε καμία περίπτωση δεν αντικαθιστά εξ ολοκλήρου τα σχολικά εγχειρίδια.

Σε κάθε διδασκαστική πρόταση υπάρχει προτεινόμενος χρόνος διάρκειας της σύμφωνα με την προσέγγιση της γράφουσας όμως ο χαρακτήρας του δεν παύει να είναι κατά προσέγγιση. Πρακτικά αυτό σημαίνει πως ο εκάστοτε εκπαιδευτικός είναι σε θέση και σε αρμοδιότητα να ρυθμίσει το χρόνο διδασκαλίας σύμφωνα με τις ιδιαίτερες ανάγκες του τμήματος στο οποίο απευθύνεται και εναρμονιζόμενος με τη φύση, τις ιδιαιτερότητες και τις κλίσεις των μαθητών με τους οποίους συνεργάζεται. Άλλωστε αυτή είναι και η ειδοποιός διαφορά της δημιουργικής γραφής όπως την αναλύσαμε παραπάνω. Μια δραστηριότητα μπορεί να μη «δουλέψει» σε κάποιο τμήμα ενώ μία άλλη να εξελιχθεί σε εβδομαδιαίο project, καλλιτεχνική έκθεση, εκπαιδευτική εκδρομή, θεατρικό αναλόγιο κλπ. Υπάρχουν ορισμένες προτάσεις αλλά οι ιδέες αξιοποίησής τους είναι στην πραγματικότητα ανεξάντλητες. Ο ίδιος κατά προσέγγιση χαρακτήρας υπάρχει και στις απαντήσεις που προτείνονται για το οποίο θα αναφερθούμε στη συνέχεια.

Αναφέρονται έπειτα ο σκοπός του διδασκαστικού σεναρίου σύμφωνα με το ΔΕΠΠΣ που ισχύει τώρα και ορισμένοι (θα σημειώνονται απλώς με την ημερομηνία 2021) από το νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα, καθώς και οι συγκεκριμένοι στόχοι προς τους οποίους κατευθύνεται η διδασκαστική πρόταση. Το κομμάτι αυτό βοηθά στην «αξιολόγηση» (θα εξηγήσουμε στη συνέχεια) των αποτελεσμάτων με το πέρας της ενότητας αλλά και στην αυτοαξιολόγηση του εκπαιδευτικού, σαν πυξίδα σε κάθε βήμα έτσι ώστε να μη χαθεί στις ανεξάντλητες δυνατότητες και ευκαιρίες μάθησης που προσφέρονται απομακρυνόμενος έτσι από τις επίσημες οδηγίες για το μάθημα.

Ακολουθεί μια σύντομη περιγραφή η οποία συμβάλει ώστε ο εκπαιδευτικός να έχει μια γενική ιδέα για τη φύση, το περιεχόμενο και το αντικείμενο της ενότητας και αφετέρου να μπορεί να ρυθμίσει το πρόγραμμα της διδασκαλίας, να υπολογίσει την προετοιμασία, το υλικό ή και να επιφέρει αλλαγές τις οποίες θεωρεί απαραίτητες για την ομαλή διεξαγωγή του.

Με το πέρας της διδασκαστικής ενότητας αλλά και ενδιάμεσα στις διδασκαστικές ώρες ο εκπαιδευτικός δύναται και ενθαρρύνεται να ακολουθεί μια διαδικασία αξιολόγησης, τόσο προς τον εαυτό του με σκοπό την αυτοβελτίωση και την αποτελεσματικότητα όσο και προς τους μαθητές του με στόχο την καταλληλότερη αντιμετώπισή τους. Στη διαδικασία αυτή βασικός αρωγός του εκπαιδευτικού είναι οι στόχοι και οι σκοποί που έχουν αναφερθεί ήδη στα στοιχεία «ταυτότητας» του σεναρίου. Παρότι η δημιουργική γραφή καθαυτή δεν επιδέχεται «αξιολόγησης» εφόσον είναι μια διαδικασία που προωθεί την αυτενέργεια και τη φαντασία, το θεσμοθετημένο εκπαιδευτικό σύστημα στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση απαιτεί από τον διδάσκοντα να βαθμολογήσει περιοδικά τους μαθητές. Η διαδικασία αυτή δεν έχει μόνο αρνητικές επιπτώσεις όπως πολλοί πιστεύουν. Στην περίπτωσή μας, ο εκπαιδευτικός

καλείται να αξιολογήσει συνισταμένες περισσότερο γενικές όπως η προθυμία του μαθητή, η συμμετοχή του στις διάφορες δράσεις, η ανταπόκρισή του στα ζητούμενα και η ευγενής συνεργασία με την ομάδα στις ομαδικές εργασίες αλλά και ειδικότερα ζητήματα όπως η γλωσσική κατάρτιση, η κατάλληλη υφολογικά έκφραση, η κατανόηση και ορθή χρήση ειδικών γραμματικοσυντακτικών όρων. Η βαθμολόγηση δεν είναι τιμωρητική ή επαινετική αλλά κατά το δυνατόν περιγραφική με γνώμονα πάντα τη μοναδική προσωπικότητα του κάθε μαθητή.

Τέλος, σε ορισμένες ενότητες προτείνονται διαθεματικές δραστηριότητες σε συνεργασία με την οικογένεια και το εξωσχολικό περιβάλλον ή σχετικές με κάποιο άλλο διδακτικό αντικείμενο. Οι δράσεις αυτές δεν απαιτούν κάποιον υλικοτεχνικό εξοπλισμό εκτός από σύνδεση ίσως στο διαδίκτυο και κάποια ψηφιακή συσκευή οι οποίες ωστόσο χρησιμοποιούνται ευρέως και επομένως δεν θεωρείται ότι πρέπει να υπάρχει κάποια προετοιμασία ή επιπλέον χρέωση ώστε να πραγματοποιηθούν.

Σημείωση: Στις προτεινόμενες δραστηριότητες που ζητούν τη δημιουργία κάποιου λογοτεχνικού κειμένου υπάρχει ενδεικτική απάντηση από τη γράφουσα για διευκόλυνση του διδάσκοντα ενώ σε ερωτήσεις που αφορούν θεωρητικά ή τεχνικά ζητήματα οι απαραίτητες πληροφορίες μπορούν να αντληθούν από τα σχολικά εγχειρίδια.

Συμπεράσματα

Παρότι η διδακτική πρόταση της παρούσας εργασίας δεν έχει εφαρμοστεί σε κάποια αίθουσα διδασκαλίας (τυπικής ή άτυπης εκπαίδευσης) ο βαθμός εφαρμοσιμότητάς της δεν απέχει πολύ από την εκπαιδευτική πραγματικότητα όπως αυτή είναι πλέον διαμορφωμένη. Οι διδακτικές ώρες έχουν επιλεγεί λαμβάνοντας υπόψη τη διάρκεια της ώρας διδασκαλίας χωρίς ωστόσο να έχουν υπολογιστεί αστάθμητοι παράγοντες όπως τυχόν καθυστερήσεις από το διάλειμμα κτλ.

Μέσα από την αξιοποίηση των παρόντων διδακτικών σεναρίων τα οποία βασίζονται στις αρχές της Δημιουργικής Γραφής όπως αυτές διαμορφώνονται στη σύγχρονη βιβλιογραφία, οι μαθητές απολαμβάνουν τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας όχι αποκομμένη από τα προσωπικά τους βιώματα και εμπειρίες αλλά συνδεδεμένη κατεξοχήν με αυτά και με την κοινωνική πραγματικότητα που τους περιβάλλει. Οι ασκήσεις Δημιουργικής Γραφής διδάσκουν βιωματικά το σύνολο της θεωρητικής γνώσης και ταυτόχρονα οξύνουν την κριτική σκέψη των μαθητών, διεγείρει τη φυσική τους περιέργεια, απελευθερώνει από το φόβο του λάθους και τους παίρνει σε μονοπάτια αυτογνωσίας, ενδοσκόπησης και δημιουργικής φαντασίας που τόσο έντονα λείπει από την καθημερινότητα των εφήβων.

Συγκεκριμένα, η διδασκαλία της Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας μέσα από τις δραστηριότητες Δημιουργικής Γραφής συμβαδίζει απόλυτα με τους στόχους που θέτει το νέο Πρόγραμμα Σπουδών (2021) για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας στη Γ΄ Γυμνασίου. Η Ιστορία παύει να είναι μια στείρα απομνημόνευση ημερομηνιών και συνδέεται άρρηκτα μέσω της ενσυναίσθησης με το αντίκτυπο της ιστορικής

συγκυρίας στην ψυχοσύνθεση των ατόμων και στη δημιουργική τους παραγωγή. Οι μαθητές κατανοούν τη βαθύτερη σχέση ατόμου/ κοινωνίας και συνειδητοποιούν την καθολικότητα των συναισθημάτων. Επιπλέον, τα κείμενα που έχουν επιλεγεί είναι είτε αυτοτελή είτε αποσπάσματα μεγάλα σε έκταση όπως προτείνεται κι από το Υπουργείο Παιδείας ώστε να είναι εμφανέστερα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και αναγνωρίσιμα από τον μαθητή προωθώντας έτσι την αυτενέργεια και την προσωπική του ανακάλυψη της γνώσης.

Παρόλο που δεν είχα την τύχη να εφαρμόσω προσωπικά τα διδακτικά σενάρια που προτείνω, πιστεύω ακράδαντα πως η εμπειρία που θα αποκομιστεί θα είναι μοναδικά διαφωτιστική όχι μόνο για τους μαθητές αλλά και για τον διδάσκοντα ο οποίος θα ανακαλύψει πτυχές της προσωπικότητας των μαθητών του, θα εδραιώσει ένα δεσμό μεταξύ της τάξης και θα δημιουργήσει μια σύνδεση που θα ωφελήσει τη διδασκαλία σε όλα τα επίπεδα εφόσον η σχέση τους δεν θα είναι πια απρόσωπη αλλά ζεστή και αληθινή, συνθήκη ιδανική για την καλύτερη αφομοίωση όχι μόνο της γνώσης αλλά και των αξιών που επιθυμούμε να μεταδώσουμε στη νέα γενιά.

Μέρος 2^ο : Διδακτικά σενάρια

1. Διδακτικό σενάριο

Τίτλος

Δημοτικό τραγούδι

Προτεινόμενη τάξη

Γ' Γυμνασίου

Διδακτικό αντικείμενο

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Νεοελληνική Γλώσσα

Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία

Θεματική ενότητα

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Δημοτικό τραγούδι

Νέα Ελληνική Γλώσσα, Περιγραφή και Αφήγηση, Κυριολεξία και μεταφορά, Μετωνυμία

Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, Η ελληνική επανάσταση του 1821 στο πλαίσιο της ανάδυσης των εθνικών ιδεών και του φιλελευθερισμού στην Ευρώπη

Χρονική διάρκεια

3 ώρες

Σύντομη περιγραφή

Στις τρεις αυτές διδακτικές ώρες αλλά και στο διάστημα που μεσολαβεί ως χρόνος εμπειρίας ενδο/εξω σχολικής οι μαθητές θα έρθουν σε επαφή με το δημοτικό τραγούδι μέσα από πληθώρα αποσπασμάτων. Οι μαθητές πέρα από την αισθητική απόλαυση που θα αποκομίσουν με την επαφή με τις ρίζες του νεοελληνικού πολιτισμού, θα διδαχθούν τα βασικά μορφολογικά στοιχεία της δημοτικής ποίησης και τα κοινά χαρακτηριστικά που τη διέπουν σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο, τις ιδέες, το πνευματικό υπόβαθρο. Επιπλέον, μέσω της βιωματικής μάθησης και με τα πολύτιμα εργαλεία της δημιουργικής γραφής θα προσπαθήσουν να συγγράψουν ατομικά και ομαδικά ποιήματα στους «δρόμους» της δημοτικής παράδοσης.

Παράλληλα με το διδακτικό αντικείμενο θα διδαχθούν βασικά γνωστικά αντικείμενα όπως είναι στοιχεία αφηγηματολογίας (Genette), μετρική και άλλα γλωσσικά (λεξιλόγιο, συντακτικό κλπ) ζητήματα που θα ανακύψουν.

Σκοπός

Επιδιώκεται οι μαθητές

- Να εξοικειωθούν με την γλώσσα και τις τοπικές διαλέκτους της δημοτικής ποίησης
- Να αποδομούν τις επιμέρους αφηγηματικές τεχνικές ενός κειμένου και ταυτόχρονα να το αντιλαμβάνονται ως αδιάσπαστη ενότητα (2021)
- Να εντοπίζουν βασικές πληροφορίες που εμπεριέχονται στο κείμενο (χώρος, χρόνος, πρόσωπα)
- Να έλθουν σε επαφή με τη μετρική της νεοελληνικής ποίησης
- Να κατανοήσουν την ιστορικότητα των κειμένων και πώς αυτά εντάσσονται στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα (2021)
- Να δουλέψουν συνεργατικά σε ομάδες και να αναπτύξουν επικοινωνιακές δεξιότητες για την επίτευξη ενός κοινού στόχου (2021)

Στόχοι

Οι μαθητές:

- Να αναγνωρίζουν το μέτρο και βασικά στοιχεία μετρικής
- Να εντοπίζουν μορφολογικά στοιχεία του δημοτικού τραγουδιού και τυχόν αποκλίσεις
- Να αξιοποιούν τα κειμενικά δεδομένα χρησιμοποιώντας τους κατάλληλους γραμματικοσυντακτικούς όρους (χρόνοι, χρονικά επίπεδα, ρηματικά πρόσωπα)
- Να εκφράζονται δημιουργικά αξιοποιώντας ποικίλους αφηγηματικούς τρόπους
- Να εντοπίζουν και να κατονομάζουν τα σχήματα λόγου
- Να διδαχθούν βιωματικά την τοπική ιστορία και παράδοση (2021)
- Να εντοπίζουν τα κοινά στοιχεία που υπάρχουν στα δημοτικά τραγούδια
- Να έλθουν σε επαφή με την παραδοσιακή τέχνη (μουσική, χορός, εικαστικές τέχνες) (διαθεματική σύνδεση με το μάθημα της μουσικής, των εικαστικών, της φυσικής αγωγής)

Μεθόδευση εργασίας

1^η ώρα

Στην πρώτη ώρα του διδακτικού σεναρίου τα παιδιά μέσα από πληθώρα παραδειγμάτων δημοτικών τραγουδιών καλούνται να ανακαλύψουν μόνα τους τα κοινά χαρακτηριστικά που τα διέπουν ως προς τα εκφραστικά μέσα και τα σύμβολα.³

1.(ο αριθμός τρία και τα πολλαπλάσιά του, νόμος των τριών)

Τρεις αδερφάδες είμαστε, κι οι τρεις κακογραμμένες

Μάνα με τους εννιά σου γιους και με τη μια σου κόρη,

την είχες δώδεκα χρονώ κι ήλιος δε σου την είδε! (Ανθολόγιο για τα παιδιά

του Δημοτικού, μέρος τρίτο, 1975)

(Δημοτικό)

2.(στερεότυπες εκφράσεις)

Να 'χα το σύννεφ' άλογο και τ' άστρη χαλινάρι,*

το φεγγαράκι της αυγής να 'ρχουμου κάθε βράδυ. (Τα λιανοτράγουδα,*

Παραδοσιακό)

Κάνει το σύννεφο άλογο και τ' άστρο χαλινάρι,

και το φεγγάρι συντροφιά και πάει να της τη φέρει (Του νεκρού αδελφού,
παραδοσιακό)

3.(επαναληπτικά σχήματα λόγου)

Μόν' πήρε δίπλα τα βουνά, δίπλα τα κορφοβούνια.

Κι' ό Θεοδωράκης μίλησε, κι' ο Θεοδωράκης λέει:

³ Κύρια πηγή αποσπασμάτων δημοτικών τραγουδιών είναι η συλλογή του Πολίτη με τίτλο «Τα δημοτικά τραγούδια- Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού», εκδ Εκάτη, 2005. Το ίδιο και οι συμβατικοί τίτλοι που βρίσκονται μέσα στις παρενθέσεις.

Θέλετε δέντρ' ανθήσετε, θέλετε μαραθήτε

4.(κύκλος)

*Σήμερα γεννηθήκαμε,
και θα σωθούμε σήμερα. (Του Δράμαλη)*

5.(υποφορά και ανθυποφορά, άστοχα ερωτήματα)

*Τι έχουν της Μάνης τα βουνά οπού είναι βουρκωμένα,
καν ο βοριάς τα βάρεσε, καν η νοτιά τα πήρε.
Μηδέ ο βοριάς τα βάρεσε, μηδ' η νοτιά τα πήρε,
παλεύει ο Καπετάν πασιάς με τον Κολοκοτρώνη*

*Μήνα σε γάμο ρήχνονται, μήνα σε χαροκόπι;
Ουδέ σε γάμο ρήχνονται ουδέ σε χαροκόπι,
η Δέσπω κάνει πόλεμο με νύφαις και μ' αγρόνια*

*Μήνα την πλάκωσε Τουρκιά και πόλεμος την καίει;
-Δεν την επλάκωσε Τουρκιά, πόλεμος δεν την καίει
-Τους Παργινούς επούλησαν σα γίδια, σα γελάδια,
κι' όλοι 'ς την ξενιτιά θα παν να ζήσουν οι καϊμένοι. (Της Δέσπως)*

6.Άρση και θέση

*-Δεν είν' εδώ τα Γιάννινα, δεν ειν' εδώ ραγιάδες,
για ναν τους ψένης σαν τραγιά, σαν τα παχιά κριάρια,
εδώ ναι λόγκοι και βουνά και κλέφτικα τουφέκια,*

*Δεν είν' εδώ το Χόρμοβο, δεν είν' η Λαμποβίτσα,
εδώ είν' το Σούλι το κακό, εδώ είν' το Κακοσούλι*

Χαρακτηριστικά δημοτικής ποίησης

- Τα δημοτικά τραγούδια είναι δημιουργήματα συλλογικότητας και επομένως είναι **ανώνυμα** ως προς τον δημιουργό τους

- Δεν έχουν ακριβή χρόνο και τόπο σύνθεσης αλλά αυτά χάνονται στον χρόνο. Σε ορισμένα, υπάρχουν βέβαια ενδείξεις αλλά λόγω του προφορικού τους χαρακτήρα ως προς τη διάδοσή τους δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι.
- Λαϊκή έκφραση, τοπικές διάλεκτοι και ντοπιολαλιές.
- Ύφος ζωντανό, λιτό.
- Εκφράζει το λαϊκό ήθος, τις παραδοσιακές αξίες και το πνεύμα της συλλογικότητας στους κόλπους της οποίας δημιουργήθηκε
- Είναι γραμμένα σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο ανομοιοκατάληκτο (εκτός από ορισμένες ή και συμπτωματικές περιπτώσεις)
- Ισομετρία του στίχου. Το νόημα ολοκληρώνεται σε κάθε στίχο, όχι στον επόμενο.

Λίγα λόγια για τον ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο. Ο ίαμβος είναι το μέτρο εκείνο όπου μία άτονη συλλαβή ακολουθείται από μία τονισμένη, δηλαδή $U \text{ — }$. Επομένως, έχουμε τονισμένες συλλαβές τις 2,4,6,8,10,12,14. Ο στίχος, ο οποίος αποτελείται από δεκαπέντε συλλαβές, χωρίζεται στη μέση (τομή) σε δύο ημιστίχια. Το νόημα ολοκληρώνεται στον στίχο (ισομετρία) και δεν συνεχίζει στον επόμενο. Ακολουθεί ένα παράδειγμα:

Αχός | βαρύς | ακού | γεται, || πολλά | τουφέ | κια πέ | φτουν

Με έντονη γραφή είναι οι συλλαβές οι οποίες τονίζονται ενώ με διπλή κάθετη γραμμή δηλώνεται η τομή που χωρίζει τον στίχο σε δύο ημιστίχια. Με μονή κάθετη γραμμή δηλώνεται ο κάθε ίαμβος, η μετρική δηλαδή μονάδα που αποτελείται από μία άτονη και στη συνέχεια μια τονισμένη συλλαβή.

Στη συνέχεια διαβάζουμε ένα ποίημα που ανήκει στην κατηγορία των ιστορικών τραγουδιών και πιο συγκεκριμένα των **κλέφτικων**.

Της Δέσπω Μπότση

-Αχός βαρύς ακούγεται, πολλά τουφέκια πέφτουν.

Μήνα σε γάμο ρίχνονται, μήνα σε χαροκόπι;

-Ούδε σε γάμο ρίχνονται ούδε σε χαροκόπι.

Η Δέσπω κάνει πόλεμο με νύφες και μ' αγγόνια.

Αρβανιτιά την πλάκωσε στου Δημουλά τον πύργο:

*«Γιώργαινα, ρίξε τ' άρματα, δεν είναι εδώ το Σούλι.
Εδώ είσαι σκλάβα του πασά, σκλάβα των Αρβανίτων».
«Το Σούλι κι αν προσκύνησε, κι αν τούρκεψεν η Κιάφα,
η Δέσπω αφέντες Λιάπηδες δεν έκαμε, δεν κάνει».
Δαυλί στο χέριν άρπαξε, κόρες και νύφες κράζει:
«Σκλάβες Τούρκων μη ζήσωμε, παιδιά μ', μαζί μου ελάτε»
και τα φουσέκια ανάψανε, κι όλοι φωτιά γενήκαν.*

Κι ένα ιστορικό:

Της Πάργας

*Τρία πουλιά απ' την Πρέβεζα διαβήκανε στην Πάργα.
Το 'να κοιτάει την ξενιτιά, τ' άλλο τον Αϊ-Γιαννάκη,
το τρίτο το κατάμαυρο μοιριολογάει και λέει:
«Πάργα, Τουρκιά σε πλάκωσε, Τουρκιά σε τριγυρίζει.
Δεν έρχεται για πόλεμο, με προδοσιά σε παίρνει.
Βεζίρης δε σ' ενίκησε με τα πολλά τ' ασκέρια.
Έφευγαν Τούρκοι σα λαγοί το παργινό τουφέκι,
κι οι Λιάπηδες δεν ήθελαν να 'ρτουν να πολεμήσουν.
Είχες λεβέντες σα θεριά, γυναίκες αντρειωμένες,
πότρωγαν βόλια για ψωμί, μπαρούτι για προσφάγι.
Τ' άσπρα πουλήσαν το Χριστό, τ' άσπρα πουλούν και σένα.
Πάρτε, μανάδες, τα παιδιά, παπάδες, τους Αγίους.
Άστε, λεβέντες, τ' άρματα κι αφήστε το τουφέκι,
σκάψτε πλατιά, σκάψτε βαθιά όλα σας τα κιβούρια,
και τ' αντρειωμένα κόκαλα ξεθάψτε του γονιού σας.
Τούρκους δεν επροσκύνησαν, Τούρκοι μην τα πατήσουν».*

Δραστηριότητα: -Αχός βαρύς ακούγεται, πολλά τουφέκια πέφτουν.

Μήνα σε γάμο ρίχνονται, μήνα σε χαροκόπι;

-Ούδε σε γάμο ρίχνονται ούδε σε χαροκόπι.

Συμπληρώστε από 4 στίχους γραμμένους σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο δίνοντας τη δική σας εκδοχή στην έκβαση της ιστορίας (για ποιο λόγο ακούγονται δηλαδή πυροβολισμοί και φασαρία)

Απάντηση: Μόν' πλησιάζει στη στεριά πειρατικό καράβι

Που είναι γιομάτο άρματα, γιομάτο παληκάρια

Σαν το θωρεί η θάλασσα, τα κύματα μαζεύει

Και το βουνό σαν το θωρεί, οι πέτρες του μαυρίζουν

Δραστηριότητα: Να γράψετε ένα σύντομο δημοτικό τραγούδι για κάποιον σύγχρονο ήρωα (κάποιον άνθρωπο που θαυμάζετε). Προσπαθήστε να χρησιμοποιήσετε κατά το δυνατόν όσα περισσότερα σχήματα και εκφραστικά μέσα που συναντάμε στα δημοτικά τραγούδι.

Απάντηση: Στον ίσκιο που καθόμουν, στο δέντρο που κοιμόμουν

Πουλάκι ανακάθισε, κι άρχισε το τραγούδι

Τούτο το ξύλο το γερό, τη ρίζα αυτή την άγια

Δυο χέρια τη φυτέψανε σπόρο έριξε μια αγάπη

Νιος που το χώμα λάτρεψε και χώμα τον σκεπάζει

Τα νιάτα του όλα χάρισε τη γη να πρασινίσει

Τα δέντρα να πληθαίνουν και τη φωτιά να σβήσει.

Ο σπόρος ρίζα έβγαλε και η ρίζα κλώνους βγάνει

Κι η φυλλωσιά η θαλερή τον ίσκιο της χαρίζει.

Να στέκονται όλα τα πτηνά να γλυκοκελαηδάνε

Τα χέρια που τα βλόγησε τραγούδι να τους πλέκουν.

2^η ώρα

Στη δεύτερη ώρα του διδακτικού σεναρίου θα μας απασχολήσει το είδος των δημοτικών τραγουδιών που ονομάζονται παραλογές. Μέσα από τα δύο γνωστότερα ποιήματα του είδους, τα παιδιά θα μάθουν να εντοπίζουν τα βασικά χαρακτηριστικά των παραλογών αλλά και κάποια που ανήκουν γενικότερα στη δημοτική ποίηση.

Διαβάζουμε το ποίημα «του νεκρού αδελφού» το οποίο ανάγεται ήδη στον 9^ο αιώνα και έχει μυθολογικές καταβολές από τους μύθους του Άδωνη ή της Δήμητρας και της Περσεφόνης. Το ποίημα αυτό συναντάται σε διάφορες παραλλαγές σε όλα τα Βαλκάνια αλλά και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Μετά την πρώτη ανάγνωση ζητάμε από κάποιο παιδί να αναδιηγηθεί τη ροή της ιστορίας.

Του νεκρού αδελφού

*Μάνα με τους εννιά σου γιους και με τη μια σου κόρη,
την κόρη τη μονάκριβη την πολυαγαπημένη,
την είχες δώδεκα χρονώ κι ήλιος δε σου την είδε!
Στα σκοτεινά την έλουζε, στ' άφεγγα τη χτενίζει,
στ' άστρι και τον αυγερινό έπλεκε τα μαλλιά της.
Προξενητάδες ήρθανε από τη Βαβυλώνα,
να πάρουνε την Αρετή πολύ μακριά στα ζένα.
Οι οχτώ αδερφοί δε θέλουνε κι ο Κωσταντίνος θέλει.
«Μάνα μου, κι ας τη δώσομε την Αρετή στα ζένα,
στα ζένα κει που περπατώ, στα ζένα που πηγαίνω,
αν πάμ' εμείς στην ξενιτιά, ξένοι να μην περνούμε.
- Φρόνιμος είσαι, Κωσταντή, μ' άσκημα απιλογήθης.
Κι α μόρτει, γιε μου, θάνατος, κι α μόρτει, γιε μου, αρρώστια,
κι αν τύχει πίκρα γή χαρά, ποιος πάει να μου τη φέρει;
- Βάλλω τον ουρανό κριτή και τους αγιούς μαρτύρους,
αν τύχει κι έρτει θάνατος, αν τύχει κι έρτει αρρώστια,
αν τύχει πίκρα γή χαρά, εγώ να σου τη φέρω».*

*Και σαν την επαντρέψανε την Αρετή στα ζένα,
κι εμπήκε χρόνος δίσεχτος και μήνες οργισμένοι
κι έπεσε το θανατικό, κι οι εννιά αδερφοί πεθάναν,
βρέθηκε η μάνα μοναχή σαν καλαμιά στον κάμπο.
Σ' όλα τα μνήματα έκλαιγε, σ' όλα μοιρολογιόταν,
στου Κωσταντίνου το μνημειό ανέσπα τα μαλλιά της.
«Ανάθεμά σε, Κωσταντή, και μυριανάθεμά σε,
οπού μου την εξόριζες την Αρετή στα ζένα!*

το τάξιμο που μου 'ταξες, πότε θα μου το κάμεις;
Τον ουρανό 'βαλες κριτή και τους αγιούς μαρτύρους,
αν τύχει πίκρα γή χαρά, να πας να μου τη φέρεις».
Από το μυριανάθεμα και τη βαριά κατάρα,
η γης αναταράχτηκε κι ο Κωσταντής εβγήκε.
Κάνει το σύγνεφο άλογο και τ' άστρο χαλινάρι,
και το φεγγάρι συντροφιά και πάει να της τη φέρει.
Παίρνει τα όρη πίσω του και τα βουνά μπροστά του.
Βρίσκει την κι εχτενίζονται όξου στο φεγγαράκι.
Από μακριά τη χαιρετά κι από κοντά της λέγει:
«Άιντε, αδερφή, να φύγομε, στη μάνα μας να πάμε.
-Αλίμονο, αδερφάκι μου, και τι είναι τούτη η ώρα;
Αν ίσως κι είναι για χαρά, να στολιστώ και να 'ρθω,
κι αν είναι πίκρα, πες μου το, να βάλω μαύρα να 'ρθω.
- Έλα, Αρετή, στο σπίτι μας, κι ας είσαι όπως και αν είσαι».
Κοντολυγίζει τ' άλογο και πίσω την καθίζει.
Στη στράτα που διαβαίνανε πουλάκια κιλαηδούσαν,
δεν κιλαηδούσαν σαν πουλιά, μήτε σαν χελιδόνια,
μόν' κιλαηδούσαν κι έλεγαν ανθρωπινή ομιλία:
«Ποιος είδε κόρην όμορφη να σέρνει ο πεθαμένος!
-Άκουσες, Κωσταντίνε μου, τι λένε τα πουλάκια;
-Πουλάκια είναι κι ας κιλαηδούν, πουλάκια είναι κι ας λένε».
Και παρεκεί που πάγαιναν κι άλλα πουλιά τούς λένε:
«Δεν είναι κρίμα κι άδικο, παράξενο μεγάλο,
να περπατούν οι ζωντανοί με τους απεθαμένους!
-Άκουσες, Κωσταντίνε μου, τι λένε τα πουλάκια;
πως περπατούν οι ζωντανοί με τους απεθαμένους.
-Απρίλης είναι και λαλούν και Μάης και φωλεύουν.
-Φοβούμαι σ', αδερφάκι μου, και λιβανιές μυρίζεις.
-Εχτές βραδís επήγαμε πέρα στον Αϊ-Γιάννη,
κι εθύμασέ μας ο παπάς με περισσό λιβάνι».
Και παρεμπρός που πήγανε, κι άλλα πουλιά τούς λένε:
«Για ιδές θάμα κι αντίθαμα που γίνεται στον κόσμο,
τέτοια πανώρια λυγερή να σέρνει ο πεθαμένος!»

*Τ' άκουσε πάλι η Αρετή κι εράγισε η καρδιά της.
«Άκουσες, Κωσταντάκη μου, τι λένε τα πουλάκια;
-Άφησ', Αρέτω, τα πουλιά κι ό,τι κι α θέλ' ας λέγουν.
-Πες μου, πού είναι τα κάλλη σου, και πού είν' η λεβεντιά σου,
και τα ζανθά σου τα μαλλιά και τ' όμορφο μουστάκι;
- Έχω καιρό π' αρρώστησα και πέσαν τα μαλλιά μου».
Αυτού σιμά, αυτού κοντά στην εκκλησιά προφτάνουν.
Βαριά χτυπά τ' αλόγου του κι απ' εμπροστά της χάθη.
Κι ακούει την πλάκα και βροντά, το χώμα και βοϊζει.
Κινάει και πάει η Αρετή στο σπίτι μοναχή της.
Βλέπει τους κήπους της γυμνούς, τα δέντρα μαραμένα
βλέπει το μπάλαμο ξερό, το καρυοφύλλι μαύρο,
βλέπει μπροστά στην πόρτα της χορτάρια φυτρωμένα.
Βρίσκει την πόρτα σφαιλιστή και τα κλειδιά παρμένα,
και τα σπιτοπαράθυρα σφιχτά μανταλωμένα.
Κτυπά την πόρτα δυνατά, τα παραθύρια τρίζουν.
«Αν είσαι φίλος διάβαινε, κι αν είσαι εχτρός μου φύγε,
κι αν είσαι ο Πικροχάροντας, άλλα παιδιά δεν έχω,
κι η δόλια η Αρετούλα μου λείπει μακριά στα ξένα.
-Σήκω, μανούλα μου, άνοιξε, σήκω, γλυκιά μου μάνα.
- Ποιος είν' αυτός που μου χτυπάει και με φωνάζει μάνα;
-Άνοιξε, μάνα μου, άνοιξε κι εγώ είμαι η Αρετή σου».*

Κατέβηκε, αγκαλιάστηκαν κι απέθαναν κι οι δύο.

Παραλογές

Οι Παραλογές είναι όπως είδαμε μία κατηγορία των δημοτικών τραγουδιών με κοινά χαρακτηριστικά.

Αυτά είναι:

- Είναι **πολύστιχα** ποιήματα με **αφηγηματικό** χαρακτήρα και ύφος **επικολυρικό**.
- Ο **μύθος** (η ιστορία) τον οποίο αφηγούνται έχει αρχή (**δέση**), μέση (**εξέλιξη**, **κορύφωση**) και τέλος (**λύση**)

- Η υπόθεσή τους, καταρχήν **δραματική**, αντλείται από τη **μυθολογία**, την **ιστορία**, την **παράδοση** ή και από τη συλλογική **φαντασία**
- Βρίθουν από στοιχεία **εξωλογικού** χαρακτήρα, το «**παράλογο**» δεν ξενίζει, συνυπάρχει με τη φυσική τάξη
- Διακρίνονται από **αφηγηματική πυκνότητα**. Δεν συμπεριλαμβάνουν δευτερεύοντα περιστατικά παρά μόνο την κύρια αφήγηση.
- Χαρακτηρίζονται από κοινά στοιχεία της **δημοτικής ποίησης**

Διαβάζουμε την παραλογή «του γιοφυριού της Άρτας». Προσπαθούμε να εντοπίσουμε ομοιότητες με το προηγούμενο ποίημα. Εξετάζουμε αν επιβεβαιώνονται τα χαρακτηριστικά που προαναφέρθηκαν. Εντοπίζουμε επίσης χαρακτηριστικά του δημοτικού τραγουδιού γενικότερα όπως αναφέρθηκαν την πρώτη διδακτική ώρα.

*Σαράντα πέντε μάστοροι κι εξήντα μαθητάδες
γιοφύρι-ν-εθεμέλιωναν στις Άρτας το ποτάμι.
Ολημερίς το χτίζανε, το βράδυ εγκρεμιζόταν.
Μοιριολογούν οι μάστοροι και κλαίν οι μαθητάδες:
«Αλίμονο στους κόπους μας, κρίμα στις δούλεψές μας,
ολημερίς να χτίζουμε, το βράδυ να γκρεμίζεται!»
Πουλάκι εδιάβη κι έκατσε αντίκρυ στο ποτάμι,
δεν εκελάηδε σαν πουλί, μηδέ σα χελιδόνι,
παρά εκελάηδε κι έλεγε, ανθρωπινή λαλίτσα:
«Α δε στοιχειώσετε άνθρωπο, γιοφύρι δε στεριώνει
και μη στοιχειώσετε ορφανό, μη ξένο, μη διαβάτη,
παρά του πρωτομάστορα την όμορφη γυναίκα,
πόρχεται αργά τ' αποταχύ και πάρωρα το γιόμα».
Τ' άκουσ' ο πρωτομάστορας και του θανάτου πέφτει.
Πιάνει, μηνάει της λυγερής με το πουλί τ' αηδόνι:
Αργά ντυθεί, αργά αλλαχτεί, αργά να πάει το γιόμα,
αργά να πάει και να διαβεί της Άρτας το γιοφύρι.
Και το πουλί παράκουσε κι αλλιώς επήγε κι είπε:
«Γοργά ντύσου, γοργά άλλαξε, γοργά να πας το γιόμα,
γοργά να πας και να διαβείς της Άρτας το γιοφύρι».*

*Να τηνε κι εξανάφανεν από την άσπρη στράτα.
Την είδ' ο πρωτομάστορας, ραγίζεται η καρδιά του.
Από μακριά τους χαιρετά κι από κοντά τους λέει:
«Γεια σας, χαρά σας, μάστοροι και σεις οι μαθητάδες,
μα τι έχει ο πρωτομάστορας κι είναι βαργωμισμένος;
– Το δαχτυλίδι τόπεσε στην πρώτη την καμάρα,
και ποιος να μπει και ποιος να βγει το δαχτυλίδι νά 'βρει;
– Μάστορα, μην πικραίνεσαι κι εγώ να πά' σ' το φέρω,
εγώ να μπω, κι εγώ να βγω, το δαχτυλίδι νά βρω».
Μηδέ καλά κατέβηκε, μηδέ στη μέση επήγε·
«Τράβα, καλέ μ', τον άλυσσο, τράβα την αλυσίδα,
τι όλον τον κόσμο ανάγειρα και τίποτες δεν ήβρα».
Ένας πιχάει με το μυστρί, κι άλλος με τον ασβέστη,
παίρνει κι ο πρωτομάστορας και ρίχνει μέγα λίθο.
«Αλίμονο στη μοίρα μας, κρίμα στο ριζικό μας!
Τρεις αδερφάδες είμαστε, κι οι τρεις κακογραμμένες,
η μια 'χτισε το Δούναβη, κι η άλλη τον Αφράτη,
κι εγώ η πλιο στερνότερη της Άρτας το γιοφύρι.
Ως τρέμει το καρνούφυλλο, να τρέμει το γιοφύρι,
κι ως πέφτουν τα δεντρόφυλλα, να πέφτουν οι διαβάτες.
– Κόρη, το λόγον άλλαξε κι άλλη κατάρα δώσε,
πόχεις μονάκριβο αδερφό, μη λάχει και περάσει».
Κι αυτή το λόγον άλλαξε κι άλλη κατάρα δίνει.
«Αν τρέμουν τ' άγρια βουνά, να τρέμει το γιοφύρι,
κι αν πέφτουν τ' άγρια πουλιά, να πέφτουν οι διαβάτες,
τι έχω αδερφό στην ζενιτιά, μη λάχει και περάσει».*

Δραστηριότητα: Υποθέστε ότι η γυναίκα του πρωτομάστορα κατεβαίνει και συναντά τον Χάρο/ Άδη. Ακολουθώντας το ύφος και το μέτρο της παραλογής, γράψτε σε 4-12 στίχους την στιχομυθία τους.

Απάντηση: -Όμορφη είναι και ψηλή σαν τ' άγριο κυπαρίσσι
Τα μάτια μαύρα τα μαλλιά ξανθές ακτίνες γύρω
Απ' το λευκό το πρόσωπο τα μάγουλα πιο άσπρα

Σαν τι να θέλει στους νεκρούς, στον Άδη τι να ψάχνει;
-Σε βλέπω Χάρε που ρωτάς, σ' ακούω που θες να μάθεις
Μην τάχα τίποτα έχασα και πήρα λάθος στράτα
Στράτα μαθες δεν λάθεψα, πράμα δεν έχω χάσει
Της μοίρας μόνο οι βουλές στο σκότος με βυθίσαν
Του γιοφυριού θεμέλια να τα καλοστεριώσω
Τα μαύρα τα ματάκια μου σκότος να βλέπουν μαύρο

Δραστηριότητα: Το τραγούδι της Αρετής. Γράψτε σε ελεύθερο στίχο το τραγούδι της Αρετής στην ξενιτιά.

Απάντηση:

Στην ξενιτιά όλα αλλιώτικα, ανάποδα τα νιώθω
Πίνω νερό πικρό, στυφό που το λαιμό στεγνώνει
Κι αγκάθια μπήγει σουβλερά στα δόλια σωθικά μου
Που αρρώστιες τα γυρίζουνε και πόνοι τα μαυρίζουν
Κι όταν πεινάω και ποθώ γλυκό ψωμί να φάω
Σκληραίνει κάθε ψίχουλο και πέτρα είναι τ' αλάτι
Την πείνα δεν μερεύουνε μόν' τις πληγές μου ξύνουν

Στον ήλιο αγνάντι στέκομαι, κρυώνω, κρυσταλλιάζω
Στον ίσκιο αν πάω να σταθώ, καίγομαι, σιγοβράζω
Το στρώμα μου ύπνο δεν θωρεί μον' δάκρυα ρουφάει
Και η φτωγή μου η καρδιά θαρρείς και δεν χτυπάει

3^η ώρα

Τραγούδια της καθημερινής ζωής. Η γέννηση, η εργασία, ο έρωτας, ο γάμος και ο θάνατος είναι στιγμές όπου διαχρονικά ο άνθρωπος πλημμυρίζεται από συναισθήματα τα οποία συχνά διοχετεύει στο τραγούδι. Τα δημοτικά τραγούδια λειτούργησαν ως «παγοθραυστικά» για τα δύσκολα συναισθήματα και ως χωνευτήρι και τρόπος έκφρασης της χαράς που αν και φαινομενικά ατομική, στην πραγματικότητα σε μια κλειστή κοινωνία όπως αυτή που τα δημιούργησε εκλαμβανόταν ως συλλογική.

*Με γέλασανε τα πουλιά της άνοιξης τ' αηδόνια
Κι έφτιασα το σπιτάκι μου ψηλότερ' από τ' άλλα
μ'εφτά οχτώ πατώματα μ'εξήντα παραθύρια
Στο παραθύρι κάθουμαι στους κάμπους αγναντεύω
Βλέπω τον χάρο να 'ρχεται παν' στ' άλογο καβάλα*

*Πρίχου να γίνει το κακό και τελειωθή το πράγμα,
πρέπει να σέβεται κανείς να μη γενή το σφάλμα,
μα σα γενή το σφάλσιμο, καλό ποτέ δεν κάνουν,
χίλια σαπούνια και νερά το στίμα δεν το βγάνουν.*

*Αν ήξευρα κυράτσα μου, πότε θέλεις κινήσει,
και πόθεν θέλεις διαβή με ταις αρχοντοπούλαις,
την στράτα σου να φύτεψα μηλαίς και κυδωνίτσαις ,
και νερατζούλαις και κιτραίς και δάφναις και μυρσίναις,
τον δρόμον σου τριανταφυλλιαίς να μη σε πιάνει ο ήλιος.
Και όπου διαβαίνεις και πατείς, ήθελα σπέρνη μόσχον,
και να μυρίζει, λυγερή, 'ς τον ήλιον η ελικιά σου.*

Συζήτηση για την παράδοση, τη σχέση μας με αυτήν, τη θέση της στον σύγχρονο πολιτισμό. Αφουγκραζόμαστε τις απόψεις των παιδιών, σημειώνουμε λέξεις-κλειδιά στον πίνακα ώστε να συζητηθούν κατά τη διάρκεια του μαθήματος. Τα παιδιά χωρισμένα σε ομάδες, ή και ατομικά, συμπληρώνουν την παρακάτω ακροστιχίδα.

Π(ολιτισμός)

Α(ργαλειός)

Ρ(ίζες)

Α(γροτική ζωή)

Δ(ημοτικό τραγούδι)

Ο(ικογένεια)

Σ(εβασμός)

Η(θη)

«Όταν μιλούμε σήμερα για ελληνική παράδοση, βάζουμε στο νου μια πνευματική και ηθική εξέλιξη μακρόσυρτη και πολυποίκιλη, με πλήθος διακλαδώσεις που μπλέκονται αναμεταξύ τους και συχνά αντιστρατεύονται η μια στην άλλη, μα δημιουργούν ωστόσο ένα σύνολο ενιαίο, με θαυμαστό πλούτο μορφών. [...] Μια ζωντανή πραγματικότητα του τόπου μας, που, εξόν από το πολύδοξο κλασικό ιδανικό, περιέχει, στη μνήμη της και στις κληρονομικότητές της, το θρύλο του Μεγαλέξανδρου, το απέραντο άνθισμα του ελληνικού κόσμου, την Ορθόδοξη Εκκλησία, τα χίλια χρόνια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και τη μεγάλη της τέχνη, τον κοινοτικό μας πολιτισμό της Τουρκοκρατίας, τις περιπέτειες της Διασποράς, την Κλεφτουριά, τη δημοτική ποίηση, το Εικοσιένα, το καινούριο κράτος με τους αγώνες του και τα παθήματά του, όλα αυτά δεμένα το ένα με το άλλο σ' ενότητα οργανική.»
Γιώργος Θεοτοκάς, 1943

Βαθιές ρίζες - Αποστόλης Ζυμβραγάκης

*Για να ψηλώσεις μην ξεχνάς
τις ρίζες να φροντίζεις.
Γιατί δεντρί δεν ψήλωσε
χωρίς βαθιές τις ρίζες.*

*Μην θαμπώνεσαι
από τη λάμψη του ηλίου.
Γιατί δεντρί δεν ψήλωσε
χωρίς βαθιές τις ρίζες.*

*Μην παρασύρεσαι
από το γλυκό και δροσερό αεράκι.
Γιατί δεντρί δεν ψήλωσε
χωρίς βαθιές τις ρίζες.*

*Μην επικεντρώνεσαι
στην ομορφιά των απαλών σου φύλλων.
Γιατί δεντρί δεν ψήλωσε
χωρίς βαθιές τις ρίζες.*

*Μην αποπροσανατολίζεσαι
από τη γεύση των καρπών σου.*

*Γιατί δεν τρι δεν ψήλωσε
χωρίς βαθιές τις ρίζες.*

*Στο χώμα είναι το στήριγμα
στο χώμα είναι οι ρίζες
στο χώμα είναι οι νεκροί
βαστάζουν την πατρίδα.*

*Γιατί δεν τρι δεν ψήλωσε
χωρίς βαθιές τις ρίζες.
Γιατί άνθρωπος δεν πρόκοψε
μακριά απ' την παράδοση.*

Αποστόλης Ζυμβραγάκης, Φεβρουάριος 2019

Διαθεματικές Δραστηριότητες

1. Επισκεπτόμαστε την ιστοσελίδα www.200xroniadimotikotragoudi.gr Οι μαθητές ατομικά ή σε ομάδες καλούνται να μεταγράψουν τους στίχους ενός δημοτικού τραγουδιού της επιλογής τους σε πεζό κείμενο περίπου μιας παραγράφου. Σε μία-δυο σειρές αιτιολογούν την επιλογή τους.
2. Επιλέξτε ένα από τα παρακάτω μηνύματα σε στίχους και αναπτύξτε το σε ένα δίστιχο ή σύντομο ποίημα στους «δρόμους» του δημοτικού τραγουδιού όποιας κατηγορίας επιθυμείτε
Χορέψτε γιατί χανόμαστε
Η ευτυχία δεν γράφεται με €
Άνθρωπε αγάπα

Με τον παρά σου μη θαρρείς χαρά πως θ αγοράσεις
Γιατί η χαρά είν' ακριβή, θέλει άλλα να τη φτάσεις

Πρόταση: Στα κοινωνικά δίκτυα υπάρχουν σελίδες και καλλιτέχνες που ασχολούνται με κομμάτια της παράδοσης και τα αναδεικνύουν στη σύγχρονη πραγματικότητα. (πχ Ρίζες). Δραστηριότητες όπως το κέντημα, το πλέξιμο, η παραγωγή μελιού, η ενασχόληση με παραδοσιακά όργανα και τραγούδια, η λαϊκή ζωγραφική και άλλες γίνονται και πάλι δημοφιλείς στη νέα γενιά. Το σχολείο μπορεί να οργανώσει μία «γιορτή» με τέτοιες δράσεις και συναντήσεις όπου θα παρουσιαστούν και τα έργα των παιδιών από τις προηγούμενες δραστηριότητες.

2. Διδακτικό σενάριο

Τίτλος

Κρητική Λογοτεχνία, Ιδιαίτερα στοιχεία- βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ποίησης της κρητικής Αναγέννησης.

Προτεινόμενη τάξη

Γ' Γυμνασίου

Διδακτικό αντικείμενο

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Νεοελληνική Γλώσσα

Θεματική ενότητα

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Κρητική Λογοτεχνία

Νέα Ελληνική Γλώσσα, Περιγραφή και Αφήγηση, Κυριολεξία και μεταφορά, Μετωνυμία

Χρονική διάρκεια

3 ώρες

Σύντομη περιγραφή

Μέσα σε διάστημα τριών διδακτικών ωρών οι μαθητές θα έρθουν σε επαφή με κείμενα της Κρητικής Αναγέννησης και θα ανακαλύψουν αφενός τη συγγένεια με την ευρωπαϊκή Αναγέννηση και αφετέρου την πρωτοτυπία που τα χαρακτηρίζει. Επιπλέον, μελετώνται τα στοιχεία εκείνα που διαμορφώνουν την ταυτότητα (τόσο τη μορφολογική όσο και την ιδεολογική) των κειμένων αυτής της περιόδου με σκοπό οι μαθητές να τα αναγνωρίζουν και να τα αξιολογούν και ταυτόχρονα να αντιληφθούν την επίδραση, καθιέρωση και συνέχειά τους στη λογοτεχνική παράδοση. Μέσα από τα αποσπάσματα, όχι μόνο θα αποκτήσουν μια γεύση από την πλοκή και το ύφος του κάθε κειμένου, αλλά και θα κατανοήσουν σε βάθος τα ιδιαίτερα μορφολογικά του στοιχεία, τα σχήματα λόγου, τους τρόπους έκφρασης κτλ που θα αποτελέσει σημαντικό εφόδιο στη γλωσσική και λογοτεχνική τους κατάρτιση.

Διδακτέο κείμενο (αποσπάσματα)

Τα κείμενα που θα αξιοποιηθούν διδακτικά προέρχονται τόσο από τα γνωστότερα της περιόδου (Ερωτόκριτος, Ερωφίλη) όσο και από λιγότερο γνωστά όπως είναι ο Κατζούρμπος καλύπτοντας ουσιαστικά όλα τα είδη που καλλιεργήθηκαν στην Κρήτη της Αναγέννησης. Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές θα αποκτήσουν ταυτόχρονα με τις άλλες δεξιότητες και ειδολογική επίγνωση. Τα αποσπάσματα που έχουν επιλεγεί είναι

κατά το δυνατόν «χαρακτηριστικά» της υπόθεσης και του ύφους του κάθε κειμένου και έτσι παρότι αποσπασματική η επαφή των μαθητών με τα κείμενα θα είναι ικανοποιητική.

Σύνδεση με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Η μελέτη κειμένων της Κρητικής Αναγέννησης που περιλαμβάνεται στο ΑΠΣ της Γ΄ Γυμνασίου ανήκει στο πλαίσιο της γνωριμίας με «μειζονα έργα, ιδρυτικά της νεότερης ελληνικής γραμματείας» εφόσον μάλιστα κάποια από αυτά απαντούν διαχρονικά στην μετέπειτα λογοτεχνική παραγωγή. (πχ Σεφέρης).

Νέα Ελληνική Γλώσσα: Με αφορμή τα αποσπάσματα, οι μαθητές θα ασκηθούν στη διάκριση ευθέως και πλαγίου λόγου και στην κατανόηση της κυριολεξίας και της μεταφοράς (3η ενότητα). Επιπλέον, η διδακτική πρόταση συνδέεται με την 8^η ενότητα και συγκεκριμένα με τα σχήματα λόγου.

Σκοπός

Επιδιώκεται οι μαθητές να

- Να δουλέψουν συνεργατικά σε ομάδες και να αναπτύξουν επικοινωνιακές δεξιότητες για την επίτευξη ενός κοινού στόχου (2021)
- Να αξιοποιούν κριτικά την γνώση και μέσω του αισθητικού κριτηρίου τους, να παίρνουν κριτική θέση απέναντι σε βασικά ζητήματα της ατομικής και κοινωνικής τους ζωής (2021)
- Να είναι σε θέση να κατανοούν το περιεχόμενο ενός κειμένου και να εντοπίζουν σε αυτό πληροφορίες και νοήματα.
- Να αποκομίζουν αισθητική απόλαυση από την ανάγνωση και τη μελέτη της λογοτεχνίας σε συνδυασμό και με άλλες Τέχνες.
- Να αγκαλιάσουν γλωσσικές μορφές του παρελθόντος και να προσεγγίσουν την λογοτεχνία που είναι γραμμένη σ' αυτές με άνεση, οικειότητα και γνήσιο συναίσθημα.

Στόχος

Επιδιώκεται οι μαθητές να

- Να κατανοήσουν το χαρακτήρα της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας.
- Να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τα δομικά και γραμματικά στοιχεία της νεοελληνικής γλώσσας στον προτασιακό και κειμενικό λόγο ώστε να κατανοούν και να αιτιολογούν και τις τυχόν παρεκκλίσεις ή ανατροπές των παραπάνω στοιχείων.
- Να διακρίνουν τις διάφορες αφηγηματικές τεχνικές (περιγραφή- αφήγηση) και πώς αυτές διαμορφώνουν το σκηνικό χωροχρόνο ενός κειμένου
- Να εντοπίζουν και να αναγνωρίζουν σχήματα λόγου και τρόπους έκφρασης

- Να αξιοποιούν τα κειμενικά δεδομένα χρησιμοποιώντας τους κατάλληλους γραμματικοσυντακτικούς όρους (χρόνοι, χρονικά επίπεδα, ρηματικά πρόσωπα)
- Να εκφράζονται δημιουργικά αξιοποιώντας ποικίλους αφηγηματικούς τρόπους (2021)

Μεθόδευση εργασίας

1^η ώρα

Την πρώτη διδακτική ώρα θα ασχοληθούμε με ένα εμβληματικό κείμενο της περιόδου της Κρητικής Αναγέννησης, τον Ερωτόκριτο του Βιντσέντζου Κορνάρου. Το έργο αυτό είναι ένα αφηγηματικό ποίημα με πολλές συγγένειες με τα θεατρικά έργα της εποχής (πεντάπρακτη δομή, ευθύς λόγος κ.ά). Πρότυπό του όπως από νωρίς είχε προκύψει είναι το γαλλικό *Paris et Vienne* όμως ο Κρητικός ποιητής το ξεπέρασε κατά πολύ χάρη στο σφιχτό λόγο και το ζωντανό του ύφος.

Η **υπόθεση** του έργου εκτυλίσσεται σε μια αόριστα προχριστιανική εποχή στην Αθήνα όπου ο βασιλιάς Ηράκλης αρνείται να δώσει την κόρη του στο γιο του συμβούλου του, Ερωτόκριτο ακόμη κι όταν αυτός νικά σε μονομαχία προς τιμήν της. Ο Ερωτόκριτος ξενιτεύεται για να σωθεί και επιστρέφει όταν η Αθήνα πολιορκείται από εχθρούς, μεταμφιεσμένος ωστόσο, και σώζει τον βασιλιά. Εκείνος του υπόσχεται την κόρη του όμως η Αρετούσα αρνείται πεισματικά. Όταν τελικά ο Ερωτόκριτος δοκιμάσει την αγάπη της, της αποκαλύπτεται και γίνονται οι γάμοι.

Κείμενο. Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι οι πρώτοι στίχοι του έργου

Ερωτόκριτος («Εισαγωγή». Βιντσέντσος Κορνάρου/Ερωτόκριτος, κριτ. έκδ.-εισαγ.-σημ.-γλωσσ.: Στυλιανός Αλεξίου, 1980)

ΠΟΙΗΤΗΣ

*1 Του Κύκλου τα γυρίσματα, που ανεβοκατεβαίνουν,
και του Τροχού, που ώρες ψηλά κι ώρες στα βάθη πηαίνουν·
και του Καιρού τα πράματα, που αναπαημό δεν έχουν,
μα στο Καλό κ' εις το Κακό περιπατούν και τρέχουν·
και των Αρμάτω' οι ταραχές, όχθηρες, και τα βάρη, 5
του Έρωτος οι μπόρεςες και τση Φιλιάς η χάρη·
αυτάνα μ' εκινήσασι τη σήμερον ημέραν,
ν' αναθιβάλω και να πω τά κάμαν και τά φέραν
σ' μιá Κόρη κ' έναν Άγουρο, που μπερδευτήκα' ομάδι
σε μιá Φιλιάν αμάλαγη, με δίχως ασκημάδι. 10*

Τα **θέματα** του έργου

1. Έρωτας (ήδη στον τίτλο του έργου), το επιφανέστερο αλλά όχι το μόνο (στ. 6)
2. Οι μεταβολές της τύχης (στ. 1-4)

3. Οι πολεμικές συγκρούσεις (στ. 5)
4. Η φιλία (στ. 6)
5. Το «πρέπον» (στ. 10)

Το πρώτο θέμα που ανακοινώνει ο ποιητής είναι οι μεταβολές της τύχης την οποία αναφέρει μετωνυμικά μόνο ως τροχό που γυρίζει. Η αναφορά αυτή στη δύναμη που ασκεί η μοίρα στη ζωή των ανθρώπων ήταν **κοινός τόπος** στη μεσαιωνική δημόδη λογοτεχνία και υπογραμμίζει το ευμετάβλητο της ανθρώπινης ύπαρξης περισσότερο παρά την υποταγή του ανθρώπου ως άβουλο και παθητικό ον. Τα θέματα του έρωτα και του πολέμου εναλλάσσονται στο έργο με μεγάλη ποικιλία μορφών ενώ συχνά το ένα προσιδιάζει νοηματικά αλλά και εκφραστικά στο άλλο. Η φιλία, τέλος, και το ηθικά πρέπον είναι θέματα που διατρέχουν το κείμενο και εμπλουτίζουν τις διαπροσωπικές σχέσεις.

Απόσπασμα 2

- Κι όντεν η νύκτα η δροσερή κάθ' άνθρωπο αναπεύγει, 375*
και κάθε ζο να κοιμηθεί τόπο να βρει γυρεύγει,
ήπαιρνεν το λαγούτο του, κ' εσιγανοπορπάτει,
κ' εκτύπα-ν το γλυκιά-γλυκιά ανάδια στο Παλάτι.
- 14 *Ήτον η χέρα ζάχαρη, φωνή είχε σαν τ' αηδόνη·*
κάθε καρδιά, να του γρικά, κλαίγει κι αναδακρύνει. 380
Ήλεγεν κι ανεθίβανεν της Ερωτιάς τα Πάθη,
και πως σ' Αγάπη εμπέρδεσεν, κ' εψύγη κ' εμαράθη.
Κάθε καρδιά ανελάμπανεν, αν ήτο σαν το χιόνι,
σ' έτοια γλυκότατη φωνή κοντά να τση σιμώνει·
εμέρωνε όλα τ' άγρια, τα δυνατά απαλαίναν, 385
στο νουν τ' ανθρώπου ό,τι ήλεγε, με λύπηση επομέναν·
εμίλειε παραπόνεσες που τσι καρδιές εσφάζα',
το μάρμαρον εσπούσανε, το κρούσταλλον εβράζα' [...]
- 15 *Μ' απ' όλους κι όλες πλιά γλυκιά ήσα' στην Αρετούσα,*
και τα τραγούδια ξυπνητή συχνιά την εκρατούσα· 410
κι οληνυκτίς ανάπαψη δεν είχε, να λογιάζει
ποιός είναι αυτός που τραγουδεί και βαρυναστενάζει.
Και μέρα-νύκτα η Πεθυμιά πληθαίνει να τ' ακούγει,
μη γνώθοντας, κι ο Έρωτας, όντε γελά, μας κρούγει.

Ο ποιητής δεν παραθέτει τους στίχους από τα τραγούδια του Ερωτόκριτου στο παράθυρο της Αρετούσας τις νύχτες αλλά μας δίνει γλαφυρές εικόνες για την επίδραση που έχουν αυτά σε όσους τα ακούνε και πιο συγκεκριμένα στην Αρετούσα. Τι σχήματα λόγου χρησιμοποιεί για να αποδώσει την επίδραση αυτή;

Σε τι στίχο είναι γραμμένος ο Ερωτόκριτος;

Το μέτρο που χρησιμοποιεί ο ποιητής είναι ο **ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος**. Ας τον δούμε αναλυτικά.

Ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος αποτελείται από δεκαπέντε συλλαβές σε έναν στίχο με συνήθη τομή μετά την όγδοη συλλαβή, στη μέση δηλαδή περίπου του στίχου, όπου διαβάζοντας παίρνουμε μια μικρή αναπνοή. Ο ίαμβος, το δομικό συστατικό του στίχου είναι η ακολουθία μιας άτονης και μιας τονισμένης συλλαβής με αποτέλεσμα να έχουμε επιτονισμένες τις συλλαβές με ζυγό αριθμό σειράς (2, 4, 6, 8, 10, 12, 14). Ένα χαρακτηριστικό του ιαμβικού δεκαπεντασύλλαβου είναι η ολοκλήρωση του νοήματος στο πλαίσιο του στίχου (δεν υπάρχει δηλαδή διασκελισμός) και η συχνά οργανική σχέση του πρώτου με το δεύτερο ημιστίχιο (πχ επανάληψη, άρση-θέση κλπ).

Δραστηριότητα: Τι φαντάζεστε ότι έλεγαν οι στίχοι που τραγουδούσε στην αγαπημένη του; Γράψτε α) ένα ερωτικό τραγούδι σε ελεύθερο στίχο β) ένα σύντομο ποίημα στο οποίο θα αναφέρεστε στην επίδραση που έχει μέσα σας κάτι που σας συγκινεί, ένα τραγούδι, ένα γεγονός, μια τοποθεσία, ένα πρόσωπο ή και ένα φαγητό χωρίς να το αναφέρετε ονομαστικά.

1. Ερωτικό τραγούδι

Πέρναγες και μύριζαν λουλούδια
Δρόσιζε ο αέρας γιασεμιά
Γέμιζε ο δρόμος μας τραγούδια
Κέρναγες λουκούμια τα παιδιά

Τ' όνομά σου ήταν Περσεφόνη
Έφερνες την Άνοιξη ξανά
Άρωμα τα στήθη μου φουσκώνει
Σαν περνάς στη σκέψη μου κλεφτά

Έμοιαζες με μνήμη ξεχασμένη
Που ξυπνά μια νύχτα μυστικά
Τα μαλλιά σου ρίγανη κομμένη
Βασιλικός στα δάχτυλα σφιχτά

2. Πώς να πεις ότι ... χωρίς να πεις ότι... (To show, not to tell)

Για ένα φουστάνι κλαις κι αναστενάζεις
τις μαύρες που περνάς θρηνείς στιγμές
συνέχεια το ρολόι σου κοιτάζεις
τον ήλιο πια να βλέπεις λες δε θες
και στο βυθό σιγά σιγά βουλιάζεις

Γύρισε επιτέλους στη ζωή σελίδα
άφησε απ' τη σχισμή να μπει το φως
τη μέσα πάλι ψάξε αρχαία πυξίδα
στην κολυμβήθρα βούτα Αδάμ αγνός
λάξευσε στη φωτιά νέα ασπίδα

Στο πανηγύρι φώτα και παιχνίδια
φθηνήπραμάτεια μα ακριβά φιλιιά
πώς να αγοράσεις εσύ με αντικλείδια
πώς να ξεσφίξεις την αιώνια θηλιιά
σκουριάσαν τα καινούρια σου φτιασίδια

Δες στο σκοτάδι, τα πρώτα μάτια βάλε
του παιδιού που σκιρτά να γεννηθεί
το φως σε οδηγεί, μη στέκεις πάρε
το μονοπάτι το γυμνό προς τη ζωή
και το φόβο απ' την ψυχή σου βγάλε

2^η ώρα

Απόσπασμα: Ερωφίλη (Πρόλογος)

Υπόθεση: Η Ερωφίλη, κόρη του βασιλιά Φιλόγονου και ο Πανάρετος, ένα ορφανό βασιλόπουλο μεγαλώνουν μαζί στην βασιλική αυλή και μεγαλώνοντας ερωτεύονται και παντρεύονται μυστικά. Ο Φιλόγονος, ωστόσο, αντιτίθεται σφοδρά στον γάμο, διατάζει να σκοτώσουν τον Πανάρετο και προσποιούμενος ότι δέχεται τελικά την ένωση των νέων, στέλνει ως γαμήλιο δώρο στην κόρη του την καρδιά του αγαπημένου της. Μόλις εκείνη συνειδητοποιεί τι συμβαίνει, αυτοκτονεί. Εκδίκηση για τον άδικο χαμό των δύο νέων παίρνει ο χορός των γυναικών που σκοτώνει τον βασιλιά Φιλόγονο.

Τον πρόλογο της Ερωφίλης εκφωνεί διαλύοντας κάθε αμφιβολία για το θέμα, την έκβαση και το είδος του έργου, ο Χάρος. Όπως φαίνεται, ο ίδιος δεν αποκαλύπτει το όνομά του παρά μιλά με γλαφυρό τρόπο για την εντύπωση που αφήνει και τον τρόπο που δρα. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ωστόσο πως οι θεατές της παράστασης ήταν σίγουροι για την προσωπικότητα που εμφανιζόταν στην εναρκτήρια σκηνή του έργου καθώς ο ηθοποιός θα ήταν ντυμένος αναλόγως και θα κρατούσε όπως λέει ο ίδιος ένα δρεπάνι, εικόνα γνώριμη και αδιαμφισβήτητη ως προς την ταυτότητά της.

ΧΑΡΟΣ

Ἡ ἄγρια κι ἀνελύπητη καὶ σκοτεινὴ θεωρία μου
καὶ τὸ δραπάνι ὁποῦ βαστῶ, καὶ τοῦτα τὰ γδυμένα μου
κόκκαλα, κ' οἱ πολλὲς βροντὲς κ' οἱ ἀστραπεὺς ὁμάδι
ὁποῦ τὴ γῆν ἀνοίξασι κ' ἐβγήκα ἀπὸν Ἄδη,
ποιός εἶμαι μοναχά τωνε, δίχως μιλιὰ, μποροῦσι
νὰ φανερώσου σήμερο σ' ὄσους μὲ συντηροῦσι.
Μ' ὄλον ἐτοῦτο πεθυμῶ γιὰ πλιὰ θαράπεψή μου,
ποιός εἶμαι νὰ σᾶς δηγηθῶ καὶ ποιὰ 'ναί ἢ μπόρεσή μου.
Ἐγὼ 'μαι ἐκεῖνος τὸ λοιπὸ ἀπ' ὄλοι μὲ μισοῦσι
καὶ σκυλοκάρδη καὶ τυφλὸ κι ἄπονο μὲ λαλοῦσι·
ἐγὼ 'μαι ἀπὸν τσι βασιλιὺς τσι μπορεμένους οὔλους,
τσι πλούσους καὶ τσ' ἀνήμπορους, τσ' ἀφέντες καὶ τσι δούλους,
τσι νέους καὶ τσι γέροντες, μικροὺς καὶ τσι μεγάλους,
τσι φρόνιμους καὶ τσι λολοὺς κι ὄλους τσ' ἀθρώπους τσ' ἄλλους,
γιαμιὰ γιαμιὰ, ὄντε μοῦ φανεῖ, ρίχνω καὶ θανατώνω,
κ' εἰς τὸν ἀθὸ τῆ νιότης τως τσι χρόνους τως τελειώνω. (Στυλιανός & Αποσκίτη,
Ερωφίλη, τραγωδία Γεωργίου Χορτάτση, 1988)

Δραστηριότητα: Διαλέξτε μια έννοια αφηρημένη και περιγράψτε την προσωποποιώντας την χωρίς να την αναφέρετε ονομαστικά. Χρησιμοποιήστε ποικιλία σχημάτων λόγου, εκφραστικούς τρόπους και εικόνες (ακουστικές, οσφρητικές, οπτικές). Μπορείτε να επιλέξετε δύο αντίθετες έννοιες και να τις παρουσιάσετε διαλογικά.

Νύμφη με λένε του Βορρά

Του στρατηλάτη αίμα

Για κάθε ξένο αγκαλιά

Παντ' άγρυπνο το βλέμμα

Αιώνες έζησαν εδώ

Ρωμαίοι, Τούρκοι, Εβραίοι

Εμπόριο θαλασσινό

Σε κάθε λογής μέρη

Τον Πύργο έχω το Λευκό

Σημάδι και καμάρι

Σίνδο, Πυλαία, Αλκαζάρ

Λαδάδικα, Τσινάρι

Γεύσεις μα και χρώματα

Κάστρα και μοναστήρια

Σπάνια αρώματα

Μέσα στα πατητήρια

Δραστηριότητα: Φανταστείτε ότι προλογίζει το έργο η Ζωή (ή κάποια αντίθετη με τον Χάρο έννοια). Τι πιστεύετε ότι θα έλεγε; Ποια τα συναισθήματά της;

Πολλοί θε να ρωτήσετε

Πολλοί θ' αναρωτιέστε

Τι τάχα θέλω εγώ εδώ

Γιατί σιμά γυρίζω

Εγώ είμαι εκείνη που χαρά

Φέρνει στα σπιτικά σας

Σαν στης γυναίκας τα σπλαχνά

Φωλιάζω μυστικά σας

Σκορπίζω γύρω μου σπορά

Γεννήματα ανατρέφω

Καρπούς, φρούτα λαχταριστά

Στους κλώνους μεγαλώνω

Στους νέους μέσα κάθομαι

Και τη φωτιά φουντώνω

Ανάβω πόθους κι έρωτες

Στα πάθη τους μορφώνω

Μα σαν ζυγώσει ο Χάροντας

Κάνω ένα βήμα πίσω

Το θέλημά του κάνοντας

Για λίγο πριν κερδίσω

Τη μάχη αυτή θα δείτε εδώ

Την πάλη την αγρία

Ποιος θα κερδίσει δεν θωρώ

Σκληρή ποτέ είναι η μοίρα

Απόσπασμα: Φορτουνάτος, Μάρκος Αντώνιος Φώσκολος

Τύχη:

*Τούτη μου η σβίγα, σπού κρατώ στο χέρι και γυρίζω,
τούτα τα μάτια, σπού ως τυφλή παντοινά σφαλίζω,
ετούτη μου η κεφαλή, σπού με χρουσά ντυμένη
μαλλιά είναι στην ομπρός μερά και οπίσω μαδισμένη,
ετούτες οι φτερούγες μου σπού ανοιγοσφαλίζω
και όλο τον κόσμο έτσι απά και γλήγορα γυρίζω,
ετούτοι σπού εις τη σβίγα μου βλέπετε και γυρίζου
κι άλλοι στο βάθος κείτουνται κι άλλοι ψηλά καθίζου
κι άλλα σημάδια πλιότερα σπού σ' εμέ θωρείτε
κρίνω πως να 'ναι αφορμή ποια 'μαι να θυμηθήτε.*

Πρόλ. 1-8 (Vincent, 1980)

Δραστηριότητα: Στο έργο του Μαρκαντώνιου Φώσκολου τον Πρόλογο προσφωνεί η Τύχη. Μπορείτε να εντοπίσετε τα κοινά μοτίβα με τον πρόλογο της Ερωφίλης; Ποια χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Τύχης είναι αυτά που αναφέρει στο κοινό για να την αναγνωρίσουν; Τι σχέση έχει με τον τίτλο του έργου;

3. Διδακτικό σενάριο

Τίτλος

Οι δεκαετίες πριν από την Επανάσταση. Νεοελληνικός Διαφωτισμός

Προτεινόμενη τάξη

Γ' Γυμνασίου

Διδακτικό αντικείμενο

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Νεοελληνική Γλώσσα

Θεματική ενότητα

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας,

Νέα Ελληνική Γλώσσα, Περιγραφή και Αφήγηση, Κυριολεξία και μεταφορά, Μετωνυμία

Χρονική διάρκεια

2 ώρες

Σύντομη περιγραφή

Μέσα σε διάστημα δύο διδακτικών ωρών οι μαθητές θα έρθουν σε επαφή με κείμενα της περιόδου του Διαφωτισμού και θα κατανοήσουν τη λειτουργία τους ως προπαρασκευαστικό στάδιο για την Ελληνική Επανάσταση. Μέσα στην περίοδο αυτή συνυπάρχουν γλωσσικές και ιδεολογικές τάσεις που φαινομενικά ήταν αντικρουόμενες, είχαν ωστόσο κοινή σκοποθεσία την πνευματική αναγέννηση και ως απώτερο στόχο την εθνική απελευθέρωση κάτι που ενώνει τους εκπροσώπους της με το πέρασμα του χρόνου και τους εντάσσει έστω και αργοπορημένα στο κίνημα του Διαφωτισμού που είχε επικρατήσει λίγο νωρίτερα στην Ευρώπη. Θα συναντήσουμε έτσι αποσπάσματα σε γλώσσα καθαρεύουσα, δημοτική αλλά και τη ριζοσπαστική πρόταση του Γιάννη Βηλαρά, αποσπάσματα στα οποία υπάρχουν τόσο επαναστατικές διακηρύξεις όσο και καλέσματα σε διονυσιακά ξεφαντώματα, τάσεις αντιθετικές μόνο στην επιφάνειά τους.

Διδακτέο κείμενο (αποσπάσματα)

Τα αποσπάσματα που έχουν επιλεγεί για αυτή τη διδακτική ενότητα αν και ανήκουν στην ίδια χρονική περίοδο αντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικές λογοτεχνικές τάσεις και πρακτικές. Την πρώτη διδακτική ώρα θα ασχοληθούμε με δύο αποσπάσματα, ένα από τον Παπατρέχα του Αδαμάντιου Κοραή και το άλλο από τον Θούριο του Ρήγα Βελεστινλή (Φεραίου). Οι δύο αυτοί λόγιοι ανήκουν σε δύο διαφορετικές φάσεις του

νεοελληνικού Διαφωτισμού αλλά τους ενώνει το αγωνιστικό πνεύμα και η επαναστατική διάθεση η οποία πηγάζει από την πνευματική αναγέννηση του έθνους. Τη δεύτερη διδακτική ώρα θα την αφιερώσουμε σε δύο ποιητές, τον Ιωάννη Βηλαρά και τον Αθανάσιο Χριστόπουλο τους οποίους ενώνει η υπεράσπιση της δημοτικής γλώσσας και τα κοινά μοτίβα και πρόσωπα-σύμβολα της μυθολογίας που παρελαύνουν στο έργο τους και η ανάλαφρη (σχεδόν ανακρεόντεια) διάθεση που τους διακρίνει. Από τον Ιωάννη Βηλαρά, θα δούμε και δύο πεζά αποσπάσματα, το ένα από μια επιστολή του στον Αθανάσιο Ψαλίδα και το άλλο από το ριζοσπαστικό για τα γλωσσικά δεδομένα έργο του, τη «Ρομέηκη Γλώσσα», μια προσπάθεια θέσπισης φωνητικής γραφής. Οι μαθητές θα έχουν έτσι την ευκαιρία να έρθουν σε επαφή με κείμενα διαφορετικών γλωσσικών αλλά και ιδεολογικών επιλογών που όλες ωστόσο συγκλίνουν στις ιδέες του Διαφωτισμού που λίγο νωρίτερα έβγαλε την Ευρώπη από τον σκοταδισμό και άνοιξε το δρόμο προς έναν νέο κοινωνικό ιστό με περισσότερο αστικό αέρα.

Σύνδεση με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Νεοελληνικός Διαφωτισμός, συμβολή στη διαμόρφωση των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών.

Σκοπός

Επιδιώκεται οι μαθητές να

- Να εξασκηθούν στη γλωσσική παραγωγή και τη λογοτεχνική έκφραση (2021)
- Να χρησιμοποιούν τα γλωσσικά και λογοτεχνικά ερεθίσματα με τρόπο τέτοιο ώστε να απηχούν στην καθημερινότητά τους με τις ιδεολογικές και πνευματικές προεκτάσεις της. (2021)
- Να είναι σε θέση να κατανοούν το περιεχόμενο ενός κειμένου και να εντοπίζουν σε αυτό πληροφορίες και νοήματα.
- Να κατανοήσουν την αισθητική λειτουργία της λογοτεχνίας, να βιώσουν την απόλαυση της ανάγνωσης ως δράσης ανεξάρτητης με μόνο στόχο την πνευματική ανάταση και ανάπαυση. (2021)
- Να αγκαλιάσουν γλωσσικές μορφές του παρελθόντος και να προσεγγίσουν την λογοτεχνία που είναι γραμμένη σ' αυτές με άνεση, οικειότητα και γνήσιο συναίσθημα. (2021)

Στόχος

Επιδιώκεται οι μαθητές να

- Να κατανοήσουν το χαρακτήρα της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας ως απαύγασμα των λογοτεχνικών και γλωσσικών εξελίξεων του παρελθόντος και να εντοπίζουν σ' αυτόν ρήξεις και συνέχειες, ομοιότητες και διαφορές.
- Να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τα δομικά και γραμματικά στοιχεία της νεοελληνικής γλώσσας στον προτασιακό και κειμενικό λόγο ώστε να

κατανοούν και να αιτιολογούν και τις τυχόν παρεκκλίσεις ή ανατροπές των παραπάνω στοιχείων.

- Να εντοπίζουν τους ποικίλους αφηγηματικούς τρόπους και να ερμηνεύουν τα σύμβολα (πχ μυθολογικά πρόσωπα) κατανοώντας τη λειτουργία τους
- Να αξιοποιούν τα κειμενικά δεδομένα χρησιμοποιώντας τους κατάλληλους γραμματικοσυντακτικούς όρους (χρόνοι, χρονικά επίπεδα, ρηματικά πρόσωπα)
- Να εκφράζονται δημιουργικά αξιοποιώντας ποικίλους αφηγηματικούς τρόπους(2021)

Μεθόδευση εργασίας

1^η ώρα

Την πρώτη ώρα οι μαθητές έρχονται σε επαφή με ένα πεζό κείμενο του Αδαμάντιου Κοραή στη γλώσσα που συνδέθηκε άρρηκτα με το πρόσωπό του (πολλοί την αποκαλούσαν κορακιστικά) και ονομάστηκε «καθαρεύουσα» επειδή ακριβώς προσπάθησε να καθαρίσει την τότε ομιλούμενη από δήθεν βαρβαρισμούς που είχαν εισχωρήσει σε αυτήν με το πέρασμα των αιώνων και την πολύχρονη υποδούλωση των Ελλήνων σε αλλόγλωσσο λαό.

(Αδαμάντιος Κοραής, ο Παπατρέχας, 1811, Εστία 2009, επιμ. Άλκης Αγγέλου)

Πριν σοφισθή την προγονικήν ημών σοφίαν, περιήρχετο τα χωρία της Χίου, να συνευφραίνεται με τους άλλους ιερέας φίλους του· αλλά τώρα, παρά την φιλικήν ταύτην επίσκεψιν, ασχολείται και εις έρευναν παλαιών επιγραφών ελληνικών ή λειψάνων τέχνης αρχαίας οποιωνδήποτε. Αν η επιγραφή ή το λείψανον δύναται να μεταφερθή, το φέρει αυτός εις την Βιβλιοθήκην της πόλεως· αν είναι ολίγον βαρύτερον, μεταχειρίζεται την βοήθειαν των Βολισσινών, διά να το καταβάση εις την πόλιν· αν όμως σιμά του βάρους είναι και προσκολλημένον εις την γην, δίδει την είδησιν εις τους πολίτας, διά να γνωρίζωσι καν τον τόπον και ν' αγρυπνώσιν εις την φύλαξιν αυτού. Είχε πρότερον μεγάλην εύνοιαν εις τους Άγγλους, εκ των οποίων εγνώρισε πολλούς περιηγητάς· αφού όμως έμαθεν ότι μας γυμνώνουσι καθημέραν από τα πολύτιμα της προγονικής δόξης δείγματα και τα μεταφέρουσιν εις την Αγγλίαν, όπου η θέα των γίνεται εις τους λοιπούς Ευρωπαϊούς δύσκολος, και εις ημάς τους ταλαιπώρους κτήτορας αδύνατος, δεν αρκείται πλέον να τους βλέπη και να τους παρατηρή με ζηλοτυπίαν· αλλ' ευθύς, όταν ακούση Άγγλον επιδημούντα εις την Χίον, το μηνύει πρώτον εις τους Βολισσινούς, έπειτα πέμπει αποστόλους εις τα λοιπά χωρία, και εμπνέει εις όλων των κατοίκων τας ψυχάς τόσον φόβον, όσον ήθελεν εμπνεύσειν και παρουσία ληστών. Πως ήτο δυνατόν, φίλε μου, να κρατήσω τον γέλωτα, όταν με ηρώτησε, με τα σωστά του, αν ήτο δυνατόν να στήσωμεν εις τα κεραμίδια της Βολισσινής εκκλησίας τηλεγραφικόν όργανον(!) να μηνύη γρηγορώτερα εις όλα τα πέρατα της νήσου τους κινδύνους των κατοίκων.

– Α! μ' έλεγε μίαν των ημερών, αν είχα εξουσίαν!

– Τι ήθελες κάμειν, Δέσποτά μου;

– Να περιέλθω όλην την Ελλάδα, να συναθροίσω όσα ήτο δυνατόν να εύρω αντίγραφα ελληνικά, λιθικά επιγραφάς και τέχνης λείψανα παντοία, και να τα θησαυρίσω όλα εις την πόλιν μας.

– Και σε το συγχωρούσιν αι άλλαι πόλεις;

– Όλη η Ελλάς σήμερα είναι μία ψυχή και μία πόλις· κανείς από τους όντως φιλογενείς Έλληνας δεν στοχάζεται την Χίον ως πόλιν χωριστήν, αλλ' ως της μεγάλης και κοινής πόλεως τον αρμοδιώτερον τόπον εις φυλακήν τοιούτων κειμηλίων.

– Έπειτα, Δέσποτά μου;

– Έπειτα; Εις μεν τους Έλληνας εντοπίους και ξένους ν' αφήνω να τα θεωρώσι δωρεάν· εις δε τους αλλογενείς να τα δείχνω με πληρωμήν

-Αλλά συγχώρησέ με να σε είπω ότι μεταβάλλεις το πράγμα εις εμπορίαν. Αλλογενής ήμην κι εγώ εις τους Παρισίους, όπου ευρίσκονται πολλά τοιαύτα συναθροισμένα των προγόνων μας κειμήλια· αλλά το κοινωνικότατον και φιλανθρωπότατον γένος των Γάλλων εις όλους όλα τα εκατάστησε κοινά· ώστ' είναι τόσον εύκολον σχεδόν να εμβής εις τας Βιβλιοθήκας και τα Μουσεία των, όσον και εις τον ίδιον σου οίκον.

– Αλλ' ούδ' εγώ την πληρωμήν δεν την ζητώ ως μισθόν.

– Ως τι λοιπόν;

– Την επιβάλλω ως ποινήν δι' όσα μας εστέρευσαν, και δεν παύουν να μας στερεύωσι καθημέραν. Συγχωρημένη, ή μάλλον επαινετή ήταν η αχόρταστος επιθυμία να γυμνώνωσι την Ελλάδα από τα καλά της, εν όσω η Ελλάς εκοιμάτο εις τον χάλκινον ύπνον της βαρβαρότητος· διότι τότε δεν μας έκλεπταν, αλλ' έσωζαν από την παιδευσίαν, ως από Χάρυβδιν, τα σωτηρίας άξια κειμήλια των προγόνων μας.

Δραστηριότητα 1: Εντοπίστε από δύο λεξιλογικά, συντακτικά και γραμματικά στοιχεία τα οποία δεν χρησιμοποιούμε πλέον στην ομιλούμενη γλώσσα και γράψτε τους αντίστοιχους τύπους της νεοελληνικής γλώσσας.

Στη συνέχεια, διαβάζουμε τον Θούριο του Ρήγα Φεραίου (απόσπασμα), ένα κείμενο άρρηκτα συνδεδεμένο στις αναμνήσεις των μαθητών με τις σχολικές γιορτές και συγκεκριμένα με την επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου 1821. Προσπαθούμε να εντοπίσουμε σ' αυτό πέρα από τις προτροπές για τον αγώνα και την εξέγερση, στοιχεία του γλωσσικού οργάνου του Ρήγα και ενδείξεις που υπογραμμίζουν την παράλληλη και ταυτόχρονη πνευματική ανάταση του έθνους ως προϋπόθεση για την εθνική απελευθέρωση. Η πνευματική αυτή ανάταση υπό ποιες συνθήκες θα πραγματοποιηθεί; Τι είναι αυτό που ευαγγελίζεται ο Ρήγας ως βασική αλλαγή προκειμένου να συντελεστεί πραγματική απελευθέρωση; Τι σχέση έχουν οι προγραμματικές αυτές θα λέγαμε δηλώσεις με τον Διαφωτισμό;

Ρήγας Βελεστινλής, Θούριος, *Απάνθισμα κειμένων*,
Βουλή των Ελλήνων

*Ως πότε, παλληκάρια, να ζούμεν στα στενά,
μονάχοι, σαν λιοντάρια, στες ράχες, στα βουνά;
Σπηλιές να κατοικούμεν, να βλέπωμεν κλαδιά,
να φεύγωμ' απ' τον κόσμον, για την πικρή σκλαβιά;
Να χάνωμεν αδέρφια, Πατρίδα και γονείς,
τους φίλους, τα παιδιά μας κι όλους τους συγγενείς;*

*Καλλιό 'ναι μίας ώρας ελεύθερη ζωή,
παρά σαράντα χρόνοι σκλαβιά και φυλακή!*

*Τι σ' ωφελεί αν ζήσης και είσαι στη σκλαβιά;
Στοχάσου πως σε ψένουν καθ' ώραν στη φωτιά.
Βεζίρης, Δραγουμάνος, Αφέντης κι αν σταθής,
ο Τύραννος αδίκως σε κάμει να χαθής·
δουλεύεις όλ' ημέρα σε ό,τι κι αν σοι πη,
κι αυτός πασχίζει πάλιν το αίμα σου να πιη.
Ο Σούτζος κι ο Μουρούζης, Πετράκης, Σκαναβής,
Γκίκας και Μαυρογένης, καθρέπτης είν' να ιδής.
Ανδρείοι καπετάνοι, παπάδες, λαϊκοί,
σκοτώθηκαν, κι αγάδες, με άδικον σπαθί·
κι αμέτρητ' άλλοι τόσοι, και Τούρκοι και Ρωμιοί,
ζωήν και πλούτον χάνουν, χωρίς καμιά 'φορμή.*

*Ελάτε μ' έναν ζήλον σε τούτον τον καιρόν,
να κάμωμεν τον όρκον επάνω στον Σταυρόν·
συμβούλους προκομμένους, με πατριωτισμόν,
να βάλωμεν, εις όλα να δίδουν ορισμόν·
οι Νόμοι να 'ν' ο πρώτος και μόνος οδηγός,
και της Πατρίδος ένας να γένη αρχηγός·
γιατί κι η αναρχία ομοιάζει την σκλαβιά·
να ζούμε σαν θηρία είν' πλιο σκληρή φωτιά.
Και τότε, με τα χέρια ψηλά στον ουρανόν,
ας πούμ' απ' την καρδιά μας ετούτα στον Θεόν*

Ωρα 2^η

Διαβάζουμε δύο από τα ποιήματα του Αθανάσιου Χριστόπουλου στα οποία ο ποιητής έχει χρησιμοποιήσει το ίδιο λεκτικό μοτίβο για δύο διαφορετικά θέματα. Το πρώτο με τίτλο «Απόφαση» ανήκει στα Λυρικά ποιήματα ενώ στο δεύτερο με όχημα την ίδια φόρμα ορκίζεται στο κρασί. Κι έτσι μπαίνουμε στα Βακχικά του ποιήματα, από τα οποία θα διαβάσουμε την «Κατάρα».

ΑΠΟΦΑΣΗ

*Να μη φθάσω, να μη ζήσω
αν μια μέρα δεν φιλήσω!
Κι αν πεθάνω, ν' αποθάνω
στα φιλάκια μου επάνω.*

*Αφροδίτη οπου λείπει,
η ζωή 'ναι πάντα λύπη·
κι όπου δεν γελάει ο Έρωας,
εκεί πάντα κλαίει το μέρος.*

*Αφροδίτη κι Έρωτά μου,
εσείς είσθε τα καλά μου.
Μετ' εσάς μαζί θα ζήσω,
και μ' εσάς θα ξεψυχήσω.*

ΚΑΤΑΡΑ

*Να μη φθάσω, να μη ζήσω,
αν μια μέρα δεν μεθύσω!
Κι αν πεθάνω, να πεθάνω
στο ποτήρι μου απάνω.*

*Την αμέθυστη ζωή μου
να την έχουν οι εχθροί μου.
Μόν' εκείνοι όσο ζήσουν
να μη φθάσουν να μεθύσουν.*

*'Όπ' ο Βάκχος δεν σφυρίζει
κι η ποτήρα δεν γυρίζει,
η ζωή 'ν' τη αληθεία
αιωνία τυραννία.*

Λυρικά / Αθανάσιος Χριστόπουλος, επιμ. Ελένη Τσαντσάνογλου, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη
Ποίηση, τ. 2, Ερμής, Αθήνα, 1970

Δραστηριότητα: Γράψτε ένα ποίημα με ίδιους του δύο πρώτους στίχους και θέμα ελεύθερο αλλά πάντως διατηρώντας το εύθυμο κλίμα που χαρακτηρίζει τον ποιητή. Διατηρήστε επίσης την ομοιοκαταληξία, τον αριθμό των στίχων και τον ρυθμό του αρχικού ποιήματος.

Απάντηση:

Να μη φθάσω, να μη ζήσω

Αν μια μέρα δεν τσικνίσω

Κι αν πεθάνω, να πεθάνω

Στο σουβλάκι μου απάνω

Πράσινα και λαχανάκια

Να τα τρώνε τα αρνάκια
Για να παίρνουν νοστιμάδα
Σαν τους βάζω μαρινάδα

Στο νοσοκομείο τράβα
Αν σ' αρέσει η φασολάδα
Κι αν ρεβύθια μαγειρεύεις
Στην καρδιά με σημαδεύεις

Τέλος, διαβάζουμε δύο πεζά κείμενα και ένα ποίημα του Ιωάννη Βηλαρά, μιας ιδιαίτερης προσωπικότητας με ριζοσπαστικές απόψεις και προτάσεις για την γλώσσα. Οι απόψεις του γι αυτήν είναι συγκεντρωμένες και εφαρμοσμένες στο έργο του Ρομέκη Γλώσα όπου προσπαθεί να συντάξει μια φωνητική γραμματική της ομιλούμενης εκείνης της εποχής. Στην επιστολή του προς τον Αθανάσιο Ψαλίδα, σημαντικό Γιαννιώτη λόγιο, υπέρμαχο επίσης της δημοτικής γλώσσας.

Ιωάννη Βηλαρά, Ο Λογιώτατος ή ο Κολοκυθούλης (αποσπάσματα)

[...] η πολλή σπουδή χαλνάει τη γνώση. [...]

Αμ' δε μου λες, παιδί μου· όταν λες το «ψωμί» ψωμίον, οπού από τους Έλληνας ονομάζονταν «άρτος», μη παντεχαίνεις να το λες [αρχαία] ελληνικά; Το αγοράζεις φτηνότερο ή το τρως με περισσότερη νοστιμάδα; Φοβάσαι τάχα να ειπείς το νερό νερό, οπού το λέγεις νηρόν, κι οπού οι Έλληνες το 'λεγαν «ύδωρ», για να μη γένει λάδι; Μακάρι να είχαν τα λόγια τη δύναμη να μεταμορφώνουν τα πράματα! [...] Η διαφορά από τον σπουδαίον [= σπουδασμένο] εις τον αμαθή δεν είναι άλλο από την ταχτική ή άταχτη παράσταση των ιδεών τους. [...]

[πηγή: Λέανδρος Ι. Βρανούσης (επιμ.), *Οι πρόδρομοι*, Βασική Βιβλιοθήκη "Αετού", αρ. 11, Ι.Ν. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1955, σ. 303]

[Επιστολή στον Αθανάσιο Ψαλίδα]⁴

Σοφολογιότατε:

Αυτοί οι αερόμυαλοι προκομμένοι κατηγορούν τη μητρική τους γλώσσα, γιατί την έχασαν, και επαινούν μια γλώσσα οπού δεν την ξέρουν. Έχασαν τη φυσική τους γλώσσα

⁴ <http://psifiakaarxeia.academyofathens.gr/rec.asp?id=79452>

ευθύς οπού αρχίνησαν στα σκολειά να παπαγαλίζουν το Λάσκαρη και να ξερομασούν το Γαζή. Δεν ξέρουν τη γλώσσα οπού αγωνίζονται να ορθώσουν, γιατί δε μπορούν ποτέ να τη μιλήσουν καθώς τη γράφουν, ούτε θα τη γράψουν ποτέ καθώς τη φαντάζονται. Τι είναι λοιπόν αυτή η διάλεχτο, οπού τόσο μας εκθειάζουν και μας εχάλασαν τόσο τ' αυτιά με την τραχιά και άνοστη προφορά της; Σωστός κι ακέριος τραγέλαφος! Είναι μια γλώσσα οπού την ονομάζουν αυτοί ελληνικότερη από την κοινή, μια οπού δε θα την εκαταλάβαιναν οι Έλληνες, αν εματάρχονταν στον κόσμο, οπού δεν την καταλαβαίνουν οι τωρινοί Έλληνες κι οπού αυτοί οι ίδιοι λεν την καταλαβαίνουν, μα δεν μπορούν να τη μιλήσουν, παρά τη γράφουν. Εξαιρέτα! Αφήστε λοιπόν τ' αλέτρι οι γεωργοί, το καράβι οι ναύτες και τα κοπάδια σας οι βοσκοί κι ελάτε στα σκολειά να μάθετε τα κορακιστικά των παπυρόγνωμων μακαρονιστάδων, αν επιθυμάτε να ωφεληθείτε περισσότερο στες τέχνες και δουλειές σας, γιατί στη γλώσσα οπού μιλείτε εσείς αυτοί δεν μπορούν να σας διδάξουν. Αφήστε την τέχνη σας και την επιστήμη σας και τρεχάτε στα σκολειά μας όσοι αγαπάτε να μάθετε σ' είκοσι χρόνους πώς πρέπει να μιλείτε, για να φαίνεστε προκομμένοι, μα όχι και να είστε. Κι όσα δε μας edίδαζαν οι Όμηροι, Πλάτωνες, Δημοσθένηδες, Αρχιμήδηδες, Θουκυδίδηδες, Ξενοφώντηδες, Πρωτογένηδες και λοιποί, ξοδέψτε σ' άλλα μέρη εκείνο οπού δεν έχετε, για να τα μάθετε σε μια γλώσσα, οπού ή μοναχοί σας θα την καταλαβαίνετε, ή και πολλά ολίγοι συμπατριώτες σας θα σας απεικάζουν. Αυτά μας συμβουλεύουν με προθυμία μεγάλη και κάθε μέρα μας ξεκουφαίνουν οι πολυμαθέστατοι μακαρονιστάδες. Αμ' ο Δημοσθένης, παρακαλώ να μου ειπείτε, όταν ομιλούσε των Αθηναίων, τον καταλάβαιναν αυτοί ή τους εξηγούσε κανένας άλλος όσα τους έλεγε; Τάχα άλλα είπε τότε και άλλα μας άφησε γραμμένα; Ο Ξενοφώντας στην Αναχώρησή του με τες δέκα χιλιάδες σε τι γλώσσα τους εμιλούσε, σ' εκείνην οπού διηγείται τα όσα είπε κι έκαμε μαζί τους, ή μην είχε κι αυτός διερμηνευτάδες, για να τους ζηγούν όσα τους επαράγγελε κι όσα χρειάζονταν να τους διορίσει μέσα στες μάχες; Η τάχα μ' άλλη γλώσσα τότε τους εμιλούσε και μ' άλλην εσύγγραψε τα συγγράμματά του;

Ο Βηλαράς είναι όπως είπαμε μια εξέχουσα προσωπικότητα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και μάλιστα υπήρξε πολυγραφότατος. Ανάμεσα στα έργα του συγκαταλέγονται η Βατραχομουμαχία και η μεταγραφή των Αισώπειων μύθων σε στίχους στην ομιλούμενη γλώσσα. Έναν από αυτούς παραθέτουμε στη συνέχεια.

*Τ ζ ί ν τ ζ ι ρ α ς κ α ι Μ υ ρ μ ή γ κ ι*⁵

Ανάμεσα στα φύλλα του φουντωτού φτελιά,

Του δροσερού Πλατάνου, μ' ασίγητη λιαλιά,

Το καλοκαίρι όλο ο Τζίντζιρας περνάει,

⁵ Ζ ί ν τ ζ ι ρ α ς και Μ υ ρ μ ή γ κ ι.» ΙΩΑΝΝΟΥ ΒΗΛΑΡΑ. ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΕΖΑ ΤΙΝΑ. ΜΥΘΟΙ. Εκδοθέντα παρά ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΟΛΙΤΟΥ. ΚΕΡΚΥΡΑ. ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ. 1827.

Λαλόντας πάσα ημέρα, μήτ' άλλο μεριμνάει.
Ο Μύρμηγκας ωστόσο σ' αδιάκοπη δουλιά,
Θροφή για το χειμώνα συνάζει στη φωλιά.
Σαν πέρασαν η κάψαις, και πιάνουν η βροχαίς,
Καιρών ενάντιων ζάλαις, ανέμων ταραχαίς,
Ο λαλητής ευρέθη, μην έχοντας σπειρί,
Της πείνας να ψοφήση, σε κίντυνο βαρύ.
Στο σοδιαστή προστρέχει, του λέει, παρακαλώ,
Μην αρνηθής να κάμης σ' εμένα ένα καλό.
Με ξάφνισαν τα κρύα, προμιού το φανταστώ
Και να χαθώ κοντεύω, αν δεν καταφταστώ.
Να μ' ελεήσης, φίλε, μ' ολίγο μερτικό
Από την εισοδιά σου προς ώρας δανεικό.
Κι' ερχάμενος ο θέρος, χωρίς να ζημιοθής,
Σου δίνω και κεφάλι και κάματον ευθύς.
Πολύ καλά, αποκρίθη· μον δεν παρανογώ,
Γιατί να μη φροντίσης, ως έκαμα κι' εγώ.
Γιατί, κυρ Μύρμηγκά μου, δεν άδιασα στιμή
Από το λάλημά μου, κι' αυτή είναι η αφορμή.
Εξάίρετα, του είπε, σα στον καλόν καιρό
Λαλούσεσ, τώρ' αρχίνα, και στήσε το χορό.

Όσοι τον καιρό ξοδεύουν
Και το μέλλον δε μετρούν,
Στα χαμένα τον γυρεύουν,

Σαν και πρώτα να τον βρουν

Επειδής φτερά βαστάει.

Φεύγει, τρέχει σα νερό,

Κι' όπιος δεν τον κνηγάει

Χάνει πάντα τον τορό.

Σύναζε νιος όσο μπορείς

Γέροντας άνεσι να βρης.

Στα νιάτα σου αν οκνεύεις.

Γέρος κακά πορεύεις·

Δραστηριότητα: Επιλέξτε έναν μύθο του Αισώπου και αποδώστε τον έμμετρα σε ένα σύντομο ποίημα.

Απάντηση:

Μια φορά κι έναν καιρό

Σε χρόνια περασμένα

Γύρναγε μια αλεπού

Με δόντια πεινασμένα

Σαν είδε κρέας ζουμερό

Στου θάμνου δα τη μέση

Δεν σκέφτηκε του κνηγού

Πως θα ναι τέτοια θέση

Σαν ζύγωσε η άμοιρη

Του δόκανου τα δόντια

Της κόψαν ρίζα την ουρά

Και το βαλε στα πόδια

Οι μέρες σαν περάσανε
Και βγήκε απ τη φωλιά της
Καινούργιος πόνος φώλιασε
Τώρα στα σωθικά της
Πάει στις φιλενάδες της
Χαμόγελο φοράει
Πως τώρα είναι ελαφριά
Που ουρά δεν την τραβάει
Μα εκείνες δεν την πίστεψαν
Γελάσανε μαζί της
Κι η αλεπού κατάλαβε
τη δίκαια ντροπή της

4. Διδακτικό σενάριο

Τίτλος

Η Λογοτεχνία στα Επτάνησα

Προτεινόμενη τάξη

Γ' Γυμνασίου

Διδακτικό αντικείμενο

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Νεοελληνική Γλώσσα

Θεματική ενότητα

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Επτανησιακή σχολή. Βασικές όψεις της αντίθεσης με τον Φαναριωτισμό

Χρονική διάρκεια

1 ώρες

Σύντομη περιγραφή

Μέσα σε διάστημα μιας διδακτικής ώρας οι μαθητές θα έρθουν σε επαφή με κείμενα της Επτανησιακής σχολής προκειμένου να αντιληφθούν τα χαρακτηριστικά εκείνα που τη διαφοροποιούν ιδιαίτερα από την επόμενη περίοδο του Αθηναϊκού Ρομαντισμού και των Φαναριωτών. Η γνωριμία με δύο κατεξοχήν ποιητές της σχολής αυτής και μάλιστα η δημιουργική αντιπαράθεση των έργων τους θα τους βοηθήσει να κατανοήσουν τις βαθύτερες δομές που τους συνδέουν.

Διδακτέο κείμενο (αποσπάσματα)

Το διδακτικό αυτό σενάριο θα μοιραστεί ισόποσα στις εξέχουσες μορφές της Επτανησιακής λογοτεχνίας. Από την ποίηση του Ανδρέα Κάλβου έχουμε επιλέξει την δεύτερη ωδή με τίτλο «Εις Ψαρά» (απόσπασμα) ενώ από τον Διονύσιο Σολωμό το ποίημα «Η καταστροφή των Ψαρών». Το θέμα των δύο κειμένων είναι κοινό ακριβώς προκειμένου να εντοπιστούν οι ομοιότητες και οι διαφορές μεταξύ των δύο ποιητών αλλά και για να υπάρξει η σύνδεση με τα ιστορικά γεγονότα της περιόδου και πώς αυτά επηρέασαν τη λογοτεχνική παραγωγή.

Σύνδεση με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Η μελέτη κειμένων της Επτανησιακής Σχολής εντάσσεται στη μελέτη μείζονων κειμένων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας μέσα από την οποία οι μαθητές ενημερώνονται για τα επιτεύγματα των παλαιότερων περιόδων της λογοτεχνίας μας και πώς αυτά εντάσσονται στο εκάστοτε ιστορικοπολιτικό πλαίσιο

Σκοπός

Επιδιώκεται οι μαθητές να

- Να μελετήσουν ποιητικά κείμενα διαφορετικής μορφής (2021)
- Να χρησιμοποιήσουν τα λογοτεχνικά ερεθίσματα σε συνάρτηση με τις ιστορικές τους γνώσεις ώστε να έχουν μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τον απόηχο των ιστορικών γεγονότων στην πνευματική παραγωγή(2021)
- Να είναι σε θέση να κατανοούν το περιεχόμενο ενός κειμένου και να εντοπίζουν σε αυτό πληροφορίες και νοήματα.
- Να κατανοήσουν την αισθητική λειτουργία της λογοτεχνίας, να αντιληφθούν τη διαφορετικότητα της κάθε προσωπικότητας όπως αυτή διαφαίνεται μέσα από τα γραπτά της(2021)
- Να αγκαλιάσουν γλωσσικές μορφές του παρελθόντος και να προσεγγίσουν την λογοτεχνία που είναι γραμμένη σ' αυτές με άνεση, οικειότητα και γνήσιο συναίσθημα.

Στόχος

Επιδιώκεται οι μαθητές να

- Να κατανοήσουν την έννοια της διακειμενικότητας και πώς ένα θέμα μεταλλάσσεται στο έργο διαφορετικών λογοτεχνών (2021)
- Να ερμηνεύουν τα κειμενικά στοιχεία σύμφωνα με το ιστορικό τους συγκείμενο(2021)
- Να αξιοποιούν τα κειμενικά δεδομένα χρησιμοποιώντας τους κατάλληλους γραμματικοσυντακτικούς όρους (χρόνοι, χρονικά επίπεδα, ρηματικά πρόσωπα)
- Να εκφράζονται δημιουργικά αξιοποιώντας ποικίλους αφηγηματικούς τρόπους

Μεθόδευση εργασίας

1^η ώρα

*Ψδὴ Δευτέρα. Εἰς Ψαρά (Λυρικά)*⁶

α΄.

*Ἐρατεινή, γλυκεῖα
θυγάτηρ Ὑπερίονος,
πόσον, ὦ χρυσοβλέφαρος,
πόσον δεκτὴ καὶ νόστιμη
φέγγεις ὦ ἡμέρα. 5*

β΄.

*Ἐλεύθερος ἢ δοῦλος
τί χρησιμεύει ἂν εἶναι,
μόνον ἄς ζήσῃ ὁ ἄνθρωπος,
ὅτι εἶναι ἢ γῆ παράδεισος,
καὶ ἡ ζωὴ μία. 10*

δ΄.

*Τρέξατε σεῖς ὦ ἀμέριμνα
πλήθη λαῶν· τὸν μέγαν
μελίφρονα ἀμφορέα
τοῦ Βασσαρέως ἀδράξατε
νέοι καὶ παρθένοι. 20*

ιδ΄.

⁶ 2012. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας

Ἴδου τὰ πολυτάραχα
κύματα τῆς θαλάσσης·
ἰδοῦ, ἰδοῦ τῶν ἀμώμων
Ψαρῶν δικαιοτάτων
ἢ τραχεῖαι πέτραι. 70

ιε´.

Αὐτοῦ καμμία κιθάρα
φθοροποιός, ὄχι ὄργια,
ὄχι κρότος Μαινάδων,
οὔτ' Ἔρωτος παιγνίδια
τὸν νοῦν συγχίζουν. 75

ιη´.

Κινεῖ τὴν νῆσον. Χίλια
πολέμου χάλκεα ὄργανα
βροντοῦν· εἰς τὸν ἀέρα
τῶν ζίφων μύριαι γλῶσσαι
λάμπουν, κλονοῦνται. 90

ιβ´.

»Χαίρετ' ἐλπίδες. - Ἦλθε
»τῆς Ἄγαρ τὸ ὑπερήφανον
»σπέρμα· ἐπάνω εἰς τὰς ὄχθας
»τῶν Ψαρῶν, ἀλαλάζον
»σφόδρα, κατέβη. 110

ιγ´.

»Ὡ πατρίς, τὴν ἐκούσιον
»δέξου θυσίαν»... -Αστράπτει.-
Σεισμὸς πολέμου ἀκούεται.
Ἵπὸ τύμβον ὑψηγόρα
ἥρωες κοιμῶνται. 115

ιδ´.

Ἐπὶ τὸ μέγα ἐρείπιον
ἢ Ἐλευθερία ὀλόρθη
προσφέρει δυὸ στεφάνους·
ἔν' ἀπὸ γήινα φύλλα,
κ' ἄλλον ἀπ' ἄστρα. 120

Η καταστροφή των Ψαρών, Δ. Σολωμός

*Στων Ψαρών την ολόμαυρη ράχη
Περπατώντας η Δόξα μονάχη
Μελετά τα λαμπρά παλικάρια
Και στην κόμη στεφάνι φορεί
Γεναμένο από λίγα χορτάρια
Που είχαν μείνει στην έρημη γη*

Δ. Σολωμός, *Ποιήματα*, Ίκαρος, 2012

Δραστηριότητα: Αναζητήστε στο διαδίκτυο πληροφορίες για τη σφαγή των κατοίκων των Ψαρών και γράψτε ένα σύντομο ποίημα με αφορμή το γεγονός αυτό. Παρατηρήστε τις διαφορές στο ύφος, στη γλώσσα αλλά και στον συναισθηματικό απόηχο του γεγονότος που οφείλεται στη χρονική απόσταση που μας χωρίζει.

Απάντηση:

Του γενναίου η μοίρα είναι πάντα
η αυτοθυσία.

Κι όταν αυτή δεν ευοδώνεται
όταν ο άνεμος πνέει ούριος
τον θυσιάζουν άλλοι, δυνατοί
στην ώρα της αδυναμίας του.

Πρόσχημα πάντα το ίδιο, το γενικό καλό.

Τώρα γυρνούν οι Ψαριανοί
στις Σπέτσες, στη Μύκονο, στη Σύρο
ψάχνουν να βρουν μια νέα γη
μακριά απ'τη φωτιά
τα ξίφη
τα κομμένα κεφάλια
τα βγαλμένα αυτιά
τις προδομένες ψυχές.

Ψάχνουν να βρουν μια νέα αρχή
μακριά απ τη Μαύρη Ράχη.

5. Διδακτικό σενάριο

Τίτλος

Οι Φαναριώτες και οι Ρομαντικοί των Αθηνών

Προτεινόμενη τάξη

Γ' Γυμνασίου

Διδακτικό αντικείμενο

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Νεοελληνική Γλώσσα

Θεματική ενότητα

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, ο 19^{ος} αι. ως το 1880

Χρονική διάρκεια

2 ώρες

Σύντομη περιγραφή

Το διδακτικό αυτό σενάριο θα μπορούσε δυνητικά να συμπυχθεί σε μία ώρα εφόσον το επιθυμεί ο διδάσκων. Επιλέγουμε την ανάλυσή του σε δύο διαφορετικές λόγω της δυσκολίας της γλώσσας αφενός και αφετέρου λόγω της έκτασης των αποσπασμάτων που έχουν προταθεί. Στόχος μας είναι η αισθητική απόλαυση των κειμένων και όταν πρόκειται για μυθιστορήματα είναι θεμιτό να έχουμε μεγαλύτερα αποσπάσματα ώστε να κανοούμε καλύτερα το ύφος, το ιδεολογικό υπόβαθρο και τη γλώσσα του συγγραφέα. Η περίοδος αυτή, τόσο ιστορικά όσο και λογοτεχνικά, παραμένει ένα πεδίο άγνωστο σχετικά για τους μαθητές, ένα ομιχλώδες κενό ανάμεσα στην επανάσταση του 1821 (και τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους λίγο αργότερα) και την μικρασιατική καταστροφή το 1922. Οι αλλαγές που συντελέστηκαν παρολαυτά εκείνο το διάστημα είναι εξίσου σημαντικές και συνδέονται άρρηκτα με τις κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις που ακολούθησαν. Την πρώτη ώρα διαβάζουμε ένα απόσπασμα από τον Πίθηκο Ξουθ του Ιακώβου Πιτσιπιού, ένα κείμενο σατιρικό

με στοιχεία του φανταστικού ενώ τη δεύτερη ώρα διαβάζουμε ορισμένες από τις επιστολές του Λέανδρου του Παναγιώτη Σούτσου. Οι δραστηριότητες αφορούν στη δημιουργία πεζών κειμένων ώστε να καταδειχτεί και μέσω αυτών η διαφορά από την επτανησιακή σχολή που είδαμε στην προηγούμενη θεματική ενότητα.

Διδακτέο κείμενο (αποσπάσματα)

«Ο πίθηκος Ξουθ, ή τα ήθη του αιώνας» είναι ένα σατιρικό μυθιστόρημα του Ιακώβου Πιτσιπιού το οποίο περιέχει ταυτόχρονα στοιχεία ρεαλιστικά και φανταστικά αφού ο πρωταγωνιστής μιμούμενος συνεχώς τα ξένα (ευρωπαϊκά) ήθη καταλήγει να μεταμορφωθεί σε πίθηκο (πιθηκισμός). Το απόσπασμα είναι ένας διάλογος μεταξύ της Σουλτανίτζας και της υπηρέτριάς της και δείχνει ακριβώς την ξενομανία των ευγενών της εποχής και τα ευτράπελα στα οποία αυτή συχνά οδηγούσε. Το δεύτερο κείμενο από το οποίο έχουμε αντλήσει είναι από το επιστολικό μυθιστόρημα του Παναγιώτη Σούτσου με τίτλο «Λέανδρος», ένα κατεξοχήν ρομαντικό κείμενο που το χαρακτηρίζουν τυπικά μοτίβα του ρεύματος όπως ο έρωτας που οδηγεί στη μελαγχολία μέχρι «θανάτου», τυχαία γεγονότα, αυτοκτονίες κτλ. Ο Λέανδρος και η Κοραλία, γόνιμοι Φαναριωτών, αγαπιούνται από παιδιά αλλά η Κοραλία παντρεύεται. Όταν το μαθαίνει ο Λέανδρος ξεκινά ένα ταξίδι με σκοπό να ξεχάσει τον έρωτά του για εκείνη αλλά όταν γυρίζει την βρίσκει ετοιμοθάνατη κι εκείνος αυτοκτονεί. Ένα τυπικό παράδειγμα της Φαναριωτικής γραφής και του Ρομαντισμού, στον αντίποδα της επτανησιακής ποίησης που ανθίζει σχεδόν παράλληλα. Η γλώσσα και στα δύο αποσπάσματα είναι η καθαρεύουσα.

Σύνδεση με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Η μελέτη των κειμένων αυτής της περιόδου συμβάλλει στη γραμματολογική ενημέρωση των μαθητών σχετικά με τα επιτεύγματα των παλαιότερων περιόδων της λογοτεχνίας μας όπως αυτή προτείνεται από το ΑΠΣ και ταυτόχρονα να γνωρίσουν τα κεντρικά μοτίβα της ρομαντικής μυθολογίας: ηρωική έξαρση, πρωμοδότηση της φαντασίας και του συναισθήματος, λυρική διάθεση φυγής, μελαγχολία κλπ.

Σκοπός

Επιδιώκεται οι μαθητές να

- Να κατανοήσουν τη συμβολή του Φαναριώτικου κύκλου και των νοοτροπιών του στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του αθηναϊκού ρομαντισμού
- Να εντοπίσουν βασικά μοτίβα του Ρομαντισμού στα πεζά κείμενα των Φαναριωτών συγγραφέων
- Να κατανοήσουν τις θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ της πρόσληψης του Ρομαντισμού από τους Επτανήσιους ποιητές και τους Αθηναίους ρομαντικούς.

Στόχος

Επιδιώκεται οι μαθητές να

- Να στοχαστούν πάνω στα ηθικά, κοινωνικά, λογοτεχνικά και ιδεολογικά ζητήματα της εποχής και πώς αυτά μεταφράζονται ή αντανακλούνται σήμερα
- Να απολαύσουν κείμενα γραμμένα στην καθαρεύουσα, κατανοώντας τη συνέχεια της ελληνικής γλώσσας και ταυτόχρονα να γίνουν δέκτες του χιούμορ της εποχής.
- Να εντοπίσουν τις διαφορές αλλά και τις ομοιότητες σε κείμενα ζήτηματα που απασχολούν τον άνθρωπο διαχρονικά όπως είναι ο έρωτας και ο θάνατος

Μεθόδευση εργασίας

Ωρα 1^η

Διαβάζουμε με τους μαθητές το απόσπασμα από τον Πίθηκο Ξουθ. Μετά την πρώτη ανάγνωση τους ζητάμε να αναδιηγηθούν το περιστατικό και να εντοπίσουν στο κείμενο στοιχεία σατιρικά ή κωμικά. Συζητούμε κατά πόσο τους φαίνεται σήμερα αστείος ο διάλογος και ποια στοιχεία του ιδεολογικού φορτίου του είναι κοινά με την τωρινή εποχή.

Ο ΠΙΘΗΚΟΣ ΞΟΥΘ,

ἢ τὰ ἦθη τοῦ αἰῶνος.

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΡΩΤΟΦΑΝΕΣ.⁷

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Ἡ Σουλτανίτζα.

Ἡ ὡραία Σουλτανίτζα, ἡ Ἀσπασία αὕτη τῶν Ἀθηνῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, προέκυψεν εἰς τὸ φῶς ἔκ τινος σκοτεινῆς γωνίας τοῦ διὰ τοῦ μαγευτικοῦ ὕδατος τῆς ἐυγενείας ζυμωμένου Φαναρίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ περιέργου τούτου φυσικοῦ ταμείου τῶν σπανίων ἑτεροκλίτων ὄντων. Ζῶσα δὲ ἀπὸ δέκα περίπου ἐτῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸ σεμνὸν τῆς χηρείας ὄνομα, εἶχεν ἐλκύσει πρὸς ἑαυτὴν τὴν γενικὴν προσοχὴν τῶν κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν, καὶ συγκινήσει διὰ τῶν ἐξόχων αὐτῆς προτερημάτων καὶ γοητευτικῶν θελγήτρων τὰς εὐαίσθητους ψυχὰς πολλῶν ἐκ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν καὶ ἐνδόξων ἡρώων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

⁷ Ιάκωβος Γ. Πιτζιπίος, «Ο πίθηκος Ξουθ, ἢ Τα ἦθη του αἰῶνος», *Αποθήκη των Ωφελίμων και Τερπνῶν Γνώσεων*, τχ. 13 (Ιούλιος 1848) 163-168 (κεφ. ΙΑ΄ «Ἡ Σουλτανίτζα» και ΙΒ΄ «Ὁ ἀληθὴς ἔρωτας των γυναικῶν του συρμού, ἢ το κίτρινον φόρεμα του χοροῦ»)

Βεβαιοῦσι μάλιστα, ὅτι ὑπὸ τῶν τρυφερῶν αἰσθημάτων τοῦ ὠραίου τούτου πλάσματος ἠλεκτριζόμεναι αἱ πατριωτικαὶ κεφαλαὶ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς τελευταίας ἐν Ἀθήναις μεταπολιτεῦσεως, ὕψωσαν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς σημερινῆς αὐτοῦ τελειότητος, εὐδαιμονίας καὶ δόξης, καὶ ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὰ διατάγματα τῶν διορισμῶν τῶν πλείστων ὑπαλλήλων τοῦ κράτους ἐγράφοντο ἐπὶ τῶν γονάτων καὶ καθ' ὑπαγόρευσιν τῆς ἀξιεράστου ταύτης Δεσποίνης. Ἐκεῖ ἐχαλκεύοντο οἱ τίμιοι διαχειρισταὶ τῶν ἐθνικῶν προσόδων· ἐκεῖ διεφιλονεικοῦντο καὶ ἐξεκαθαρίζοντο τὰ προσόντα τῶν γερουσιαστῶν καὶ ἡ φιλοπατρία τῶν ὑποψηφίων βουλευτῶν· ἐκεῖ ἐτορνεύετο ἡ ἰκανότης τῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους· ἐκεῖ δι' ἐνὸς νεύματος τῆς ὠραίας Σουλτανίτζας ὁ μὲν ἐκ τοῦ Μεδρεσῆ διαφυγὼν κλέπτης ἐχειροτονεῖτο οἰκονομικὸς ὑπάλληλος· ὁ ληστής, ἔπαρχος· ὁ ἀσυνείδητος, δικαστής· ὁ μαστροπὸς, πρόξενος· καὶ οἱ κακοήθεις καὶ ἀμαθεῖς, καθηγηταὶ τῆς ἠθικῆς καὶ φιλοσοφίας. Οἱ δὲ ἐν Ἀθήναις πρέσβεις τῆς δυτικῆς διπλωματείας καὶ οἱ ἀνώτεροι αὐτῶν ὑπάλληλοι, ἀνακαλύψαντες τὸν Πανδῶρειον τοῦτον πίθον, ἔσπευσαν νὰ ἐπιληφθῶσιν ἐγκαίρως τῶν τροχῶν τῆς Δαιδαλείου ταύτης μηχανῆς, διὰ νὰ στρέψωσι τὰ κινήματα αὐτῆς πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ κλασικοῦ ἔθνους, τοῦ ὁποίου τὴν ἀνόρθωσιν καὶ ἀποκατάστασιν καὶ οὗτοι καὶ αἱ κυβερνήσεις αὐτῶν μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῖς εἰλικρινείας καὶ φιλανθρωπίας ἀείποτε ἐπρέσβευσαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ἡ Σουλτανίτζα λοιπὸν, καταστήσασα ἡ στρόφιγξ τῆς Ἑλληνικῆς διπλωματείας, τὸ βαρόμετρον τῆς εὐνοίας τῶν ἐν τοῖς πράγμασι, καὶ τὸ κέντρον τοῦ κοινωνικοῦ κύκλου τῶν Ἀθηνῶν, ἐθεωρεῖτο δικαίως ὡς συγκεντρώσασα ἐν ἑαυτῇ τὰς τρεῖς μεγάλας δυνάμεις τῶν Μοιρῶν τῆς μυθολογίας· ἡ δὲ Αὐλὴ, ὑπέικουσα εἰς τὴν ἀκαταμάχητον φορὰν τοῦ πολιτικοῦ τούτου συρμοῦ, ἐκοῦσα ἄκουσα συγκατέταξε τὴν ὠραίαν Σουλτανίτζαν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλεκτῶν Δεσποινῶν, αἵτινες προσεκαλοῦντο εἰς τοὺς ἐν τοῖς ἀνακτόροις χορούς.

Καὶ τοιοῦτος μὲν ὑπῆρχεν ὁ βαθμὸς, τὸν ὁποῖον ἡ ὠραία Σουλτανίτζα κατεῖχεν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν Ἀθηνῶν· ὅσον δὲ ἀποβλέπει τὸν ἰδιαίτερον βίον καὶ τὰς μετὰ τοῦ Καλλιστράτου σχέσεις αὐτῆς, ταῦτα δύναται νὰ εἰκάσῃ τις ἐκ τῶν ἐφεξῆς.

Ἐντὸς λαμπρῶς ἐστολισμένου ἀφυπνωτηρίου (*boudoir*), ἔνθα ἔβλεπέ τις πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ συμφορήσῃ ἡ ἐκλεπτυσμένη Εὐρωπαϊκὴ φιλοκαλία καὶ ἡ περιειργασμένη σπουδὴ γυναικὸς φιλαρέσκου, ἔκειτο ἐξηπλωμένη ἐπὶ σκίμποδος ἐξ ἐρυθροῦ μεταξοχνόου ὑφάσματος, ἀναβάδην ἔχουσα τοὺς πόδας, τριακονταετῆς ὠραία γυνή, κρατοῦσα ἐφημερίδα τῶν Παρισινῶν συρμῶν. Ὁ ἐκ λευκῆς μουσουλίνας ποδήρης καὶ πλατύπτυχος πρωῖνὸς αὐτῆς ἐπενδύτης, ἔχων πεπυκνωμένας παρυφὰς ἐκ πλατείας Βαλεντιανῆς (*Valenciennne*), ἐμαρτύρει τὴν περὶ τὸ καθεστὸς καλὸν τῆς ἐποχῆς σπουδὴν καὶ ἀκρίβειαν τῆς Δεσποίνης ταύτης· οἱ δὲ ζωηρότητα ἀπαστράπτοντες μεγάλοι, μέλανες καὶ γοργοὶ ὀφθαλμοὶ, ὡς καὶ πάντα τὰ μετὰ χάριτος καὶ νοήματος κινήματα τοῦ σώματος αὐτῆς, ἐδείκνυον, ὅτι ἡ γυνὴ αὕτη κατεῖχεν ἐντελῶς καὶ μεταχειρίζετο μετὰ ἐξιδιαζούσης τέχνης τὴν ἐπιστήμην τοῦ ἀρέσκειν καὶ γοητεῖν τὰς καρδίας.

Ἡ θύρα τοῦ ἀφυπνωτηρίου ἠνεόχθη ἑλαφρῶς καὶ μετὰ τῆς ἐμφρόντιδος ἐκείνης προσοχῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἡ φιλόστοργος μήτηρ ἀνοίγει τὴν τοῦ θαλάμου τοῦ

κοιμωμένου βρέφους, και εύλύγιστος θεραπεινίς, άκροβατοῦσα χαριέντως,
παρουσιάσθη ένώπιον τής ώραιάς Σουλτανίτζας.

- Κιαράτζα! ή μαδόνα μου μ' έστειλενε να 'δῶ, άν ζυπνήσετενε, κι' ά θέτενε να σās χτενίσω.

- Σε είπα, Πλουμοῦ, να μη μεταχειρίζεσαι ποτε, και μάλιστα όταν όμιλῆς προς έμε, τὸ βαρβαρικόν τοῦτο έπίθετον Κυράτζα. Κυράτζαις είς τήν Κωνσταντινούπολιν λέγουν τās Ψωμαθιανās· σε είπα να με λέγῆς Κυρίαν.

- Έλα Χριστέ και παναγιά! έγώ σās είπα ψωματάρα; ποῦ πίνω νερό 'ς τόνομά σας!

- Δεν σε είπα τοῦτο! αλλά σε είπα ὄ,τι και άλλοτε, δηλαδή να μάθῆς να όμιλῆς όρθῶς.

- Έγώ πάντα τὰ λέγω όρτὰ και κοφτά· μα' ε' ζέρω να τὰ πῶ περι δια γραμμάτου. Έν τὸ ζάρανε στη Χιὸ να πηγαίνουν 'ς τὸ σκολειό.

- Καλὰ λέγουσιν, ὄτι ὄλαι αι Χῖαι είσθε άνόητοι.

- Όγεσκε δὰ να σās χαρῶ! 'μπορεῖ να μην' έχωμεν τὸν ἴδιο νοῦ με σās, μα' δεν είμεσθεν άνόηταις. Να δήτενε 'ς τὸν τόπον μου 'ς τὴ Χιὸ τής κοπελοῦδες, σὰ βγαίνουνε φαντίνας, θὰ χάσετενε τὸ νοῦ σας!... Πόσα πράμματα ζέρουνε! είναι καλάῖς νυκοκιουραῖς, βγάζουνε σιμιδάλι, άνοίγουνε κροῦστα και πλέκουνε μιὰν κάρτζα τὴν ήμέρα.

- Και ψιμμιθίζονται ὡς μορμολύκια.

- Τίκε;

- Δηλαδή αλείφονται σουλουμᾶν και κοκκινάδι ὥστε προξενουῖσιν άηδίαν.

- Έχετε δικιο Κιαράτζα... Κυρία... γιατί καμμιά φορὰ μερικάῖς τὸ παραζυλόνουνε και βγαίνουνε είς τὸν κάτω γιαλὸ, σὰν ή μουτζουναριαῖς 'ς τὸν Παρθένη· μα' και σεῖς δὰ ή φραγκομαθημέναις πολίτισσαις δὲ βάζετενε χίλια πράμματα; να μη' κανένας 'ς τὴν κάμερά σας φύρνετ' ὄ νοῦς του.... λάδια, αλείμματα, νερὰ πράσινα και κόκκινα, άμουλάκια, γυαλάκια, μπουρνιδάκια, θαρρέῖς πῶς είναι τοῦ Δομίνικου ή σπετζαρία. Εἶν' αλήθεια πῶς τὰ δικά σας μυρίζουνε, μα' και τὰ δικά τους δὲ βρομοῦνε· μα' πάλ' εκείναις ή κακομοίραις δεν' έχουνε τὸ μποῦστο, ποῦ μα' τὴν Παναγιά τὴ Σπηλιώτισα, σὰ σās τό νε βάζω, μοῦ χρειάζεται να τραβῶ με περισσότερη δύναμη παρὰ τοῦ μπάρμπα μου τοῦ Γιάννη σὰ σφίγγῃ τὴ μεσιὰ τοῦ γαδάρου του.

- Φθάνει πλέον· άηδίασα Πλουμοῦ! ... μ' έρχεται ύστερικόν, όταν άκούω τās άνοησίας σου· ποία ὠρα είναι;

- Δεκά μιση.

- Και διατί δεν' έζύπνισες πρωῖτερον ὡς σε είπα χθὲς τὸ έσπέρας;

- Γιατ' ήμπα τρεῖς φοραῖς μέσ' τὴν κάμερά σας, μα' ρουχαλίζετενε σὰν άγγελος.

- Έπρεπε να μ' ἐξυπνίσης, διότι ἐγὼ ἐπίτηδες κατεκλίνθην χθὲς ἐνωρίς.
- Ναίσκε μὰ ἐθάῤῥουμουνε πῶς ἀγρυπνήσετενε τὴ νύχτα στὸ κλώσιμον μὲ τὸ συμμαματάρχη.
- Ποῖον συνταγματάρχη; ὄνειρεύεσαι;
- Καὶ πῶς δὲν ἐννοιώσετενε τῆς μπατινάδες καὶ τὰ τραγούδιά του;
- Πότε; καὶ διατί δὲν μ' ἐξύπνισες;
- Μες' τὰ μεσάνυχτα· μὰ ζερα 'γὼ πῶς κοιμούστενε;
- Πόσον εἶσαι ἀνόητος Πλουμοῦ! νὰ ἔλθῃ ὁ Συνταγματάρχης καὶ νὰ μὴ μ' ἐξυπνίσης!
- Ἦρτενε καὶ χτὲς στῆς δέκα ὁ κόντες! πῶς τὸν λέτενε; ... ἐκεῖνος ὁ χαρτζιάρης· μὰ ντράπηκα νὰ τοῦ πῶ, πῶς κοιμούστενε ἐκείνην τὴν ὥρα καὶ τοῦ εἶπα, πῶς πήγετενε 'ς τὸ θέατρο, κ' ἤγραψε νε τοῦτο νὰ τὸ γραμματάκι, ἤφερεν κὶ ὁ σοντάτος τοῦ συμμαματάρχη τοῦτο νὰ, ἤδωκεν καὶ τοῦτο νὰ τοῦ Γεράσιμου τὸ πρωῖ ἐκεῖνος ὁ ὄμορφος Ἐγγλέζος τοῦ Βαποριοῦ.
- Ὑπομονή... ἐτοίμασον τὸ λουτρόν μου καὶ ἔπειτα ἀφοῦ λουσθῶ νὰ μὲ κτενίσῃς.
- Καὶ τί λογιῆς θὰ τὸ 'τοιμάσω χωρὶς γάλας;
- Καὶ πῶς! δὲν ἠγόρασε σήμερον ὁ Γεράσιμος γάλα;
- Ὅγεσκε νὰ σᾶς χαρῶ! .. καὶ τὸ ἐχτεσινὸ ἐβρόμισενε, γιατί ἦτανε τριῶ μερῶ, κ' ἡ τζάτζα σας.... μὰ μὴ μὲ μαντατέψετενε...
- Ὅχι, Πλουμοῦ, λέγεμε μόνον τὴν ἀλήθειαν· λοιπὸν τὸ γάλα τοῦ χθεσινοῦ λουτροῦ ἦτον ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ προχθὲς ἐλούσθην;...
- Ναίσκε, γιατί ἡ τζάτζα σας, ὅσον καιρὸ ὁ Γεράσιμος ἐμεταπωλούσενε τὸ γάλας ποῦ λουγοῦσαστενε, τοῦ 'λέγενε κὶ ἀγόραζενε γάλας κάθε ταχὺ, μ' ἀπὲ τὸν καιρὸ ποῦ ἐκείνη ἢ ζυνογαλοῦ ποῦ τῆς τὸ πουλούσαμενε..... ζέρετενε δὰ ... καί.... μὴδ' ἐφτῆ, μὴδ' ὁ καφετζῆς, μὴδὲ κάνεις ἄλλος πλιὰ δὲ θέλει ν' ἀγοράσῃ γάλας ἀπὲ μᾶς· κ' ἡ τζάτζα σας λέ πῶς δὲν πρέπει νὰ τ' ἀγοράζωμενε καὶ νὰ τὸ ρήχτωμαίνε· γιατί εἶναι κρίμα φαγώσιμο πρᾶμμα νὰ ρήχτεται· κ' ἐκεῖνο δὰ τὸ προχθεσινὸ τὸ 'πήρενε γιατί τὸ 'βρενε φτινὸ καὶ σᾶς τὸ βάλενε δυὸ φοραῖς τὸ ἴδιο, κ' ἤθελεν καὶ σήμερη νὰ σᾶς τὸ βάλῃ, μὰ βρώμησενε καὶ μοῦ 'πενε νὰ μὴ σᾶς τὸ 'πῶ.
- Πολλὰ καλά! φθάνει! βλέπω ὅτι δὲν εἶσαι μόνον σὺ ἀνόητος· ἔλα νὰ μὲ κτενίσῃς· παρατήρησον εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην τῆς ἐφημερίδος τὸν νέον τρόπον τοῦ κτενίσματος τῆς κεφαλῆς, διὰ νὰ μὲ κάμῃς τὰς χωρίστρας· εἶναι τοῦ τελευταίου συρμοῦ τῶν Παρισίων κατὰ τὴν Κυρίαν Λαφάρζαν (Lafarge).
- Οὐγοῦ ὄμορφη ποῦν' ἡ ἔρημη! ἀμμὲ γιατί φορεῖ μαῦρα; ὁ πάγες της ἀπέθανενε;

- Όχι, ἀλλ' ἡ Κυρία αὐτή, γεννηθεῖσα ἐν Παρισίοις ἐξ εὐγενῶν γονέων, εἶχε λάβει τὴν καλητέραν ἀνατροφὴν τοῦ συρμοῦ· ἐγνώριζε τὴν μουσικὴν, ἐχόρευε κάλλιστα, ἐχειροκρότει χαριέντως εἰς τὸ θέατρον, ὠμίλει γλαφυρῶς περὶ παντὸς πράγματος, ἐνεδύετο φιλοκάλως καὶ εἶχεν ἀναγνώσει ὅλα τὰ μυθιστορήματα ἀπὸ τοῦ Βαλτερσκοτόττου μέχρι τῆς Σάνδης, τὰ ὁποῖα ἀναπτερώσαντα τὴν φυσικὴν αὐτῆς φαντασίαν, ἔκαμον νὰ ἐλπίζῃ δικαίως, ὅτι ταχέως ἔμελλε νὰ γίνῃ σύζυγος Κόμητός τινος ὑπουργοῦ τῆς οἰκονομίας, ἢ πρέσβεως ἐν Τουρκίᾳ· ἀλλὰ μείνασα ὄρφανὴ καὶ πτωχὴ μετὰ τὸν θάνατον τῶν γονέων αὐτῆς, διὰ ν' ἀποκατασταθῇ ἀνεξάρτητος, ἠναγκάσθη νὰ συζευχθῇ εἰς γάμον μετὰ τινος ἐργαστηριάρχου σιδηρουργοῦ, Λαφάρζου ὀνομαζομένου· ἐπειδὴ δὲ οὗτος καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ, ὄντες ἄνθρωποι χυδαῖοι καὶ χωρὶς ἀνατροφῆς, ὠμίλου πάντοτε περὶ ἐμπορίου καὶ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας, ἡ δὲ εὐγενὴς αὐτῆ Κυρία, φύσει εὐαίσθητος καὶ μὴ δυναμένη νὰ συμμορφωθῇ μετὰ τοιούτων ποταπῶν ἀνθρώπων, εὐφυῆς δὲ καὶ μεγαλοπράγμων, κατ' ἀρχὰς μὲν κατέπεισε τὸν σύζυγον αὐτῆς καὶ ἔγραψε διαθήκην, δι' ἧς ἄφινεν αὐτὴν μόνην κληρονόμον· ἀκολούθως δὲ, ἀποθανόντος τοῦ Λαφάρζου, τὰ δικαστήρια κατεδίκασαν εἰς διὰ βίου δεσμὰ τὴν εὐγενῆ ταύτην Κυρίαν, ὡς φαρμακεύσασαν τὸν σύζυγον αὐτῆς· ἀλλ' ὁ εὐγενὴς τρόπος, δι' οὗ ἡ σύζυγος τοῦ Λαφάρζου ὑπερασπίσθη, καὶ ἡ κατὰ τὴν δίκην ἐπιδειχθεῖσα ἔξοχος αὐτῆς ἀνατροφὴ, ἐγοίτηυσαν ἐπὶ τοσοῦτον τὰς εὐαισθητοὺς τῶν Γάλλων καρδίας, ὥστε εὐθὺς μετὰ τὴν καταδίκην αὐτῆς ἐδόθη τὸ ὄνομα τῆς Λαφάρζης εἰς ὅλα τὰ ἀριστουργήματα τοῦ συρμοῦ τῆς ἐποχῆς.

- Καλ' ἦντα μοῦ λέτενε; κιαμὲ 'σαν ἦτανε τέτοια παράλυτη, ἦντα τῆς ἐλμπιστήκετενε κ' ἐκεῖνοι καὶ σεῖς, καὶ θέτενε νὰ κάμετενε καὶ τὴν σκουφωσιά της· ἡ μακαρίτρια ἡ νόμα μου μοῦ 'λέγενε «παιδάκι μου, τὸν καιρὸ ποῦ σκουβαρίζανε τὴ Μπόνα στὴ Χιδ ἄξανάκωλα καθισμένη 'ς τὸ γάδαρο μὲ συχώρεση, ἤμουνε ὅτ' ἠῦγαινα φαντίνα καὶ θυμοῦμαι, ποῦ γιατί ἐφόριενε ἓνα μוסκολουρῆ ντζανοῦμι, καμμιά μας πλιά ἀπετότες ἐν ἐφόρεσενε τέτοιο ῥέγκι.»

- Αἴ! ... ὅσον παράξενος καὶ ἂν φαίνεται ὁ συρμὸς, ὅστις ὅμως θέλῃ νὰ ἀρέσῃ, χρεωστεῖ ν' ἀκολουθῇ αὐτόν· ἄκουσον περιέργον τι ἀνέκδοτον... Ἐλαφρὰ δὰ, Πλουμοῦ! μὴ μοῦ σύρῃς τοσοῦτον τὰ μαλλία, διότι δὲν εἶναι ἡ μεσιὰ τοῦ γαδάρου τοῦ μπάρμπα σου.

- Αἴ! δὰ καὶ σεῖς, μὴν ἦστενε τόσο μωιγυόγκιχη! 'μπρὸς τὰ κάλλη τ' εἶν' ὁ πόνος; ... πῆτενε δὰ ἐκεῖνο ποῦ θέλετενε νὰ μοῦ πῆτενε.

- Λοιπὸν, Πλουμοῦ, Κυρία τις ἐν Παρισίοις ἠγάπα πολὺ τὸν συρμόν, καὶ ἐσκουφόνετο καθ' ἡμέραν κατὰ τὴν ἐφημερίδα· ὁ σύζυγος αὐτῆς, μὴν ὑποφέρων τὰ ὑπέρογκα ἔξοδα, ἠθέλησε νὰ σωφρονίσῃ τὴν γυναῖκα κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ πολλῶν ἄλλων ἀνοήτων ἀνδρῶν. Παρεκάλεσε λοιπὸν τὸν Συντάκτην τῆς ἐφημερίδος τοῦ συρμοῦ νὰ γράψῃ, ὅτι ὁ τελευταῖος συρμὸς εἶναι νὰ βάλλωσιν ἐπὶ τοῦ σκουφώματος ἀντὶ ἀνθέων μέγα ῥέπανον· ἡ δὲ Κυρία αὐτῆ, ἀναγνοῦσα τοῦτο καὶ μέλλουσα νὰ παρευρεθῇ κατ' ἐκείνην τὴν ἑσπέραν εἰς λαμπρὸν τινα χορὸν, ἔβαλεν ὄρθιον ἐπὶ τοῦ σκουφώματος αὐτῆς τὸ μεγαλῆτερον ῥέπανον, τὸ ὁποῖον ἠδυνήθη νὰ προμηθευθῇ· ὅλος ὁ κόσμος ἐγέλα, ἀλλ' ἡ Κυρία αὐτῆ εἶχε δίκαιον, διότι ἀνέγνωσε τὸν συρμόν τοῦτον εἰς τὴν ἐφημερίδα· μόνος

ἔνοχος ἦτο ὁ σύζυγος αὐτῆς καὶ ὁ εἰσαγγελεὺς, ὅστις δὲν ἐφρόντισε νὰ κατάρχη τὴν ἐφημερίδα ταύτην πρὶν ἢ τυπωθῆ, καὶ νὰ καταδιώξῃ αὐστηρῶς τὸν ὑπεύθυνον συντάκτην, ὅστις εἶχεν ἀποτολμήσει νὰ προσβάλλῃ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν φιλοκαλίαν μιᾶς Κυρίας τοῦ συρμοῦ.

- Χά! χά! χά! πρασιαῖς, πρασιαῖς εἶν' ἡ λωλιά! φτηνὰ τὴν ἐγλύτωσεν ἡ 'λαφρόστυχη!

- Καὶ διατὶ Πλουμοῦ;

- Γιατὶ τῆς ἐγράψανε ράπάνι· ἀμ' ἂν τῆς ἐγράψανε πῶς εἶν' τῆς μόδας νὰ βάλῃ 'ς τὸ κεφάλι τῆς κανένα μεγάλο Χιώτικο ταμπουρᾶ, δὲν ἤθελε νὰ κωλοκοπῇ τὸ λύγκι τῆς;

- Δός με τὸν καθρέπτην, διὰ νὰ ἴδω τί ἔκαμες.... αἶ! σχεδὸν τὸ ἴδιον.

- Ἴδιο κι' ἀπαράλλαχτο! κουσοῦρι δὲν τοῦ λείπει!

- Παραμέρισον ὀλίγον αὐτὴν τὴν χωρίστραν, διότι σκεπάζει πολὺ τὸ πρόσωπόν μου.

- Ὠχονοῦς! νὰ τενε νὰ σᾶς χαρῶ.

- Εὔγε! βάλε με τώρα ἐδῶθεν πρὸς τὰ κάτω τῆς χωρίστρας ἐκεῖνο τὸ ρόδον, φέρε καὶ Κολωνιακὸν νερὸν νὰ νιφθῶ, καὶ ἐτοίμασον ταχέως καὶ τὸ χθεσινὸν φόρεμά μου διὰ νὰ ἐνδυθῶ... ἔστειλεν ἡ μήτηρ μου τὸν Γεράσιμον διὰ νὰ εἴπῃ τὸν Καλλίστρατον ἐκ μέρους μου, ὅτι περιμένω νὰ ἔλθῃ δι' ἀναγκαίαν ὑπόθεσιν;

Συζήτηση: Ποιες συνήθειες τῆς ἐποχῆς σατιρίζει ὁ συγγραφέας στο παρὸν ἀπόσπασμα; Τί σχέση ἔχει ὁ σχολιασμὸς αὐτὸς με τὸν τίτλο τοῦ μυθιστορήματος;

Πιστεύετε ὅτι τὸ φαινόμενο αὐτὸ ὑπάρχει καὶ σήμερα; Με ποια μορφή;

Δραστηριότητα: Γράψτε ἓνα σύγχρονο διάλογο σατιρίζοντας ἓνα ἢ περισσότερα φαινόμενα ξενομανίας/ μιμητισμοῦ.

Απάντηση:

- Ἀγάπη μου, τι εἶναι αὐτό;
- Εἶναι hi daddy box, εἶμαι ἐγκυος!
- Αὐτό εἶναι υπέρροχο, πῶς..
- Ἐλα νὰ με βγάλεις φωτογραφία γιὰ τὸ insta με τὸ τεστ!
- Εἶσαι με τὰ καλά σου; Το κατούρησες αὐτὸ τὸ πράγμα!
- Ἐλα τώρα! Νὰ θέλω νὰ εἶναι σαν αὐτὴν (τοῦ δείχνει φωτογραφία διάσημης ἀμερικανίδας)
- Οφού, ἔλα εντάξει, θα σε βγάλω. Τι λες νὰ εἶναι; Λες νὰ ἔχουμε κανένα κοριτσάκι; Θα ρωτήσουμε τὴν ἐπόμενη φορὰ τὸν γιατρό

- Όχι βέβαια!! Θα πάω με μια φίλη μου στον γιατρό, να μάθει εκείνη το φύλο και να οργανώσουμε ένα τέλειο gender reveal party, μπορούμε να το κάνουμε μαζί με το baby shower!
- Τι είναι αυτά που λες; Κάτσε γιατί θα χρειαστώ το λεξικό μαζί σου
- Αχ μωρό μου, μην αγχώνεσαι εσύ γι αυτά. Θα τα κανονίσω όλα εγώ.
- Αυτό ακριβώς φοβάμαι! Σ αγαπώ πολύ!

2^η ώρα

Διαβάζουμε μερικές επιστολές από το επιστολικό μυθιστόρημα με τίτλο «Λέανδρος» του Παναγιώτη Σούτσου. Εντοπίζουμε σ' αυτές συναισθηματικές υπερβολές και εξάρσεις σύμφωνες με τις τάσεις του ρομαντισμού που επικρατούσε την εποχή εκείνη και στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΛΔ':⁸

Ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν αὐτόν.

16 Ἰαννουαρίου.

Πόσαι μάλιστα περιστοιχίζουσι τὴν ἀνθρωπότητα! αἱ νόσοι, αἱ πυρκαϊαί, οἱ σεισμοὶ, αἱ τρικυμῖαι, οἱ πόλεμοι, ἡ ἀμάθεια, καὶ οἱ τύραννοι! Ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται· ἡ πρώτη φωνὴ του φωνὴ ὀδύνης, καὶ ἡ τελευταία του φωνὴ πάλιν ὀδύνης. Εἰς τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν αἱ ὀδύνη τῶν σπαργάνων καὶ τῆς ὀργανώσεως· εἰς τὴν παιδικὴν οἱ διδάσκαλοι καὶ τὰ βιβλία· εἰς τὴν νεανικὴν τὰ πάθη· εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡ δυστυχὴς πραγματικότης τοῦ βίου· καὶ εἰς τὸ γῆρας αἱ ἀδυναμίαι καὶ ὁ φόβος τοῦ θανάτου.

Τούλάχιστον ἂν ἡ ἀρετὴ δὲν ἔπασχεν· ἀλλ' οἱ αἰῶνες εἶδαν τὸν Ἀριστείδην ἐξοστρακιζόμενον, καὶ τὸν Σωκράτην πίνοντα τὸ κώνειον.

Τούλάχιστον ἂν ἡ φρόνησις μᾶς ἀπήλλαττεν ἀπὸ τὰ δεινά· πλὴν ὁ ἄνθρωπος περιστοιχιζόμενος ἀπὸ πληθὺν ὄντων ἀγνώστων, τί δύναται νὰ προβλέψη;

Ἡ εὐτυχία λέξις φανταστικὴ· ὄν ἀνύπαρκτον ἐπὶ τῆς γῆς· ὁ εὐτυχέστερος βίος ἔχει τὰς ἀκάνθας του.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΛΒ':

Ὁ αὐτός.

15 Ἰαννουαρίου.

⁸ Π. Σούτσος, *Ὁ Λέανδρος*, ἐν Ναυπλίῳ, ἐκ τῆς τυπογραφίας Κωνσταντίνου Ἰωαννίδου Τόμπρα Κυδωνιέως καὶ Κωνσταντίνου Ἰωαννίδου Σμυρναίου, 1834, σσ. 40-56

Πόσον τρομερὰ εἰς τοὺς δυστυχεῖς τῆς αὐγῆς ἡ παρουσία! φρικώδεις αἱ στιγμαὶ, ὅταν αἱ συγκεχυμένα εἰκόνες τῆς θλιβεραῦς ἡμῶν θέσεως ἐπανερχονται· ζητοῦμεν νὰ ἐπαναπέσωμεν εἰς τὸν λήθαργον τοῦ ὕπνου, καὶ δὲν τολμῶμεν νὰ ἐπανακάμψωμεν εἰς τὴν ὑπαρξιν· ἀλλ' ἀγῶνες ἀνωφελεῖς· ὁ νοῦς ἐξυπνᾷ καὶ ἡ σιδηρᾷ Εἰμαρμένη γυμνῆ μᾶς παρουσιάζεται... φάντασμα ἐπαπειλητικόν!

Ἡ αὐγὴ ἀνατέλλει πάλιν. Πόσαι ψυχραὶ καὶ ἀτελεῦτητοι ὥραι μὲ περιμένουσι μέχρι τῆς ἐσπέρας!...

Ὡ Θεέ! εἰς τὸν ὑλικόν σου κόσμον διατὶ ἔθεσας τοιαύτας πυρίνους ψυχὰς, αἵτινες μόναι κατατρώγονται; διὰ ποῖαν μεγαλοπρεπῆ τελετὴν τῆς φύσεως τὰς προώρισας ὀλοκαυτώματα; ποῖον μυστηριώδη σκοπὸν σου, ἢ ποῖαν μεγάλην ἀλήθειαν διὰ τῆς ἀποπυρακτώσεώς των μέλλουσι νὰ καθιερώσωσι!...

Βλέπω, βλέπω κατάντικρυ μοναστήριον ἔρημον ἐκ πολλῶν ἐνιαυτῶν· εὐτυχεῖς ὅσοι ἀπετελείωσαν εἰς τὴν περιοχὴν του τὴν ὁδοιπορίαν των! ὦ Ἄγια τῆς Ἑλλάδος καταλύματα ἐρημούμενα καὶ καταρρέοντα! ὦ τῆς καταδιωκομένης ἀθωότητος ἄλλοτε ἄσυλα καὶ διδακτήρια! ὅταν τὴν ἐσπέραν τὸ μαργαρίτινον φῶς τῆς Σελήνης εἰς τὰς τεθραυσμένας στοὰς ὑμῶν ἐπιχύνεται, ὅταν θορυβώδεις οἱ καταρράκται τὴν μεγαλοπρεπῆ φωνὴν των συναρμόζωσι μετὰ τῆς βοῆς τῶν ἀνέμων, τότε βλέπω τοὺς σταυροὺς τῶν κοιμητηρίων σας καὶ τὰ ὑψηλὰ χόρτα τῶν μνημάτων σας, καὶ «Εἶθε, φωνάζω, εἰς τοὺς ἀγίους κοιτῶνάς σας καὶ ἐγὼ νὰ ἔζων καὶ ν' ἀπέθνησκον ἄγνωστος!»

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΑΖ'.

Ὁ Λεάνδρος πρὸς τὴν Κοραλίαν.

Ἐκ Προνοίας, 17 Ἰαννουαρίου.

Φεύγουν αἱ ἡμέραι, φεύγουν αἱ νύκτες, καὶ δὲν ἀφίνουν κανὲν ἵχνος εἰς τὴν μνήμην μου· ἀλλ' ἀπὸ τὴν μνήμην μου δὲν ἐξαιλείφεται τὸ μαγευτικὸν ὄνειρον τοῦ ἔρωτός μου.

Ἡ γλυκεῖά σου εἰκὼν, τὴν ὁποῖαν ἡ ἀπουσία ἔτι καθωραΐζει, ἀπὸ τὴν ψυχὴν μου δὲν θέλει φύγει ποτὲ, ποτὲ, καὶ ἀθάνατος εἶναι ὡς ἡ ψυχὴ μου.

Σὲ βλέπω καὶ ὅταν ἡ αὐγὴ φέρῃ τὸ φῶς· σὲ βλέπω καὶ ὅταν ἡ νύξ ἐπανερχεται μαγευτικὴ καὶ γλυκεῖα, ὦ γλυκὴ ἄστρον τῶν οὐρανῶν μου!

Ὁ αἴθριος οὐρανὸς τῆς Ἑλλάδος μ' ἀντανακλᾷ τὰ ὄμματά σου, καὶ εἰς τοῦ ζεφύρου τὴν μοσχοβόλον αὔραν τὴν ἀναπνοὴν σου ἀναπνέω.

Ὅταν ὁ ὕπνος κλείσῃ τὰ βλέφαρά μου, λευκοφορεμένη καὶ ὡς ῥόδον αὐγῆς δροσερὰ εἰς τὸ προσκέφαλόν μου ἔρχεσαι καὶ μειδιᾷς· καὶ μειδιῶσα, μέλι γλυκὴ διαχύνεις ἡδονῆς εἰς τὰς φλέβας μου.

Ὡ φίλη τῆς ψυχῆς μου! αἰσθάνεσαι εἰς τὰ σπλάγχνα σου τὴν τρυφερὰν αὐτὴν φωνὴν, ἣτις μὲ ἀποσπᾷ τὰ δάκρυα; Ὡ φίλη τῆς ψυχῆς μου! διατὶ προφέροντα τὸ ὄνομά σου τὰ χεῖλή μου τρέμουν! κατάπαυσε τὸν θόρυβον τῆς παλλούσης καρδίας μου...

Εἶναι στιγμαὶ, καθ' ἃς ἐπιθυμῶ τὸν θάνατον· πλὴν ν' ἀποθάνω μακρὰν σου;... ὦ φίλη τῆς ψυχῆς μου! θέλησε κἄν νὰ κλείσῃς τὰ βλέφαρά μου.

ὦ διατί, ἀγαπητή! οἱ λόγοι δὲν δύνανται νὰ ἐκφράσωσι τὴν κατάστασιν τῆς καρδίας; Εἰς τὴν ψυχὴν μου τὴν στιγμὴν ταύτην εἶναι τι τρυφερὸν, γλυκὸ, λυπηρὸν... Αἱ χεῖρές μου τρέμουν γράφουσαι, καὶ ὁ νοῦς μου τρέμει καὶ αὐτός... καὶ οἱ λόγοι μου φεύγουν ἀσύρραπτοι.

Δραστηριότητα: Γράψτε ἓνα σύντομο κείμενο που ανταλλάζουν δύο νέοι ερωτευμένοι (ἢ και ὄχι) μεταξύ τους που ωστόσο δεν μπορούν να εἶναι μαζί. Τι μορφή ἔχει; Με ποιο μέσο το στέλνουν ο ἓνας στον ἄλλον;

Μωρό μου, σου ἔχω στείλει dm στο insta αλλά με ἔχεις αφήσει στο διαβάστηκε. Σου στέλνω τώρα μήνυμα απ' την αδερφή μου γιατί δεν ἔχω κάρτα. Σήκωσε το τηλέφωνο ρε συ, μου λείπεις πολύ! Ἐχω χάσει δυο κιλά αυτές τις μέρες που δεν μιλάμε, δεν μπορώ ν' ανοίξω βιβλίο, δεν πάτησα πόδι στην εξεταστική. Απάντησε ρε συ, να σου εξηγήσω! Δεν ἦταν αυτό που νομίζεις, μια ξαδέρφη μου απ' το χωριό ἦταν το κορίτσι που μιλούσα στο πάρτυ... Δεν ἤξερα ὅτι θα ἔρθεις ρε μωρό μου, είχες πει ὅτι ἦσουν κουρασμένα απ' τη δουλειά και θα κοιμόσουν νωρίς. Σήκωσέ το ρε συ, να μιλήσουμε!

6. Διδακτικό σενάριο

Τίτλος

Η Γενιά του 1880

Προτεινόμενη τάξη

Γ' Γυμνασίου

Διδακτικό αντικείμενο

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Νεοελληνική Γλώσσα

Θεματική ενότητα

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Νέα Ελληνική Γλώσσα, Περιγραφή και Αφήγηση, Σκηνικό, οπτική γωνία, αφήγηση

Χρονική διάρκεια

3 ώρες

Σύντομη περιγραφή

Στις τρεις διδακτικές ώρες που ακολουθούν οι μαθητές εξασκούνται σε τρεις διαφορετικές θεματικές ενότητες, την εξοικείωση με τους δύο διαφορετικούς γλωσσικούς τρόπους του τέλους του 19^{ου} αι., την θεατρικότητα μέσα στον πεζό λόγο και την παρουσίαση των χαρακτήρων. Η επαφή αυτή γίνεται μέσα από τα κείμενα τριών πεζογράφων της γενιάς του 1880 των οποίων τα έργα συγγενεύουν με τα λογοτεχνικά ρεύματα της Ευρώπης (κυρίως της Γαλλίας) που είναι ο ρεαλισμός και ο νατουραλισμός και ταυτόχρονα μαθαίνουν για την ηθογραφία, μία τάση που κυριάρχησε στην ελληνική λογοτεχνική παραγωγή λόγω των ιδιαίτερων ιστορικών συγκυριών.

Διδακτέο κείμενο (αποσπάσματα)

Γι αυτή την διδακτική ενότητα έχουμε επιλέξει τρία αποσπάσματα από δύο δημοφιλείς συγγραφείς της περιόδου, τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη και τον Γεώργιο Βιζυηνό και ένα του Μιχαήλ Μητσάκη που δεν είναι τόσο γνωστός στη μαθητική κοινότητα αν και υπάρχει ένα κείμενό του στο βιβλίο της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Β' Λυκείου. Ξεκινάμε ακριβώς με τη γνωριμία με το έργο του Μητσάκη ο οποίος συνέγραψε ένα κείμενο εν είδει άσκησης και απόδειξης για τη διαφορά των δύο γλωσσικών τύπων, της καθαρεύουσας και της δημοτικής. Οι μαθητές κατανοούν τη διαφορά, αισθάνονται τη ζωντάνια και τον διαφορετικό παλμό της μίας και της άλλης εκδοχής και κατανοούν κατά το δυνατόν την αίσθηση της εποχής με την ταυτόχρονη

χρήση των δύο μορφών, στον επίσημο τύπο και στην καθημερινότητα. Το δεύτερο κείμενο είναι απόσπασμα από το εκτενές διήγημα του Βιζυηνού με τίτλο «το αμάρτημα της μητρός μου», μιας ιστορίας που μέσα στην τραγικότητά της θίγει ζητήματα όπως η συγχώρεση, οι ενοχές, οι οικογενειακές σχέσεις που αφορούν τα παιδιά της Γ' Γυμνασίου που διανύουν την ευαίσθητη περίοδο της εφηβείας. Μέσα από το απόσπασμα αυτό εξετάζουμε ταυτόχρονα τα γλωσσικά στοιχεία της πρώτης διδακτικής ώρας και τη θεατρικότητα στη γραφή του Βιζυηνού. Την τρίτη διδακτική ώρα διαβάζουμε ένα απόσπασμα από την «Φόνισσα» του Παπαδιαμάντη και με αφορμή αυτό θίγουμε το ζήτημα της παρουσίασης των χαρακτήρων.

Σύνδεση με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Οι μαθητές σύμφωνα με το ΑΠΣ επιδιώκεται μέσα από την επαφή με τα κείμενα της γενιάς του 1880 Να κατανοήσουν ότι η ηθογραφία αποτελεί ιδιαίτερη αφηγηματική μέθοδο που έχει σκοπό την εξιδανικευμένη παρουσίαση της υπαίθριας ζωής και τη φωτογραφική αποτύπωση προσώπων και επεισοδίων της ζωής στο χωριό. Επιπλέον, μαθαίνουν, εντοπίζουν και μελετούν στοιχεία του ηθογραφικού διηγήματος όπως αυτό πυροδοτήθηκε από τον διαγωνισμό που προκήρυξε η Εστία. Με αφορμή τα κείμενα θίγουμε επίσης ζητήματα που άπτονται της Νέας Ελληνικής Γλώσσας όπως η ανάλυση των χαρακτήρων, η περιγραφή και η αφήγηση.

Σκοπός

Επιδιώκεται οι μαθητές να

- Να εξασκηθούν στην κατανόηση κειμένων σε γλωσσικούς τύπους της καθαρεύουσας και να αναπτύξουν περαιτέρω το γλωσσικό τους ένστικτο.
- Να εκμεταλλευτούν τα λογοτεχνικά ερεθίσματα ως πνευματικές εμπειρίες και μαθήματα με αντίκτυπο στην πνευματική τους εξέλιξη (2021)
- Να είναι σε θέση να κατανοούν το περιεχόμενο ενός κειμένου και να εντοπίζουν σε αυτό πληροφορίες και νοήματα τόσο από τα λεγόμενα όσο και από αυτά που αποκρύπτονται.
- Να κατανοήσουν την αισθητική λειτουργία της λογοτεχνίας, να βιώσουν την απόλαυση της ανάγνωσης ως δράσης ανεξάρτητης με μόνο στόχο την πνευματική ανάταση και ανάπαυση. (2021)
- Να αγκαλιάσουν γλωσσικές μορφές του παρελθόντος και να προσεγγίσουν την λογοτεχνία που είναι γραμμένη σ' αυτές με άνεση, οικειότητα και γνήσιο συναίσθημα. (2021)

Στόχος

Επιδιώκεται οι μαθητές να

- Να κατανοήσουν το χαρακτήρα της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας ως απαύγασμα των λογοτεχνικών και γλωσσικών εξελίξεων του παρελθόντος και να εντοπίζουν σ' αυτόν ρήξεις και συνέχειες, ομοιότητες και διαφορές.
- Να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τα δομικά και γραμματικά στοιχεία της νεοελληνικής γλώσσας στον προτασιακό και κειμενικό λόγο ώστε να κατανοούν και να αιτιολογούν και τις τυχόν παρεκκλίσεις ή ανατροπές των παραπάνω στοιχείων.
- Να εντοπίζουν τους ποικίλους αφηγηματικούς τρόπους όπως την περιγραφή και την αφήγηση, να αξιολογούν την τεχνική του show, don't tell.
- Να αξιοποιούν τα κειμενικά δεδομένα χρησιμοποιώντας τους κατάλληλους γραμματικοσυντακτικούς όρους (χρόνοι, χρονικά επίπεδα, ρηματικά πρόσωπα)
- Να εκφράζονται δημιουργικά αξιοποιώντας ποικίλους αφηγηματικούς τρόπους (2021)
- Να κατανοήσουν τη συνέχεια της ελληνικής γλώσσας, τις λεπτές και βαθιές διαφορές μεταξύ δημοτικής και καθαρεύουσας αλλά και των πολιτικών επιλογών πίσω από το γλωσσικό όργανο που ο λογοτέχνης κάθε φορά επιλέγει. (2021)
- Να αισθανθούν τη δυσκολία και τα εμπόδια που δημιούργησε ο γλωσσικός διχασμός με την ταυτόχρονη χρήση καθαρεύουσας και δημοτικής

Μεθόδευση εργασίας

Ωρα 1^η

Την πρώτη διδακτική ώρα οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τη γενιά του 1880, τις τάσεις και τις γλωσσικές της επιλογές μέσα από το κείμενο ενός εμβληματικού αλλά όχι τόσο «γνωστού» στη μαθητική κοινότητα, του Μιχαήλ Μητσάκη. Πριν, ωστόσο, αναφέρουμε ορισμένα στοιχεία για τον συγγραφέα, κρίνεται απαραίτητη μια μικρή εισαγωγή και ταυτόχρονα ανακαιφαλαίωση (βλ. και παραπάνω στην ενότητα) για τη γενιά του 1880 και τα βασικά χαρακτηριστικά της τα οποία θα συναντήσουμε στο σύνολο αυτής της διδακτικής ενότητας.

Τα χρόνια εκείνα «οι Έλληνες περισσότερο παρά ποτέ βιώνουν το δίλημμα της στροφής προς τη Δύση ή της απομόνωσής τους μέσα στις υγιείς πάτριες παραδόσεις.» (Μ. Vitti. *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2003, 292-293.) Το δίλημμα αυτό διαφαίνεται τόσο στη δημόσια ζωή όσο και στη συγγραφική παραγωγή και συνεπώς τις γλωσσικές επιλογές. Στην πεζογραφία ενώ διατηρούνται ορισμένα ρομαντικά στοιχεία (πχ έρωτας, πατρίδα) αυτά λαμβάνουν νέες αποχρώσεις και κυριαρχούν πια τα ευρωπαϊκής καταγωγής κινήματα του ρεαλισμού και του νατουραλισμού με βασικό όχημα έκφρασης το διήγημα και δη, το **ηθογραφικό**. Όπως παρατηρεί ο Παν. Μουλλάς κυριαρχεί η «στροφή προς το πραγματικό, προς το επίκαιρο και το καθημερινό, αντικατάσταση της φαντασίας με

την εμπειρία, τη μνήμη και την παρατήρηση, αναπροσαρμογή προς τα νέα ευρωπαϊκά ρεύματα. Από μίαν άποψη, η καινούρια λογοτεχνία ανατοποθετεί τις έννοιες του χρόνου και του χώρου. Πραγματικά, βρισκόμαστε πολύ μακριά από τις μεγάλες διάρκειες των ιστορικών αφηγήσεων, πολύ μακριά επίσης και από τις φυγές σε μυθικούς ή άγνωστους τόπους. Αδιάκοπα μεταβαλλόμενο, το ρομαντικό σκηνικό της φαντασίας δεν έχει πια παρά ν' ακινητοποιηθεί, σύμφωνα με τις στατικές, φωτογραφικές απαιτήσεις του νατουραλισμού. Στη θέση του «αλλού» και του «άλλοτε» εμφανίζεται το «εδώ» και το «τόρα». Παν. Μουλλάς, «Γύρω στα 1880: οι όροι της αλλαγής». *Ρήξεις και συνέχειες. Μελέτες για τον 19ο αιώνα*, Εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα 1993, 85.).

ΗΘΟΓΡΑΦΙΑ: η αναπαράσταση με αληθοφανή τρόπο των ηθών, των εθίμων, της συμπεριφοράς, της ιδεολογίας και εν γένει του συλλογικού τρόπου ζωής μιας ορισμένης (αστικής ή αγροτικής) κοινωνίας. Η ηθογραφική μυθοπλασία έλκεται από το σύνολο του κοινωνικού σώματος, αναζητά μέσους όρους και ζωγραφίζει αντιπροσωπευτικούς χαρακτήρες. Καθώς διακριτικό γνώρισμα της ηθογραφίας είναι και ο «συγχρονικός» (παροντικός) χαρακτήρας της αφήγησης, ο αφηγηματικός λόγος βασίζεται κατά κανόνα στην άμεση εποπτεία και στην προσωπική μαρτυρία ή ανακαλεί στο παρόν προηγούμενες εμπειρίες.

Κοινά θεματικά γνωρίσματα και τεχνικές:

α) η προσγείωση της αφήγησης στο παρόν και σε χώρους λίγο ή πολύ γνωστούς και οικείους,

β) η προγραμματική πρόθεση απεικόνισης των ηθών, της εθιμικής συμπεριφοράς και του συλλογικού εν γένει τρόπου ζωής,

γ) η απεικόνιση χαρακτηριστικών ανθρώπινων τύπων,

δ) η σκηνοθετημένη αληθοφάνεια της αφήγησης, η οποία στηρίζεται συνήθως στη συστηματική χρήση του πρώτου αφηγηματικού προσώπου (τεχνική που σκοπεύει στην εξίσωση της αφήγησης με τη μαρτυρική κατάθεση) και στην εκτεταμένη χρήση των διαλόγων στους οποίους αποτυπώνεται η ιδιοματική έκφραση των ηρώων (τεχνική που σκοπεύει στη δημιουργία εντύπωσης φωνογραφικής πιστότητας).⁹ [...]

ΚΕΙΜΕΝΟ

⁹ Παντελής Βουτουρής, *Ως εις καθρέπτην ... Προτάσεις και υποθέσεις για την ελληνική πεζογραφία του 19ου αιώνα*, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1995, 259-260.

Ο Μιχαήλ Μητσάκης (1863-1916) δημοσίευσε ποικίλα άρθρα ήδη από μικρή ηλικία και η δημοσιογραφική του ιδιότητα συγγενεύει στενά με τη λογοτεχνική του παραγωγή. Το συγγραφικό του έργο περιλαμβάνει αφηγήματα, κριτικά δοκίμια επιγράμματα και ποιήματα τόσο στην ελληνική όσο και στη γαλλική γλώσσα, μέσω της οποίας γνώρισε εκ του σύνεγγυς τα σύγχρονα λογοτεχνικά ρεύματα της εποχής του (ρεαλισμός, νατουραλισμός, αισθητισμός). Αναφορικά με το γλωσσικό ζήτημα υπήρξε υποστηρικτής της δημοτικής αν και η χρήση της καθαρεύουσας στην δημοσιογραφία δημιούργησε περισσότερο ένα συγγραφικό ύφος σε απλή καθαρεύουσα, μια γλώσσα σχεδόν μεικτή. Στο άρθρο του Το Γλωσσικόν ζήτημα εν Ελλάδι· Μια φιλολογική σελίς εις δυο γλώσσας (1892), γραμμένο δυο φορές, μια στην καθαρεύουσα (Η θλίψις του μαρμάρου) και μια στη δημοτική (Το παράπονο του μαρμάρου) βρίσκεται ουσιαστικά η αντίληψή τους για τη γλώσσα, μια αντίληψη περισσότερο μετριοπαθής. Το κείμενο αυτό ακριβώς θα δούμε παρακάτω στις δύο διαφορετικές εκδοχές του (απόσπασμα). Το κείμενο μιλά για το άγαλμα ενός νέου το οποίο βρίσκεται ακρωτηριασμένο σε ένα μουσείο. Ο συγγραφέας περιγράφει με τρόπο γλαφυρό την τελειότητα του νεανικού κορμιού και την τραγικότητα του ακρωτηριασμού του σαν να ήταν το άγαλμα ζωντανό.

Το παράπονο του μαρμάρου (1892)

Αχ, δεν εφантаζότανε ποτέ βέβαια, αυτήν την τύχη, όταν, λεβέντης καμαρωμένος, εσυργιανούσε εις τις στοές και στα γυμναστήρια της παλαιάς πόλεως την ανεκδιήγητη δόξα των απεγάδιαστων μελών του. Αχ, δεν εφантаζότανε βέβαια αυτήν την τύχη, όταν, στεφανωμένος αγωνιστής έρριχνε το λιθάρι στο Στάδιο, ή ενικούσε στο πάλαιμα, ή εκουβέντιαζε με τους φιλοσόφους, ή ανέβαινε στην Ακρόπολι, μπροστά-μπροστά στα ιερά πανηγύρια. Δεν εφантаζότανε ποτέ βέβαια αυτήν την τύχη, όταν έβγαινε απ' τα χέρια του γλύπτη του, όταν άστραφτε μέσα στ' αργαστήρι του, αποκάτου απ' τον ολάνοιχτο ουρανό της Αθήνας, αποκάτω απ' του ήλιου την ασκίαστη λάμψη, ανατριχιάζοντας όλος από δύναμι κι' από αντρεία. Και δεν εφантаζότανε, —αχ, ποτέ βέβαια!— αυτήν την τύχη, όταν, θνητός αυτός, έβλεπε να τον στηλόνουσε στο ναό, για να παραστήση του Απόλλωνα ή του Ερμή το αθάνατο το είδωλο. Και σαν νικημένος πολεμιστής, με σπασμένα τα πόδι' από το γόνατο, με κομμένα τα χέρι' από τον άγκωνα, είνε ξαπλωμένο, ολόβολο, απάνω στο ξύλινο στήριγμά του. Ακίνητο, με τα μάτια του σταθερά, θάλεγε πως τριγυρνάει το βλέμμα του από τους ώμους του τους νευρώδεις εις τα τορνευμένα του τα μεριά, από τη λυγρή του τη μέση εις το φούσκωμα των στήθων του, απ' την τρεμάμενη, την ανθισμένη σάρκα των πισινών του στο θείο βασίλειο της γυμνής νειότης του. Καθώς σκύβει ελαφρά το λαιμό του, λες κ' εξετάζει μονάχος του το σώμα του, και μελετάει τους μύωνες του και σπουδάξει το φκιάσιμό του. Και κάπου-κάπου, στον κρυφό του περίπατο, το βλέμμα του φαίνεται σα να καρφόνεται, βαρύ, βαρύ, και εις των γονάτων του τις απότομες λαβωματιές, και εις τις σκληρές των αγκώνων του τις πληγές. Κι' αν τον κυττάξης ώρα πολλή, πολλή, πεσμένον έτσι, με της λύπης το σύννεφο το άφαντο, οπού σκεπάξει το μετωπό του, θαρρείς πως —

τάχα μονάχα σε γελάει το μάτι σου;— σιωπηλό δάκρυο λαμποκοπάει κάπου-κάπου, μεσ' απ' τα πέτρινα ματόφυλλά του...

Η θλίψις του μαρμάρου (1892)

Και δεν εφραντάζετο —α, βεβαίως ποτέ!— την τύχην αυτήν, όταν, θνητός αυτός, απετίθετο εν τω ναώ, μέλλων να υποτυπώση του Απόλλωνος ή του Ερμού το αθάνατον είδωλον. Και ως ηττημένος μαχητής, με τεθραυσμένας κνήμας εκ του γόνατος, ηκρωτηριασμένους από της ωλένης τους βραχίονας, απλούται κατά μήκος επί του ξυλίνου βάθρου του. Ακίνητος, με σταθεράς τας κόρας των ομμάτων του, περιάγει εν τούτοις θα έλεγες το βλέμμα του, από των νευρωδών ώμων εις τους ευτόρνους μηρούς, από της κολπουμένης οσφύος εις των στέρνων την προβολήν, από των νώτων την παλλομένην και αναθάλλουσαν σάρκα εις της γυμνής ήβης το θείον κράτος. Καθώς κάμπτει ελαφρώς τον αυχένα, ετάζει, θα υπέθετες, τον κορμόν, και μελετά τους μυώνας, και επισκοπεύει την όλην του κατασκευήν. Και από καιρού εις καιρόν, εν τη λανθανούση περιπλανήσει του, το βλέμμα αυτού φαίνεται ως να προσκολλάται βαρύ, και εις των γονάτων τας αποτόμους πληγάς, και εις των αγκώνων τα τραχέα τραύματα. Και παρατηρών αυτόν επί μακρόν, με το αδιόρατον νέφος της θλίψεως όπερ καλύπτει το μέτωπόν του, νομίζεις σχεδόν —είνε άραγε οπτική μόνον απάτη;— ότι σιγηλόν δάκρυ μαρμαίρει ενίοτε μεταξύ των λιθίνων βλεφάρων του...¹⁰

Δραστηριότητα: Τι σκέψεις κάνει το άγαλμα καθώς στέκεται στο μουσείο;

Ωρα 2^η

ΚΕΙΜΕΝΟ

Γεώργιος Βιζυηνός

*ΤΟ ΑΜΑΡΤΗΜΑ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΜΟΥ*¹¹

(απόσπασμα)

Αί οικονομικάί μας δυσχέρειαι έκορυφώθησαν, όταν έπληθεν άνομβρία 1 εις την χώραν και άνέβησαν αί τιμαί τών τροφίμων. Άλλ' ή μήτηρ, αντί ν' άπελπισθῆ περι τῆς

¹⁰ [πηγή: Μιχαήλ Μητσάκης, *Το έργο του*, εισαγ.-σχόλια-επιμ. Μιχ. Περάνθης, Βιβλιοπωλείον «Εστίας», Αθήνα 1956, σ. 239-245]

¹¹ *Ποίος ήτον ο φονεύς του αδελφού μου και άλλα διηγήματα*, Ελληνικά Γράμματα/Τα Νέα 2006)

διατροφῆς ἡμῶν αὐτῶν, ἐπηύξησε τὸν ἀριθμὸν μας δι' ἑνὸς ξένου κορασίου, τὸ ὁποῖον μετὰ μακράς προσπαθείας κατώρθωσε νὰ υἰοθετήσῃ.

Τὸ γεγονός τοῦτο μετέβαλε τὸ μονότονον καὶ αὐστηρὸν τοῦ οἰκογενειακοῦ ἡμῶν βίου, καὶ εἰσήγαγεν ἐκ νέου ἀρκετὴν ζωηρότητα.

Ἦδη αὐτὴ ἡ υἰοθέτησις ἐγένετο πανηγυρική. Ἡ μήτηρ μου ἐφόρεσε διὰ πρώτην φοράν τὰ «γιορτερά» τῆς καὶ μᾶς ὠδήγησεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καθαρῶς καὶ κτενισμένους, ὡς ἐάν ἐπρόκειτο νὰ μεταλάβωμεν. Μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας, ἐστάθημεν ὅλοι πρό τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτοῦ, ἐν μέσῳ τοῦ περιστῶτος λαοῦ, ἐνώπιον τῶν φυσικῶν αὐτοῦ γονέων, παρέλαβεν ἡ μήτηρ μου τὸ θετὸν αὐτῆς θυγάτριον ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέως, ἀφοῦ πρῶτον ὑπεσχέθη εἰς ἐπήκοον πάντων, ὅτι θέλει ἀγαπήσει καὶ ἀναθρέψει αὐτό, ὡς ἐάν ἦτο σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς καὶ ὅστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων τῆς.

Ἡ εἴσοδος τοῦ εἰς τὸν οἶκόν μας ἐγένετο οὐχ ἥττον ἐπιβλητικὴ καὶ τρόπον τινὰ ἐν θριάμβῳ. Ὁ πρωτόγερος τοῦ χωρίου καὶ ἡ μήτηρ μου προηγῆθησαν μετὰ τοῦ κορασίου, ἔπειτα ἠρχόμεθα ἡμεῖς. Οἱ συγγενεῖς μας καὶ οἱ συγγενεῖς τῆς νέας ἀδελφῆς μᾶς ἠκολούθησαν μέχρι τῆς αὐλείου ἡμῶν θύρας. Ἐξῶθεν αὐτῆς ὁ πρωτόγερος ἐσήκωσε τὸ κοράσιον ὑψηλὰ εἰς τὰς χεῖράς του καὶ τὸ ἔδειξεν ἐπὶ τινὰς στιγμὰς εἰς τοὺς παρισταμένους. Ἐπειτα ἠρώτησε μεγαλοφώνως·

—Ποῖός ἀπὸ σᾶς εἶναι ἡ ἐδικὸς ἢ συγγενὴς ἢ γονιὸς τοῦ παιδιοῦ τούτου περισσότερο ἀπὸ τὴν Δεσποινιώ τὴν Μηχαλιέσσαβ κι ἀπὸ τοὺς ἐδικούς τῆς;

Ὁ πατὴρ τοῦ κορασίου ἦτον ὠχρὸς καὶ ἔβλεπε περίλυπος ἐμπρός του. Ἡ σύζυγός του ἔκλαιεν ἀκουμβημένη εἰς τὸν ὦμόν του. Ἡ μήτηρ μου ἔτρεμεν ἐκ τοῦ φόβου μήπως

ἀκουσθῇ καμμία φωνή—Ἐγώ!—καὶ ματαιώσῃ τὴν εὐτυχίαν τῆς. Ἀλλὰ κανεῖς δὲν ἀπεκρίθη. Τότε οἱ γονεῖς τοῦ παιδιοῦ ἠσπᾶσθησαν αὐτό διὰ τελευταίαν φοράν καὶ ἀνεχώρησαν μετὰ τῶν συγγενῶν των. Ἐνῶ οἱ ἐδικοί μας μετὰ τοῦ πρωτογέρου εἰσῆλθον καὶ ἐξενίσθησαν παρ' ἡμῖν.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἡ μήτηρ μας ἤρχισε νὰ ἐπιδαπιλεύῃ εἰς τὴν θετὴν μας ἀδελφὴν τόσας περιποιήσεις, ὅσων ἴσως δὲν ἠξιώθημεν ἡμεῖς εἰς τὴν ἡλικίαν τῆς καὶ εἰς καιροὺς πολὺ εὐτυχεστέρους. Ἐνῶ δέ μετ' ὀλίγον χρόνον ἐγὼ μὲν ἐπλανώμην νοσταλγῶν ἐν τῇ ξένη, οἱ δὲ ἄλλοι μου ἀδελφοὶ ἐταλαιπωροῦντο κακοκοιμώμενοι εἰς τὰ ἐργαστήρια τῶν «μαστόρων», τὸ ξένον κοράσιον ἐβασίλευεν εἰς τὸν οἶκόν μας, ὡς ἐάν ἦτον ἐδικὸς του.

Οἱ μικροὶ τῶν ἀδελφῶν μου μισθοὶ θὰ ἐξήρκουν πρὸς ἀνακούφισιν τῆς μητρὸς, ἐφ' ᾧ καὶ τῇ ἐδίδοντο. Ἀλλ' ἐκείνη, ἀντὶ νὰ τοὺς δαπανᾷ πρὸς ἀνάπαυσίν τῆς, ἐπροίκιζε δι' αὐτῶν τὴν θετὴν τῆς θυγατέρα καὶ ἐξηκολούθει ἐργαζομένη πρὸς διατροφήν τῆς. Ἐγὼ ἔλειπον μακράν, πολὺ μακράν, καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἠγνόουν τί συνέβαιναν εἰς τὸν οἶκόν μας. Πρὶν δὲ κατορθώσω νὰ ἐπιστρέψω, τὸ ξένον κοράσιον ἠϋζήθη, ἀνετράφη, ἐπροίκισθη καὶ ὑπανδρεύθη, ὡς ἐάν ἦτον ἀληθῶς μέλος τῆς οἰκογενείας μας.

Ὁ γάμος αὐτῆς, ὅστις φαίνεται ἐπίτηδες ἐπεσπεύθη, ὑπῆρξεν ἀληθῆς «χαρά» τῶν ἀδελφῶν μου. Οἱ δυστυχεῖς ἀνέπνευσαν, ἀπαλλαγέντες ἀπό τό πρόσθετον φορτίον. Καί εἶχον δίκαιον. Διότι ἡ κόρη ἐκείνη, ἐκτός ὅτι ποτέ δέν ἠσθάνθη πρὸς αὐτοὺς ἀδελφικὴν τινα στοργήν, ἐπὶ τέλους ἀπεδείχθη ἀχάριστος πρὸς τὴν γυναῖκα, ἣτις περιεποιήθη τὴν ζωὴν αὐτῆς μέ τосαύτην φιλοστοργίαν, ὅσην ὀλίγα γνήσια τέκνα ἐγνώρισαν. Εἶχον λόγους λοιπόν οἱ ἀδελφοί μου νά εἶναι εὐχαριστημένοι καί εἶχον λόγους νά πιστεύσουν, ὅτι καί ἡ μήτηρ ἀρκετά ἐδιδάχθη ἐκ τοῦ παθήματος ἐκείνου.

Ἄλλ' ὅποια ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξις των, ὅταν, ὀλίγας μετὰ τοὺς γάμους ἡμέρας, τὴν εἶδον νά ἔρχεται εἰς τὴν οἰκίαν, σφίγγουσα τρυφερῶς εἰς τὴν ἀγκάλην της ἓν δεύτερον κοράσιον, ταύτην τὴν φορὰν ἐν σπαργάνοις!

—Τό κακότυχο! ἀνεφώνει ἡ μήτηρ μου, κύπτουσα συμπαθητικῶς ἐπὶ τῆς μορφῆς τοῦ νηπίου, δέν τό ἔφθανε πῶς ἐγεννήθη κοιλιάρφανο, μόν' ἀπέθανε καί ἡ μάνα του καί το ἄφηκε μέσ' στή στράτα! Καί, εὐχαριστημένη τρόπον τινά ἐκ τῆς ἀτυχοῦς ταύτης συμπτώσεως, ἐπεδείκνυε τό λάφυρόν της θριαμβευτικῶς πρὸς τοὺς ἐνεοῦς⁹ ἐκ τῆς ἐκπλήξεως ἀδελφούς μου. [...]

Ἡ θετὴ μου ἀδελφὴ ἦτον ἀκόμη μικρά, καχεκτικὴ, κακοσχηματισμένη, κακόγνωμος, καί πρὸ πάντων δύσνους, τόσον δύσνους, ὥστε εὐθύς ἐξ ἀρχῆς μ' ἐνέπνευσε ἀντιπάθειαν.

—Δός το πίσου τό Κατερινιώ, ἔλεγον μίαν ἡμέραν εἰς τὴν μητέρα μου. Δός το πίσου, ἂν μ' ἀγαπᾷς. Αὐτὴν τὴν φορὰν σέ τό λέγω μέ τά σωστά μου! Ἐγὼ θά σε φέρω μίαν ἄλλην ἀδελφήν ἀπό τὴν Πόλι. Ἐνα εὐμορφο κορίτσι, ἓνα ἔξυπνο, πού νά στολίση μίαν ἡμέρα το σπίτι μας.

Ἐπειτα περιέγραψα μέ τά ζωηρότερα χρώματα ὁποῖον θά ἦτο τό ὄρφανόν, το ὁποῖον ἔμελλον νά τῆς φέρω, καί πόσον πολὺ θά τό ἠγάπων.

Ὅταν ὕψωσα τά βλέμματά μου πρὸς αὐτήν, εἶδον μετ' ἐκπλήξεώς μου, ὅτι τά δάκρυστά της ἔρρεον σιγαλά καί μεγάλα ἐπὶ τῶν ὠχρῶν αὐτῆς παρειῶν¹¹, ἐνῶ οἱ ταπεινωμένοι της ὀφθαλμοὶ ἐξέφραζον μίαν ἀπερίγραπτον θλίψιν!

—ὦ! εἶπε μετ' ἀπελπιστικῆς ἐκφράσεως. Ἐνόμισα ὅτι σύ θά ἀγαπήσης τό Κατερινιώ περισσότερο ἀπό τοὺς ἄλλους, ἀλλά, ἀπατήθηκα! Ἐκεῖνοι δέν θέλουν διόλου ἀδελφήν, καί σύ θέλεις μίαν ἄλλην! Καί τί φταίγει τό φτωχό, σάν ἔγινεν ὅπως τό ἔπλασεν ὁ Θεός. Ἄν εἶχες μίαν ἀδελφήν ἄσημην καί μέ ὀλίγον νοῦν, θά τὴν ἐβγαζες δι' αὐτό μέσα στους δρόμους, γιά νά πάρης μίαν ἄλλην, εὐμορφὴν καί γνωστικὴν.

—Ὅχι, μητέρα! Βέβαια ὄχι! ἀπῆντησα ἐγώ. Μά ἐκείνη θά ἦτο παιδί σου, καθὼς καὶ ἐγώ. Ἐνῶ αὐτὴ δέν σοῦ εἶναι τίποτε. Μᾶς εἶναι ὅλως διόλου ζένη.

—Ὅχι! ἀνεφώνησεν ἡ μήτηρ μου μετὰ λυγμῶν, ὄχι! Δέν _____ εἶναι ζένο τό παιδί! Εἶναι

δικό μου! Τό ἐπῆρα τριῶν μηνῶν ἀπό πάνω ἀπό τό λείψανο τῆς μάνας του· καί ὁσάκις ἔκλαιγε, τοῦ ἔβαζα τό βυζὶ μου στό στόμα του, γιά νά το πλανέσω· καί τό ἐτύλιζα μέσ'

στα σπάργανά σας, και τό έκοίμησα μεσ' στην κούνια σας. Είμαι δικό μου τό παιδί, και είμαι άδελφή σας!

Συζήτηση: Σύμφωνα με τον Κ. Μητσάκη: «Η θέση και η ιδεολογία του Βιζυηνού απέναντι στο γλωσσικό πρόβλημα και γενικότερα το πρόβλημα της νεοελληνικής πνευματικής ζωής είναι ξεκαθαρισμένη. Θερμός υπέρμαχος της δημοτικής, στην πράξη όμως ένας μετριοπαθής καθαρευουσιάνος...». Μπορείτε να βρείτε ορισμένα παραδείγματα που να αποδεικνύουν την άποψη αυτή;

Δραστηριότητα: Τι είδους αφηγητή έχουμε στο απόσπασμα;

Αφηγηθείτε το γεγονός της υιοθεσίας από την πλευρά της βιολογικής μητέρας του κοριτσιού. Τι σκέψεις έκανε και πώς αισθανόταν; Τι είδους αφηγητή θα έχουμε σ' αυτή την περίπτωση;

Απάντηση: Η χειρότερη μέρα της ζωής μου. Όλη τη νύχτα έκλαιγα, πονούσαν τα μάτια μου από το πρήξιμο και το κεφάλι μου πήγαινε να σπάσει. Χάιδευα το κεφαλάκι της, κοιμόταν τόσο ήσυχα το αγγελούδι μου. Τόσα βράδια έκλαιγε από την πείνα και πήγαινα να σκάσω απ' τη στεναχώρια μου αλλά χθες κοιμήθηκε. Σαν να ήξερε πως ήταν το τελευταίο μας βράδυ μαζί το πουλάκι μου. Έκοψα μια τούφα απ' τα μαλλάκια της και την φύλαξα στο εικονοστάσι μαζί με τα θυμήματα από τη μακαρίτισσα τη μάνα μου. Από αύριο θα ναι μαζί με τους αγγέλους για το σπίτι μας. Την άλλη μέρα σταθήκαμε στην αυλή της, τα πόδια μου τρέμανε, θαρρούσα θα λιποθυμήσω. Σήκωσε ο πρωτόγερος το κοριτσάκι μου και ρώτησε μια τελευταία φορά αν ήταν κανείς συγγενής του. Δάγκωνα και μάτωνα τη γλώσσα μου να μην ουρλιάξω, έμπηγα τα νύχια στο μπράτσο του άντρα μου να μη φωνάξω « Εγώ!». Δεν φώναξα, δεν μίλησα, δεν έβγαλα ψίθυρο απ' το στόμα, μόνο το σφράγισα και το καταράστηκα να σωπάσει. Άχνα δεν έβγαλα κι ήταν αυτό το αντίο στο σπλάχνο μου. Παιδί μου, ζωή μου, κοριτσάκι μου, τώρα σε ξένο βυζί θα ζητάς το γάλα, σε ξένα χέρια θα τρέχεις σαν ματώνεις, σε κρύα στρωσίδια θα κοιμάσαι τα βράδια. Πάλι θα ναι καλύτερα από εδώ όμως, ψωμί δεν έχω να σε χορτάσω τζιέρι μου, προίκα σου μονάχα η φτώχεια και η ζητιανιά σε τούτο εδώ το καλύβι. Καλό ταξίδι άγγελέ μου!

Ωρα 3^η

Την τρίτη και τελευταία διδακτική ώρα θα διαβάσουμε αποσπάσματα από μια εμβληματική προσωπικότητα της γενιάς του 1880 και της νεοελληνικής λογοτεχνίας στο σύνολό της, τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη. Τα αποσπάσματα αυτά είναι από το εκτενές διήγημα με τίτλο «Η Φόνισσα» του οποίου κεντρικό πρόσωπο είναι η Φραγκογιαννού, μια γυναίκα βασανισμένη από το βάρος της κοινωνικής καταπίεσης που δέχονταν οι γυναίκες η οποία ξενυχτώντας πάνω από την άρρωστη εγγονή της θολώνει και της προκαλεί ασφυκτικό θάνατο. Μια εγκληματική πράξη η οποία θα συνεχιστεί και με άλλες δολοφονίες μικρών κοριτσιών αλλά και έναν θάνατο τον

οποίο αν και ευχήθηκε, δεν διέπραξε η ίδια. Για την περίπτωση αυτή την κυνηγούν οι χωροφύλακες έως ότου τελικά πνίγεται στην προσπάθειά της να διαφύγει.

Κείμενο

Ἡ Χαδούλα, ἡ λεγομένη Φράγκισσα, ἢ ἄλλως Φραγκογιαννού, ἦτο γυνὴ σχεδὸν ἑξηκοντοῦτις, καλοκατωμένη, μὲ ἀδρούς χαρακτήρας, μὲ ἦθος ἀνδρικόν, καὶ μὲ δύο μικρὰς ἄκρας μύστακος ἄνω τῶν χειλέων της. Εἰς τοὺς λογισμοὺς της, συγκεφαλαιοῦσα ὅλην τὴν ζωὴν της, ἔβλεπεν ὅτι ποτὲ δὲν εἶχε κάμει ἄλλο τίποτε εἰμὴ νὰ ὑπηρετῇ τοὺς ἄλλους. Ὅταν ἦτο παιδίσκη, ὑπηρετεῖ τοὺς γονεῖς της. Ὅταν ὑπανδρεύθη, ἔγινε σκλάβα τοῦ συζύγου της — καὶ ὅμως, ὡς ἐκ τοῦ χαρακτήρος της καὶ τῆς ἀδυναμίας ἐκείνου, ἦτο συγχρόνως καὶ κηδεμὼν αὐτοῦ· ὅταν ἀπέκτησε τέκνα, ἔγινε δούλα τῶν τέκνων της· ὅταν τὰ τέκνα της ἀπέκτησαν τέκνα, ἔγινε πάλιν δουλεύτρια τῶν ἐγγόνων της.¹²

Χαρακτήρες

Χαρακτήρας είναι ένα πρόσωπο που δρα, ενεργεί και υπάρχει κατεξοχήν μέσα στο λογοτεχνικό αφήγημα. Όπως και ο αφηγητής, ο χαρακτήρας είναι δημιούργημα της φαντασίας του συγγραφέα, ακόμη και όταν «ταυτίζεται» με κάποιο ιστορικό πρόσωπο. Στο ρεαλιστικό μυθιστόρημα, όπως είναι και αυτό που εξετάζουμε, και ιδιαίτερα σ' αυτό του τέλους του 19^{ου} αι και αρχών 20^{ου} υπήρχε η τάση οι χαρακτήρες να είναι όσο το δυνατόν πιο αληθοφανείς, πιο πειστικοί, να τηρούν απόλυτα τις ανθρώπινες συμβάσεις. Ο συγγραφέας ήταν υποχρεωμένος να ακολουθήσει αφενός όλες τις συμβάσεις της εποχής, της ηλικίας, της κοινωνικής τάξης, του φύλου, της περιόδου κατά την οποία εκτυλίσσεται το έργο και αφετέρου να «στήσει» το ψυχολογικό του προφίλ ως συνισταμένη των παραπάνω παραγόντων αλλά και των ιδιαίτερων προσωπικών εμπειριών του χαρακτήρα.

Δραστηριότητα Παρατηρήστε πώς σκιαγραφείται ο χαρακτήρας της Φραγκογιαννούς ήδη από την πρώτη της «εμφάνιση» στο έργο. Τι συμπεραίνουμε γι αυτήν από τις πληροφορίες που λαμβάνουμε; Τι υποθέσεις κάνει ο αναγνώστης γι αυτήν;

Ήδη στις πρώτες παραγράφους του κειμένου ο συγγραφέας μας παρουσιάζει την πρωταγωνίστρια του έργου για την οποία μας έχει προϋδεάσει ήδη από τον τίτλο εφόσον την κατονομάζει «φόνισσα». Το όνομά της είναι Χαδούλα, αλλά ταυτόχρονα μ αυτό, ένα άλλο, του συζύγου της την χαρακτηρίζει και την προσδιορίζει κάτι που ήταν αρκετά συνηθισμένο εκείνη την εποχή αλλά συμβάλλει ταυτόχρονα και στην εξέλιξη του έργου. Το πρόσωπό της έχει ανδρικά χαρακτηριστικά όπως και το ήθος

¹² www.papdiamantis.net

της, κάτι που δεν συνάδει με τα «πρέπει» της εποχής, ένας χαρακτήρας δυναμικός και ανεξάρτητος στο σώμα μιας γυναίκας. Στη συνέχεια μας αναφέρονται στοιχεία της ζωής της και εμπειρίες που δείχνουν πως όλη της τη ζωή ήταν υποτελής, υπηρετούσε τους άλλους σύμφωνα με τις επιταγές της κοινωνικής θέσης της γυναίκας. Οι λέξεις υπηρετώ, σκλάβα, δουλεύτρια έχουν όλες αρνητικό πρόσημο και δείχνουν πώς εκλάμβανε η ίδια τους ρόλους που είχε στην κοινωνία. Η γυναικεία της φύση αποτελεί για αυτήν ένα βαρίδιο, μια τροχοπέδη, έναν βραχνά που στραγγαλίζει κάθε πτυχή της προσωπικότητάς της και θεωρεί πως η αίσθηση αυτή είναι γενική σε όλες τις γυναίκες. Επομένως, ήδη από την παρουσίαση του κεντρικού χαρακτήρα της ιστορίας ο συγγραφέας μας δίνει σε λίγες μόνο σειρές τα βασικά στοιχεία που θα προωθήσουν την εξέλιξη.

Δραστηριότητα: Παρουσιάστε σε λίγες γραμμές τον πρωταγωνιστή (εμφάνιση, χαρακτήρας, συνήθειες κ.α) από ένα υποθετικό μυθιστόρημα/διήγημα που θα γράψετε. Προσπαθήστε να δώσετε στον αναγνώστη τα στοιχεία εκείνα που θα τονβάλουν στο κλίμα της υπόθεσης και του είδους του έργου.

Παράρτημα

Διαγώνισμα της Εστίας προς συγγραφήν ελληνικοῦ διηγήματος: Ἐν τη νεαρά ἡμῶ φιλολογία τό ἥκιστα μέχρι τοῦδε καλλιερηθέν εἶδος ἐστίν αναντιρρήτως τό διήγημα. Πλην της συλλογῆς τῶν διηγημάτων του κ. Α.Ρ. Ραγκαβῆ, τῶν ἔργων του κ. Στ. Ξένου καί Κ. Ράμφου, καί ὀλιγίστων ἄλλων τῶν καθ' ἡμᾶς διακεκριμένων συγγραφέων, οὐδεμίαν ἔχομεν νά παρουσιάσωμεν ἑλληνικήν ἐργασίαν ἐν τῷ εἶδει τούτῳ ὄπερ πλουσιότατα αντιπροσωπεύεται ἐν ταῖς γραμματολογίαις τῶν ἐπίλοιπων εὐρωπαϊκῶν ἔθνῶν, προσφορώτατον θεωρούμενον εἰς ἀναπαράστασιν σκηνῶν τῆς ιστορίας ἢ τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἐνός λαοῦ, ἢ εἰς ψυχολογικήν περιγραφὴν χαρακτήρων. Ἐν τούτοις ὁμολογούμενον εἶναι ὅτι τό εἶδος τοῦτο τῆς φιλολογίας δύναται νά ἀσκήσῃ μεγάλην ἠθικὴν ἐπίδρασιν, ὑποθέσεις ἔθνικὰς πραγμαυόμενον, ἐπὶ τοῦ ἔθνικοῦ χαρακτήρος καὶ τῆς διαπλάσεως ἐν γένει τῶν ἠθῶν. Διότι σκηναί εἴτε τῆς ιστορίας εἴτε τοῦ κοινωνικοῦ βίου διαπλασσόμεναι καταλλήλως ἐν τῇ ἀφηγήσει, κινουσι πλειότερον τὰ αἰσθήματα τοῦ αναγνώστου καί μόνον τέρπουσιν καί λεληθότως διδάσκουσιν, ἀλλὰ ἐξεγείρουσιν

ἐν αὐτῷ τό αἴσθημα τῆς πρὸς τὰ πάτρια ἀγάπης. Ὁ ἐλληνικὸς δὲ λαὸς, εἴπερ καὶ ἄλλοις
τις, ἔχει εὐγενὴ ἦθη, ἔθιμα ποικίλα καὶ παραδόσεις ἐφ' ὧν τῶν περιστάσεων τοῦ
ἱστορικοῦ τοῦ βίου ἡ δὲ ἐλληνικὴ ἱστορία, ἀρχαία καὶ μέση καὶ νέα γέμει σκηνῶν
δυναμένων νὰ παράσχωσιν ὑποθέσεις εἰς σύνταξιν καλλίστων διηγημάτων καὶ
μυθιστορημάτων.

Ἐν τούτοις, ὡς εἴπομεν, ὀλίγιστα εἶναι τὰ τοιαῦτα ἐλληνικά ἔργα, ὀλίγιστοι δὲ καὶ οἱ
περὶ τοιαύτας ἐργασίας νῦν ἀσχολούμενοι. Τὴν ἔλλειψιν δὲ ταύτην συνησθάνθη μάλιστα
ἡ Ἑστία ἀναγκαζόμενη τούτου ἕνεκα νὰ παρέχη τοῖς ἀναγνώσταις αὐτῆς μεταφράσεις
τῶν εὐδοκιμωτέρων τοιούτων ἔργων ξένων συγγραφέων.

Εἰς τῆς τοιαύτης δ' ἐλλείψεως τὴν πλήρωσιν ἐπιθυμοῦσα νὰ συντέλεση, κατὰ τὰ
ἐνόητα, ἡ Διεύθυνσις τῆς Ἑστίας, ἀπεφάσισεν ὅσον οἱ πόροι τῆς ἐπιτρέπουσι, νὰ
προβεῖ αὐτὴ ἀθλοθέτις ἀγῶνος, περιοδικῶς καθ' ἑξαμηνίαν γινομένου, πρὸς συγγραφὴν
τοιούτου ἔργου, προβάλλουσα τοῦτον οἶονεὶ κέντρον πρὸς παρότρυνσιν τῶν δυναμένων
εἴτε διάθεσιν ἐχόντων ν' ἀσχοληθῶσιν εἰς τοιαύτην φιλολογικὴν ἐργασίαν. Καὶ δὴ
ἀποτεινομένη πρὸς πάντας τοὺς Ἕλληνας λογίους, προκηρύσσει διαγώνισμα πρὸς
συγγραφὴν πρωτοτύπου διηγήματος ἐπὶ τοῖς ἐπομένοις ὄροις:

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ διηγήματος ἔσται ἐλληνικὴ, τουτέστι θά συνίσταται εἰς τὴν περιγραφὴν
σκηνῶν τοῦ βίου τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἐν οἰαδήποτε τῶν περιόδων τῆς ἱστορίας αὐτοῦ
ἢ εἰς τὴν ἐξιστόρησιν ἐπεισοδίου τινὸς τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας [...] (Δελτίον τῆς
Ἑστίας 15/ 5/ 1883)

Βιβλιογραφία

- Ανθολόγιο για τα παιδιά του Δημοτικού, μέρος τρίτο. (1975). Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.
- (1980). «Εισαγωγή». Βιτσέντσος ΚορνάροΕρωτόκριτος, κριτ. έκδ.-εισαγ.-σημ.-γλωσ.: Στυλιανός Αλεξίου. Στο Σ. Αλεξίου. Αθήνα: Ερμής.
- Berlin, I. (2000). Οι ρίζες του Ρομαντισμού. Διαλέξεις Α.W. Mellon. Αθήνα: Scripta.
- Bernstein, S., & Milza, P. (1999). *Ιστορία της Ευρώπης: από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη 5ος-18ος αιώνας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Cowan, A. (2011). *The art of writing fiction*. Great Britain: Longman.
- Dawson, P. (2005). *Creative Writing and the New Humanities*. London and New York: Routledge.
- Dawson, P. (2005). *Creative Writing and the New Humanities*. London and New York: Routledge.
- Holton, D. (1997). «Μυθιστορία», Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
- Holton, D. (2006). Στο *Η Κρητική Αναγέννηση*. Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης (σ. Ηράκλειο). Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Myers, D. (2006). *The Elephants Teach: Creative Writing Since 1880*. Chicago: University of Chicago Press.
- Saunier, G. (1999). «Εισαγωγή». Στο *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια. Τα μοιρολόγια* (σσ. 14-15). Αθήνα: Νεφέλη.
- Travers, M. (2005). *Εισαγωγή στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία: από τον ρομαντισμό ως το μεταμοντέρνο*. (Τ. Καγιαλής, Επιμ., & Ι. κ. Παπαηλιάδη, Μεταφρ.) Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Vincent, A. (1980). *Φώσκολος Μάρκος Αντώνιος, Φορτουνάτος, κριτική έκδοση, σημειώσεις, γλωσσάριο [Κρητικόν Θέατρον, 2]*. Ηράκλειο : Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών.
- Vitti, M. (2003). *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Βακάλη, Α. (2014). *Η παραγωγή γραπτού λόγου στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση μετά το 1975: Από την Έκθεση στη Δημιουργική Γραφή*. Φλώρινα: ΠΔΜ, Παιδαγωγική Σχολή.
- Βακάλη, Α., Ζωγράφου-Τσαντάκη, Μ., & Κωτόπουλος, Τ. (2013). *Η δημιουργική γραφή στο νηπιαγωγείο*. Αθήνα: επίκεντρο.

- Βελουδής, Γ. (1992). Ο επτανησιακός, ο αθηναϊκός και ο ευρωπαϊκός ρομαντισμός. Στο *Μονά-ζυγά. Δέκα νεοελληνικά μελετήματα* (σσ. 99-100). Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση.
- Βελουδής, Γ. (1994). *Γραμματολογία. Θεωρία της Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Δεσποτίδης, Μ. Γ.–Α. (2007). Στο *Λεξικό της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα. Έργα. Ρεύματα. Όροι*. Αθήνα: Πατάκης.
- Δημαράς, Κ. (2000). *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*. Αθήνα: Γνώση.
- Δημαράς, Κ. Θ. (2009). *Ελληνικός Ρομαντισμός*. Αθήνα: Ερμής.
- Δημαράς, Κ. Θ. (2009). *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*. Αθήνα: Ερμής.
- Καρακίτσιος, Α. (2012). *Δημιουργική Γραφή: μια άλλη προσέγγιση της λογοτεχνίας ή η επιστροφή της Ρητορικής*.
- Κατσίκη- Γκίβαλου, Α. (2001). *Λογοτεχνική Ανάγνωση και διδακτικές εφαρμογές*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κωτόπουλος, Τ. (2012). *Η "νομιμοποίηση" της Δημιουργικής Γραφής*.
- Μουλλάς, Π. (1993). Γύρω στα 1880: οι όροι της αλλαγής. Στο *Ρήξεις και συνέχειες. Μελέτες για τον 19ο αιώνα* (σσ. 88-89). Αθήνα: Σοκόλη.
- (2000). *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*. Στο μ. Σ. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Ντιούδη, Α. (2012). *Η ιστορία της Δημιουργικής Γραφής. Πράξη και Διδασκαλία στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα μέχρι το 2011*. Φλώρινα.
- Πολίτης, Α. (2010). *Το δημοτικό τραγούδι. Εποπτικές προσεγγίσεις. Περνώντας από την προφορική στη γραπτή παράδοση*. Ηράκλειο: Μικρά αναλυτικά, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Πολίτης, Λ. (1978). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Προς την επανάσταση*. (2021, Σεπτέμβριος 18). Ανάκτηση από <http://www.fhw.gr/chronos/11/tgr/gr/index.html>
- Ροντάρι, Τ. (1994). *Η Γραμματική της Φαντασίας*. Αθήνα: Τεκμήριο.
- Στυλιανός, Α. (Επιμ.). (n.d.).
- Στυλιανός, Α., & Αποσκήτη, Μ. (1988). *Ερωφίλη, τραγωδία Γεωργίου Χορτάτση*. Αθήνα: Στιγμή.
- Συμεωνάκη, Α. (2013). *Η Ποίηση ως Δημιουργική Γραφή στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Φλώρινα.

